

II 197133

II197133

0 1644 / 1967

Ljubljana, 1967

K A Z A L O

Stran:

3	UVOD	
10	I. DRŽAVA IN PRAVO KOT ZGODOVINSKI KATEGORIJI	
11	Bistvo države in prava	
18	Zgodovinska nujnost nastanka države	
19	Družba in država	
24	II. ODNOS DRŽAVE IN PRAVA	
25	Dejanska funkcija države	
27	Konstitutivni elementi prava	
29	III. RELATIVNA SAMOSTOJNOST DRŽAVE IN PRAVA	
30	Ali pravo ustvarja družbene odnose?	
35	Povratno učinkovanje prava na osnovo	
41	IV. ODMIRANJE DRŽAVE IN PRAVA	
44	Socializem - svetovni proces	
46	Ne več samo teoretično vprašanje, ampak tudi praktična naloga	
48	Vloga socialistične države	
50	Odprava privatne lastnine na proizvodjalnih sredstvih	
52	Stalinova "marksistična" formula	
54	Odmiranje države - proces emancipacije človeka	
56	Začetek procesa odmiranja države pri nas	
59	Država admira - pravo se širi?	
65	Buržoazno pravo in socialistično pravo	
71	Vladavina prava kot fetiš	
75	Dvojna omejenost prava	
79	V. STATUTI DELOVNIH ORGANIZACIJ V PROCESU ODMIRANJA PRAVA	
86	VI. TEMELJI NAŠE DRUŽBENE UREDITVE TER ODMIRANJE DRŽAVE IN PRAVA	
88	Delovna organizacija - nova ustavna kategorija	
91	Komuna - faktor integracije človeka	
93	Načelo dohodka - delitev po delu	

stran:

- 99 VII. STATUTI DELOVNIH ORGANIZACIJ - PO VSEBINI DRUŽBENE
NORME
- 105 VIII. TEORIJE O IZVORU STATUTOV
- 106 O pogodbeni teoriji
- 109 O delegacijski in izvirnostni teoriji
- 115 Etatistično-delegacijska smer
- 117 Progresivnost izvirnostne teorije
- 119 IX. KOLEKTIVNE POGODBE IN STATUTI
- 119 Pojem kolektivne pogodbe
- 121 Pravna narava kolektivne pogodbe
- 125 Razlika med kolektivnimi pogodbami in statuti
- 134 Pomen kolektivnih pogodb v kapitalizmu
- 137 "Socialistične kolektivne pogodbe"
- 139 Kolektivne pogodbe pri nas
- 140 Stične točke
- 142 X. IZVRŠEVANJE STATUTOV - PROBLEM SANKCIJ
- 142 Sankcije pravnih norm in družbenih norm
- 144 Zavest in prepričanje pri nastanku in izvrše-
vanju statotov
- 147 Ali je "državna sankcija" odločilna za značaj
samoupravnih norm?
- 151 "Obravnavo" namesto "potrditve" stauta
- 155 Sankcije v statutih
- 160 XI. KOT DRUŽBENE NORME SO STATUTI VODILNA OBLIKA ODMIRAJO-
ČEGA SOCIALISTIČNEGA PRAVA
- 163 Na statutih se gradi celotna družbena nadgradnja
- 164 Statuti odpirajo perspektivo napredka
- 166 Pravice upravljanja in sposobnost upravljanja
- 168 XII. ENOTNOST PRAVIC IN DOLŽNOSTI
- 172 XIII. STATUT - TEMELJNI SAMOUPRAVNI AKT DELOVNE ORGANIZACIJE
- 173 Statut in pravilniki
- 174 Bliže konkretnosti ali splošnosti statotov?
- 180 XIV. SKLEP
- 184 KRATEK IZBOR LITERATURE

STATUTI DELOVNIH ORGANIZACIJ V PROCESU ODMIRANJA PRAVA

(Prevni značaj statutih delovnih organizacij)

U v o d

Družba je s svojimi manifestacijami stalen predmet socioloških, ekonomskih in drugih znanstvenih raziskav, ki jih na idejni ravni determinira določen filozofski pogled na svet. Med temi manifestacijami zavzemata posebno mesto država in pravo.

Številne teorije, ki razlagajo nastanek in razvoj države in prava, običajno odpovedo pri pojasnjevanju dejanskih korenov nastanka in razvoja države in prava. Ključ splošnih zakonitosti družbenega razvoja je ugotovil šele zgodovinski materializem, ki je razvoj družbe postavil v odvisnost od njene ekonomske strukture.¹⁾

Utemeljitelja zgodovinskega materializma - Marx in Engels - sta združila materialistični pogled na svet in metodo dialektičnega spoznavanja in tako z dialektičnim materializmom razložila odnos materialne baze in družbene nadstavbe ter njenih manifestacij: države, prava, morale itd.

Primarnost družbene biti in izvedenost družbene zavesti ter aktivno povratno delovanje družbene zavesti na družbeno bit, uveljavljanje ustvarjalne človeške prakse predstavlja okvir globalnih zakonitosti družbenega razvoja, v katerem se država in pravo pojavljata kot zgodovinski obliki socialnega in političnega življenja, ki ju in ultima linea determinira "način proizvodnje materialnega življenja".

¹⁾ "Način proizvodnje materialnega življenja določa socialni politični in duhovni proces življenja nasploh. Ne določa zavest ljudi njihove biti, temveč narobe, njihova družbena bit določa njihovo zavest." - K. Marx, Predgovor h kritiki politične ekonomije. M.-E. Izbrana dela, I., stran 455, CZ, Ljubljana 1950.

Dosedanji razvoj družbe potrjuje stališče zgodovinskega materializma, da sta država in pravo zgodovinski kategoriji, ki sta nastali na določeni zgodovinski stopnji in bosta prav tako na določeni zgodovinski stopnji razvoja družbe odmrli. Razvitost materialne baze družbe, njenih proizvodjalnih sil, je tisti odločilni vzrok za nastanek države; na določeni zgodovinski stopnji so se proizvodjalne sile toliko razvile, da ljudje niso več proizvodjali materialnih dobrin samo za svojo neposredno, takojšnjo porabo, ampak so se pojavili presežki proizvodov; nastala je privatna lastnina. S pojavom privatne lastnine so se odnosi med ljudmi v proizvodnji (proizvodni odnosi) zaostri. Nasprotja so se stopnjevala tako močno, da je grozilo, da zrušijo proizvodnjo in s tem samo družbo. Za obvladovanje teh nepomirljivih nasprotij je nastala država kot posebni monopol nasilja v rokah vladajočega razreda in pravo kot posebna oblika in način uveljavljanja tega nasilja.

Ker sta država in z njo pravo nastala na določeni zgodovinski stopnji materialnega razvoja dotlej enotne družbe, ki ni poznala niti privatne lastnine niti razredov, bosta - na temelju zakonitosti razvoja družbe - na določeni zgodovinski stopnji materialnega razvoja družbe zopet odmrli. To se bo zgodilo v komunizmu, ko bodo proizvodjalne sile dosegle takšno razvojno stopnjo, da bodo ljudje proizvodjali tolikšno izobilje dobrin, da bo postalo privatno prilaščanje proizvodjalnih sredstev nesmiselno in bodo s tem odpadla tudi na privatni lastnini temelječa nepomirljiva nasprotja ter vse druge oblike deformacije človeške družbene zavesti.

Razvoj naše jugoslovanske družbene skupnosti temelji na teh principialnih postavkah marksizma, oziroma točneje: v okviru dosežene materialne stopnje razvoja zavestno usmerjam naš družbeni razvoj na teh postavkah marksizma, upošteva, da "marksizem ni dogma, dokončno izdelan, nespremenljiv nauk, ampak napotilo za akcijo".²⁾

²⁾ Lenin: Izabrana dela, knjiga VI., stran 529, Kultura, Beograd 1960.

Upošteva je eno od temeljnih postavk marksistične teorije o državi in pravu, da je funkcija proletarske oziroma socialistične države, pripraviti pogoje za lastno odmiranje, pripraviti pogoje za ponovno vzpostavitev brezrazredne družbe, da "socialistična država je in mora biti država posebnega tipa, država, ki odmira" ³⁾, smo se v naši jugoslovanski družbeni skupnosti zavestno odločili za ukrepe, ki pomenijo uresničitev takšne smeri družbenega razvoja. Uvedba delavskega samoupravljanja pomeni odločilen zgodovinski korak in mejnik v tem razvoju.

Delavski svet, uveden z zgodovinskim zakonom ⁴⁾, "ki predstavlja enega najbolj demokratičnih aktov" ⁵⁾, pomenijo začetno stopnico odmiranja države, začetno stopnico ponovne integracije družbe.

Delavsko samoupravljanje je konkreten princip in realizirano vodilo marksistične znanosti o državi ter predstavlja "prvo močno institucijo detatizacije in podružbljenja". ⁶⁾

Kakšno vlogo imajo v tem procesu statuti delovnih organizacij?

Sociologija in teorija države in prava sta postavili določene spoznavne kriterije, po katerih se ločujejo posamezne kategorije pravil življenja v družbi, med katerimi se kot najbolj karakteristični omenjajo v medsebojni zvezi običaj in morala na eni strani ter pravo na drugi strani.

³⁾ Program ZKJ, stran 376, VII. kongres ZKJ, Cankarjeva založba, Ljubljana 1958.

⁴⁾ Temeljni zakon o gospodarjenju z državnimi gospodarskimi podjetji in s sodelujočimi gospodarskimi združenji po delovnih kolektivih, sprejet na zasedanju Ljudske skupščine FLRJ, 26. in 27. junija 1950, Ur.l. FLRJ, št. 43/50.

⁵⁾ Tito: Ekspoze ob sprejemanju temeljnega zakona o gospodarjenju..., Govori i članci, knjiga V., stran 232, Naprijed, Zagreb 1959.

⁶⁾ Dr. Jovan Djordjević, Ustavno pravo i politički sistem Jugoslavije, stran 166, druga, skrajšana izdaja, Savremena administracija, 1962.

Kaj so statuti? Ali spadajo v prvo ali drugo kategorijo? Ali naj štejemo statute med "družbene" ali med "pravne" norme? (Termin "družbene norme" je uporabljen za razlikovanje od pravnih norm, ki pa so v širšem pomenu besede seveda tudi družbene norme - za razliko od tehničnih norm.) Kateri elementi v statutih poudarjajo bodisi njihov pravni bodisi družbeni značaj?

Ta in še vrsta drugih vprašanj se odpira ob bogati in izvirni aktivnosti kreiranja samoupravnih norm v delovnih organizacijah, na katere bodo morale dati odgovor naše družbene znanosti, med njimi zlasti teorija države in prava ter sociologija.

Naslovna razprava želi prispevati k razčiščevanju teh vprašanj nekaj lastnih misli in dodatnih vprašanj ter podkrepiti nekatera že postavljena principialna stališča. Podpiram stališča, ki poudarjajo družbeni značaj statotov. To stališče sem zagovarjal že v svojih dosedanjih prispevkih. ⁷⁾

Toda prav gotovo bi vprašanje, ali so statuti pravne ali družbene norme - če bi ga slikali črno-belo, kot med seboj se izključujoče alternative - kazalo na nedialektično obravnavanje problema. Zato bi takó postavljeno vprašanje, če bi nanj zahtevali čisto alternativno opredelitev za "pravni" ali "družbeni" značaj statotov, bilo napačno, ker takšna "čista" ekstremna opredelitev na današnji stopnji družbenega razvoja ni mogoča.

Družba in vse manifestacije njene superstrukture predstavljajo razvojni proces, v katerem se razvojne faze ne menjajo skokovito in "

⁷⁾ Od ustave do statotov delovnih organizacij in komun, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1963;

Ustava in statuti delovnih organizacij, "Pogovori 62", priloga Delavske enotnosti, Ljubljana 8. decembra 1962;

Uvodni referat na posvetovanju o statutih delovnih organizacij Republiškega sveta Zveze sindikatov Slovenije, 4. februarja 1963, "Pogovori 63", priloga Delavske enotnosti.

celoti, ampak se nova faza rojeva že v stari in so ostanki stare faze še v novi; med sabo se prepletajo vzroki in posledice, novo in staro. Bistvene faze družbenega razvoja - med njimi nastanek države in prava, kakor tudi njuno odmrtnje - se ne ustanavljajo in ukinjajo z mehaničnim državno-pravnim aktom, ampak je njihovo porajanje in izginjanje (odmiranje) organski proces, ki se razvija v odvisnosti od dozorelih materialnih pogojev (in ustvarjalne človeške prakse), ki pa nikakor ni premočrten in harmoničen, ampak poln notranjih protislovij, porazov in zmag. Marx je dejal, "da sedanja družba ni čvrst kristal, temveč organizem, ki se lahko preobrazi in se neprestano preobružuje".⁸⁾

Če bi torej hoteli družbenemu razvoju postavljati čvrste in odsekane meje in dobiti čisto črno-bele situacije, bi prišli v nasprotje z dialektiko in s tem tudi v slepo ulico: takih odsekanih meja in črno-belih situacij enostavno ne bi odkrili.

Slej ko prej je bistvena globalna smer procesa družbenega razvoja: pomembno je, da to smer zaznavamo, se je zavedamo in da z našimi zavestnimi akcijami sledimo tej globalni smeri procesa družbenega razvoja ter mu utiramo pot. Največja in najbolj dragocena zasluga marksizma je, da je odkril splošne zakonitosti družbenega razvoja. Čeprav je Marx jemal za ilustracije svojih teoretičnih dognanj razmere v Angliji, je opozoril, da Nemci še zdaleč niso upravičeni farizejsko skomigati z rameni, češ nas se pa to ne tiče, kajti tudi o Nemcih pripoveduje zgodba! "V bistvu ne gre za višjo ali nižjo stopnjo družbenih antagonizmov, ki izvirajo iz naravnih zakonov kapitalistične produkcije. Gre za te zakone same, za te tendence, ki delujejo in se uveljavljajo z železno nujnostjo. Industrijsko bolj razvita dežela kaže manj razviti le podobo njene prihodnosti."⁹⁾

⁸⁾ K.Marx: Kapital I., stran 13, Cankarjeva založba, Ljubljana 1961.

⁹⁾ K.Marx: Kapital I., stran 10.

Naša naloga je torej, da v okviru teh splošnih zakonitosti odkrivamo naš lastni družbeni razvoj in ga osvobajamo z zavestnimi akcijami, z zavestno ustvarjalno človeško prakso.

Globalna smer družbenega razvoja naše jugoslovanske družbene skupnosti je deetatizacija. To je teoretično in praktično priznано. Konkretni rezultat tega spoznanja je celotni sistem socialistične demokracije, ki ga bliže opredeljujejo oblike samoupravljanja proizvodnje in družbenih zadev, predvsem pa je - ne samo rezultat tega spoznanja, ampak tudi možan činitelj nadaljnje globalne usmeritve družbenega razvoja - nova ustava z nedvoumnimi elementi deetatizacije.

Če poudarjamo družbeni značaj statotov delovnih organizacij, to ne pomeni torej trditve, da so statuti že danes čiste družbene norme, moralne norme, ampak naj samo pokaže, kakšno je mesto statotov v procesu deetatizacije, v tendencah družbenega razvoja, ki delujejo z "železno nujnostjo". Če se novo poraja v starem in so v novem še ostanki starega, potem je v statutih danes prisoten i "pravni" i "družbeni" element, toda v procesu prvi element odmira, drugi pa se krepi. Zato se mi - v luči tega procesa - teoretično ne zdi pravilna trditev, da je pravo pri nas v naraščanju in se krepi ter da so statuti "prave pravne norme z vsemi znaki prava".

Nedvomno, da je v tem procesu, ki se je pri nas že začel, ne samo teoretično dopustno, ampak predvsem teoretično in praktično potrebno poudarjati družbeni značaj statotov delovnih organizacij. Poslanstvo statotov je namreč graditev in uveljavljanje elementov nove socialistične morale v medsebojnih odnosih delovnih ljudi, namesto elementov, ki opredeljujejo bistvo prava.

Namen naslovne razprave je, da v tej smeri prispeva nekatere misli, podkrepljene z dogranji klasikov marksizma ter nekaterimi dognanji

naše domače družbeno-pravne znanosti. Kolikor je mogoče, ob svojem stališču in prepričanju citiram tudi ustrezne misli in vire drugih, in to ne le zato, da bi podprl svoje stališče, ampak predvsem tudi zato, da hkrati opozorim na tistega, ki je takšna stališča izražal že prej.

nalo večna kot odnosi, katerih izraz so. To
so spodovinski in prečni produkti.¹⁰⁾

Ljubljana, september 1964.

P.S.: Javna obravnava disertacije je bila 17. junija 1965. V tem tričetrt leta, ki je preteklo do javne obravnave, so izšli nekateri pomembni zakoni, kot temeljni zakon o podjetjih, temeljni zakon o delovnih razmerjih idr. Kjer je bilo neobhodno potrebno, sem vnesel naknadne opombe v prvotni tekst.

Ljubljana, julija 1965.

¹⁰⁾ Kar so slovenski - 68, Ljubljana 1967, str. 102 - in slovenski - Kulturne bogastve 1964, str. 94 - prevod Bede Vilfanovega raziskovalnega raziskovalca, ne opira na originalno francosko besedilo; tudi vse ideje, vse kategorije, vse misli pa izvirajo iz originalnega besedila, ki je bilo objavljeno v "Les produits historiques et transitoires." - K. Marx, Histoire de la philosophie, str. 100, Marx-Engels Gesamtausgabe, 2. ser., Band 5, Marx-Engels-Verlag GSK, Berlin 1932.

I. DRŽAVA IN PRAVO KOT ZGODOVINSKI KATEGORIJI

"Torej so te ideje, te kategorije prav tako malo večne kot odnosi, katerih izraz so. To so zgodovinski in prehodni produkti."¹⁰⁾

Odnos med materializmom in idealizmom kot problem razmerja med bitjo in zavestjo, se pravi kot problem primarnosti družbene biti oziroma zavesti, se močno odraža prav v teoriji države in prava. Razen tega osnovnega kriterija pripadnosti idealizmu oziroma materializmu, pa je za teorijo države in prava odločilna tudi metoda proučevanja: ta je bodisi metafizična in gleda na pojave togo, kot na "enkrat za vselej dane predmete raziskovanja, ki jih je treba pretehtovati drugega za drugim, neodvisno drugega od drugega" (Engels), ali dialektična, ki proučuje pojave v večnem gibanju in razvoju, v borbi lastnih notranjih protislovij, njihovi medsebojni vzročni povezanosti ter delovanju zakona negacije negacije.

Na tej osnovi tudi lahko razporedimo teorije o nastanku države v dve skupini: na eni strani idealistične teorije (teorije o državi kot ideji), ki smatrajo da je država odraz oziroma rezultat neke ideje (božje volje, večnega razuma, pravne ideje, narodnega duha itd.), ter na drugi strani sociološke teorije, ki na različne načine razlagajo državo kot družben pojav (biološko teorijo v tej zvezi zanemarimo).

V tej zvezi se ni mogoče podrobneje spuščati v posamezne teorije in njihovo klasifikacijo, ampak nas zanimajo predvsem tisti pogledi, ki kažejo državo in pravo kot zgodovinski kategoriji, oziroma pogledi, ki prvim nasprotujejo z aktivnimi argumenti.

¹⁰⁾ Ker se slovenski - CZ, Ljubljana 1957, stran 102 - in skrbški - Kultura Beograd 1946, stran 94 - prevod Bede filozofije nekoliko razlikujeta, se opiram na originalno francosko besedilo: "Ansi ces idées, ces catégories sont aussi peu éternelles que les relations qu'elles expriment. Elles sont des produits historiques et transitoires." - K. Marx, Misère de la philosophie, stran 180, Marx-Engels Gesamtansgabe, 1, abt., Band 6, Marx-Engels - Verlag GMBH, Berlin 1932.

Metafizična metoda proučevanja, zlasti zaradi svojih principov statičnosti, izoliranosti in neprotislovnosti,¹¹⁾ je tista, katere "zasluga" je, da številne teorije gledajo državo in pravo kot večni nespremenljivi kategoriji in ju postavljajo nad družbo. Marxu in Engelsu¹²⁾ gre zasluga, da sta na osnovi dotedanjih dosežkov družbenih in prirodnih znanosti izluščila in združila elemente dialektike ter materializma v znanstveno metodo dialektičnega (zgodovinskega) materializma. Sele ta metoda je omogočila zgraditi znanstveno marksistično teorijo o državi in pravu, ki je pokazala njuno bistvo, njun nastanek in zakonite tendence njunega razvoja.

Bistvo države in prava

Marksistična teorija o državi in pravu je odgovorila na dve bistveni vprašanji, ki sta za druge teorije preizkusni kamen njihove znanstvenosti: prvo, kdaj oziroma zakaj je država nastala, in drugo, kakšna je njena družbena funkcija.

Nastanek države in prava veže marksistična teorija na določeno stopnjo materialnega razvoja (razvoja proizvodjalnih sil), na pojav privatne lastnine proizvodjalnih sredstev ter na s tem v zvezi nastala nepomirljiva nasprotja v proizvodnih odnosih oziroma na nastanek razredov. Država ni večna, ne obstoji kot večna kategorija, dana od boga, ni tvorba večne ideje itd., ampak je konkreten zgodovinski pojav, rezultat proizvodnje. Dotlej enotno redovno-plemensko skupnost, ki ni pozna-

11) Poleg teh treh principov pozna metafizična metoda še princip absolutne negacije. - Prim. Andrija Stojković, Predmet, metoda i zadaci filozofije, stran 21 do 22; Osnovi marksističke filozofije, Rad 1962.

12) Zgodovinski pomen Marxa in Engelsa je v tem, da sta združila filozofski materializem in dialektiko v dialektični materializem in da sta vnesla materializem tudina področje znanosti o družbi... - Dr. J. Goričar, Sociologija, stran 52, DZS, Ljubljana 1959.

la privatne lastnine, razredov in države, je uničil lasten materialni napredek: s tem, ko je začela (ko je bila zmožna) proizvajati več kot za neposredno življenjsko potrebo, si je iskopala svoj grob.

"Naraščanje proizvodnje v vseh panogah, pravi Engels, v živinoreji, poljedelstvu, domači obrti - je usposobilo človeško delovno silo, da je proizvajala več produktov, kot jih je bilo treba za njeno vzdrževanje. Hkrati je dvignilo dnevno količino dela, ki ga je moral opraviti vsak član gensa, domačinstvo ali posamična družina. Začutili so potrebo po novi delovni sili. Priskrbela jo je vojna: vojne ujetnike so spremenili v sužnje. Prva velika družbena delitev dela s svojim stopnjevanjem produktivnosti dela, torej bogastva, in s svojim širjenjem produkcijskega območja je spričo vseh tedaj obstoječih zgodovinskih pogojev imela nujno za posledico suženjstvo. Iz prve velike družbene delitve dela je zrastle prva velika cepitev družbe na dva razreda: na gospodarje in sužnje, in izkoriščevalce in izkoriščane".¹³⁾

Z večjo proizvodnjo, ki je dajala presežke proizvodov, se je pojavila tudi menjava. Engels imenuje to "tretjo delitev dela", ki je odločilne važnosti - z njo namreč nastane razred, ki se ne ukvarja več s proizvodnjo; ampak samo z menjavo, to so trgovci. Kot menjalno sredstvo se pojavi denar, "novo sredstvo oblasti neproducenta nad producentom". Pojavi se tudi privatna zemljiška lastnina: posamezniki so si enostavno prisvojili parcele, ki jim jih je dal gens v obdelavo. Na ta način se s trgovino in zemljiško posestjo vse bolj kopiči bogastvo v rokah maloštevilnega razreda, na drugi strani pa se formira razred izkoriščanih, revežev in sužnjev. Nasprotja so se vse bolj stopnjevala. Gentilna ureditev teh nasprotij ni mogla obvladati, ker "razen javnega mnenja ni imela prisilnih sredstev". Nadomestiti jo je morala "neka tretja sila, ki je stoječa navidez nad nasprotujočima si razredoma, premočnica".

¹³⁾ F. Engels: Izvor družine, privatne lastnine in države, stran 389 do 390, Marx-Engels, Izbrana dela II., CZ, 1950.

doma preprečevala odkrit spopad med njima..., nadomestila jo je država!"¹⁴⁾

To razredno bistvo države - privatna lastnina na proizvodjalnih sredstvih, nepomirljiva protislovja v proizvodnih odnosih - je torej resnični razlog nastanka države. Iz tega tudi izvira vsebina bistvene funkcije države: varovanje danega načina proizvodnje, obvladovanje nepomirljivih nasprotij v proizvodnji, obvladovanje razredne borbe. Ta funkcija države pa ni večna, ampak bo na določeni zgodovinski stopnji razvoja družbe zopet odmrta.

To bistvo manjka večini teorij o državi in pravu: bodisi, daga namenoma "prezrejo", ker skušajo skriti dejanske odnose v družbi pod lažnim plaščem, ali pa bolehajo na premajhni znanstveno spoznavni pronicljivosti in poudarjajo kot bistvo države dejansko nebstvene oziroma nerresnične elemente.

Tako n.pr. psihološka teorija¹⁵⁾ izhaja bodisi iz idealistične zamisli, da so ljudje že a priori opredeljeni v dva osnovna psihološka tipa: tip gospodarjev, tip vodiij, ki so poklicani da vladajo, in tip podrejenih, ki niso sposobni samostojnega življenja, ampak so lahko srečni le, če dobijo gospodarja oziroma vodjo; ali pa razlaga nastanek države s primitivno psihologijo množic, kot rezultat strahu človeka pred neznano narodo in temu ustreznim naraščanjem moči čarovnikov in dihovnikov.

Čeprav ta teorija izhaja iz povsem idealističnih konceptov, pa je vendar služila v danih zgodovinskih pogojih za opravičilo in prikrivačje bistva razrednega nadvladja. V tej teoriji je treba iskati osnovo ponosa plemstva na svojo "modro" kri, te teorija je utemeljila dedno oblast kraljev in fevdalcev in v njej je končno dobila svoje korenine tudi rasistična nemška teorija o germanskem nadčloveku (Übermensch). V kolikor so pogoji splošne materialne nerazvitosti in nerazvite prirodne

14) F. Engels: Izvor ..... stran 399.

15) Dr. R. Lukić, Teorija države i prava, stran 248 do 249, Savremena administracija, Beograd, 1964.)

znanosti omogočale uveljavljanje te teorije v dobi suženjstva in fevdalizma, da so tudi z njeno pomočjo držali v pokorščini sužnje in tlačane, pa so se s propadom fevdalizma, ob razvoju prirodoslovnih znanosti in revolucionarnih odkritij bistveno zmanjšali pogoji za njeno uveljavljanje.

Tudi pogodbena teorija ni izhajala iz dejanskega bistva nastanka države. Meščanska varianta te teorije je n.pr. razlagala nastanek držav kot rezultat prirojenih naravnih pravic ljudi; naloga države je, da te naravne pravice ščiti. Zgodovinsko je bila ta teorija upravičena in progresivna, ker je z njeno pomočjo meščanstvo podiralo fevdalizem. Mlada buržuazija je nastopala s parolo naravnih pravic: "svoboda, lastnina".¹⁶⁾ Nihče ni upravičen teptati teh pravic. Te pravice so bile že pred državo, ki je nastala s svobodno družbeno pogodbo ljudi in je njena naloga, da te pravice ščiti, ne pa tepta. Če država te naloge ne opraviža, jo je treba zrušiti in zgraditi novo. V teh pogojih je nastopajoča buržuazija - čeprav s prikritimi demagoškimi frazami --objektivno nastopala v imenu celotne nastajajoče kapitalistične družbe: "za svobodo - bratstvo - enakost" vseh. Zaradi tega je tudi uspela v svoji resnični nalogi in želji: priboriti si poleg ekonomske tudi politično oblast.

Solidaristična teorija je prav tako nastopala z argumenti, ki si prikrivali bistvo razredne oblasti. Razglašala je, da v družbi nujno obstoji delitev dela in da je za normalen razvoj proizvodnje in družbe potrebna solidarnost. Čeprav so med razredi nasprotja, pa je v interesu obstoja družbe, da obe razreda solidarno živita drug ob drugem. Ta teorija, podprta s strani cerkve, "božjim" naukom o potrebi pokorščine na "temsvetu", je prav tako dobro služila izkoriščevalskemu razredu. Bila je tudi dobrodošla ideologija korporativnega sistema ozi-

¹⁶⁾ Znano demokratično geslo velike buržuazne revolucije poznamo kot borben klic za "bratstvo-enakost-svobodo"! Toda bistvo tega gesla pa je vendar privatna lastnina. Deklaracija o pravicah človeka in državljana iz leta 1789 piše v 2.členu, da so večne in neodvzemljive pravice: svoboda, lastnina, varnost in odpor proti zatiranju. - Declaration of the rights of Man and of the Citizen of 26.ang.1789, Yearbook of Human Rights for 1946, UN, New York 1947, stran 106.)

roma korporativne države, ki jo je zlasti razvil italijanski fašizen, in ki prikazuje kapitalistično državo kot nadrazredno institucijo, v kateri so enako zaščitene koristi vseh razredov.¹⁷⁾ Navidez je ta teorija podobna marksistični, saj upošteva dejstvo, da je država mu-
jen proizvod nepomirljivih razrednih nasprotij, orodje fizičnega prisiljevanja za obvladanje teh nasprotij. To je tudi postavka marksistične teorije, toda marksizem ne razglasa odnosa med izkoriščevalskim in izkoriščanim razredom za večnega tako, da bi izkoriščani razred moral biti zaradi solidarnosti večno v podrejenem položaju. Marksizem ne negira razredne borbe zaradi solidarnosti, ne razglasa solidarnosti, vztrajanje v danem odnosu med razredi zaradi nekega "višjega" družbenega interesa, ampak nasprotno, predvideva razredno borbo, predvideva dialektično vsklajevanje razvoja proizvodjalnih sil in proizvodnih odnosov ! Nekateri prištevajo med solidaristične teorije tudi najnovejšo sovjetsko teorijo "vseljudske države" (obščenanarodne gosudarstvo), zato ker trdi, da sovjetska država štiti koristi vse družbe.¹⁸⁾

Prav tako je teorija sile¹⁹⁾ navidez na pozicijah marksizma s tem, ko trdi da je država organizacija vladajočega izkoriščevalskega razreda, orodje za eksploatacijo tlačenege razreda itd. Toda točna ni postavka te teorije, da je bistveno za nastanek države samo nasilje,

¹⁷⁾ Utemeljitelja ideologije krščanskega korporativizma, ki hoče razrede in razredni boj zamenjati s stanovsko organizacijo družbe - Dr. J. Goričar, Sociologija, stran 123 -ste papež Leon XIII., ki je 1891 izdal encikliko "Rerum novarum", in papež Pij XI. z encikliko "Quadragesimo anno" 1.1931. Leon XIII. obsoja revolucionarno borbo delavskega razreda in se zavzema za sodelovanje delavcev in delodajalcev, za organizacijo delavcev v duhu krščanskih načel. Pij XI. predlaga organizacijo družbe na temelju stanovskih družbenih korporacij. Oba zagovarjata privatno lastnino in kapitalistični sistem nasploh in je to le poizkus, da bi s "krščanskimi mačeli" paralizirali upravičen revolucionarni boj delavskega razreda. - Enciklopedija L.Z. II. stran 564, Zagreb 1964; Pravni leksikon, stran 395, Sa Beograd, 1964.)

¹⁸⁾ Miodrag B. Stanković, Sovjetska teorija opštenarodne države, Pregled št. 1 do 2/1964, stran 69.

Dr. R. Lukić: n.d., stran 81 in 255.

vojna med plemeni (le-ta je namreč posledica ekonomskih faktorjev), da je država nastala z osvojitvijo enega plemena po drugem itd. Tudi ni točna trditev, da država ščiti interes vse družbe, da buržoazna država ni več razredna, ampak "narodna" država.

Toda kljub navedenim in še drugim državno-pravnim teorijam, ki so razlagale bistvo države in prava z nebistvenimi ali pa celo idealističnimi metafizičnimi elementi, je bilo spoznanje o razrednem bistvu države vendar prisotno skozi vso zgodovino teorije države in prava. Že pri grških sofistih pride do izraza spoznanje o razrednem značaju države, ki je namenjena izkoriščanju sužnjev. Resnico, da je država organizacija, ki dela v korist vladajočega razreda, je že izrazil grški sofist Trazimah s tem, ko je dejal: "Vsaka oblast ustvarja zakone v svojo korist." ²⁰⁾ Eden najvidnejših antičnih mislecev, grški filozof Platon je že prav tako spoznal, da je privatna lastnina tisti element, ki poraja razredna nasprotja v družbi. Zato se ji je v svoji utopistični državi hotel izogniti na ta način, da od treh staležev, kolikor jih je predvidel - proizvajalcev (poljedelci, obrtniki), vojakov (branilcev države) in upravljalcev države (filozofov) - slednja dva ne bi smela posedovati privatne lastnine.

Tudi angleški filozof John Locke, zastopnik teorije družbene pogodbe, povezuje nastanek države z lastnino. V svojem delu "Dve razpravi o državi" razmišlja: "Če je bil človek v naravnem položaju tako svoboden kot smo rekli, enak največjim, objekt nikogar, zakaj se hoče ločiti od svoje svobode in se podrediti gospostvu in nadzoru katere druge sile? Očiten je odgovor, da čeprav je imel v naravnem položaju takšne pravice, je bilo njihovo uživanje zelo negotovo in stalno izpostavljenno napadom drugih... To ga je napotilo, da je bil voljan se odreči teh pogojev... in ni brez razlogov iskal in se bil voljan združiti v družbo z drugimi, ki so že združeni ali pa imajo tak namen, za stalno varovanje svojih življenj, svoboščin in posesti (lives, liberties and

²⁰⁾ Cit.po: O.Mandić, Država i pravo II., 2. izd., stran 240. Narodne novine, Zagreb 1961.

estates), ki jih jaz imenujem s skupnim imenom lastnina. Zato je bil največji in glavni cilj človekovega združevanja v skupnosti in njeve podreditve državi, čuvanja njegove lastnine (podčrtal I.K.)". 21)

Čeprav Lockovo stališče, takšno kot je, ni sprejemljivo za marksistično teorijo (najprej ni točno, da se je človek svobodno odločil, da se podredi državi, ampak je bila to objektivna nužnost; nadalje ni točno, da država čuva lastnino vseh ljudi, ampak le v prvi vrsti vladajočega razreda, druge pa nasprotno --razlašča itd.), pa je v njej vendar pokazana - čeprav ne na ustrezen oz. dejanski način - lastnina kot element nastanka države.

Končno tudi eden najvidnejših predstavnikov sodobne buržuazne teorije države in prava, Hans Kelsen priznava, da nima smisla tajiti razredni značaj buržuazne države: "Noben resen buržuazni pisec, ki ni pristaš teorije naravnega prava, ne izključuje iz svoje definicije prava družbeni red, ki je v interesu vladajočega razreda, in večina buržuaznih piscev sigurno ne bo tajila, da je obstoječe pravo bolj v interesu enega razreda kot drugega". Ko Lukić citira to Kelsenovo "priznanje" iz njegove knjige "Komunistična teorija prava", pravi, da Kelsen s tem ugotavlja, da glede trditve, po kateri imata država in pravo v razredni družbi razredni značaj, ni nobene razlike med buržuazno znanostjo in marksizmom 22)

Vendar je to priznanje razrednega značaja države, ki ga zasledimo v sodobni buržuazni teoriji, samo delno in nikakor ne opravičuje zaključka, da se je buržuazna terorija v tem pogledu izenačila z marksistično Buržuazna terorija je prisiljena priznati razredni značaj države pod pristiskom dejstev in argumentov, ki jih, kot pravi Kelsen, noben resen buržuazni pisec ne more zanikati. Toda to priznanje razrednega značaja

21) Locke J., Two Treatises of Government, cit.: William Ebenstein, Modern political Thought, The great issue, stran 434, New York 1959

22) Dr. R. Lukić, Teorija države i prava, stran 57.

država se nanaša samo na preteklost, ne pa na sodobnost in prihodnji razvoj: sodobna buržuazna država, pravijo, ni predstavnik enega razreda, ampak vse družbe, v njej ni razredne borbe in ona ne odmira. Buržuazna teorija priznava torej razredni značaj države samo v toliko, kolikor ne ogroža eksistence lastne države: le-to pa povzdigne v predstavnika vse družbe in jo ovije v glorio večnosti.

Podobne težnje je zaslediti tudi v sovjetski teoriji vseljudske države, ki so proglasili za predstavnika vse družbe: država, ki je vznikla iz diktature proletariata, se je na sodobni etapi spremenila v vseljudsko državo, v organ nosilca interesov in volje vsega ljudstva. ²³⁾

Zgodovinska nujnost nastanka države

Zgodovinska nujnost nastanka države kaže hkrati na njeno objektivno napredno vlogo pri vzdrževanju in razvijanju naprednega načina proizvodnje. To, kar pravi John Locke, da se je človek odločil, da bo svoje "prirodno stanje" svobode zamenjal z državo predvsem zaradi tega, ker je bilo uživanje dobrin negotovo, vedno izpostavljeno napadom drugih, ni povsem točno, oziroma je premalo precizirano. Iz te trditve bi lahko zaključili, da je bila proizvodnja dobrin na enaki ravni prej in potem in da je na odločitev človeka, ali se bo pridružil in se bo podredil državi, vplivalo predvsem svobodno tehtanje med prednostjo dotedanjega svobodnega narevnega stanja in nevšečnostjo negotovega uživanja dobrin, da je bila odločitev torej svobodna. Resnica pa je obratna: država se ni pojavila kot prostovoljna izbira, ampak se je vsilila družbi kot objektivna nujnost, ker bi sicer brez nje nepomirljiva nasprotja med razredi povzročila propad same družbe. Tisti, ki se je po Loc-

²³⁾ Program KPSS, Dokumentacija br. 2/1962, stran 40.

kovem mišljenju odložil za podreditev državi, se ni odločil za enako dobrotno. To ne bi bila izbira med enako alternativo: ostati pri starem bi pomenilo propasti, izbrati novo pa oznanja napredek. "Čeprav nam prvobitna družba izgleda idilična s svojo organizacijo brez države in nasilja, ona nikakor ni bila carstvo svobode, ampak nasprotno, carstvo suženjske podrejenosti prirodni nujnosti - pravi Žarko Bulajić. Potemtakem takšna enakost ljudi v prvotni družbi ni označevala enakosti v izobilju, ampak enakost v skrajnem materialnem in duhovnem siromaštvu." ²⁴⁾

S stališča splošnega družbenega napredka torej ni mogoče objokovati prvobitno družbeno skupnost in obsojati državo kot surovo nemoralno silo, ki je podrta staro idilično družbeno skupnost (ista konsekvence velja za državo: tudi države ni mogoče objokovati in jo opravičevati v procesu njenega odmiranja ter porajanja nove brezrazredne družbene skupnosti).

Družba in država

Dejstvo, da država v danem zgodovinskem obdobju nastopa objektivno v interesu napredka vse družbe, ker zagotavlja v danih pogojih edino mogočo in napreden način proizvodnje, nekateri predstavljajo kot dokaz, da država ni razredna organizacija, ampak organizacija vse družbe, medtem ko tisti, ki sicer priznavajo obstoj razredov in razrednih nasprotij, prikazujejo državo kot nadrazredno tvorbo. To je seveda napačen zaključek, kajti država ni organizacija celotne družbe - če bi bilo to res, potem ne bi bilo potrebno, da praskupnost razpade - država in družba nista istovetni, ampak je država razredna organizacija, orodje nasilja v rokah vladajočega razreda.

²⁴⁾ Žarko Bulajić, Država i njena ekonomska uloga u prelaznom periodu, stran 4, RAD, Beograd 1953.

"Ker je država nastala iz potrebe, da bi brzdala razredna nasprotja, pravi Engels, in ker je hkrati nastala sredi spora med temi razredi - je ta država praviloma država najmočnejšega, ekonomsko vladajočega razreda, ki postane z njenc pomočjo vladajoči razred tudi politično in si pridobi tako novih sredstev za brzdanje in izkoriščanje zatiranega razreda ..."²⁵⁾

Poistovetenje države z družbo ni možno niti s stališča, da države poleg tega, da je razredna organizacija vladajočega razreda, hkrati opravlja tudi zadeve splošnega pomena (promet, zdravstvo, šolstvo itd.), niti s stališča, da je nosilec družbenega napredka.

R. Lukić ugotavlja²⁶⁾, da je država enotna organizacija, da pa se v njej prepletata dve povsem različni organizaciji: prva je razredna organizacija, država v ožjem pomenu besede, monopol fizične prisile, druga je splošno družbena organizacija, predstavnik celotne družbe in splošnih interesov, katerih uresničevanje pa ne predstavlja monopola fizične prisile. Lukić dopušča, da nastajajo različna in docela nasprotna stališča v pravni teoriji glede pojmovanja države zaradi tega, ker "eni pisци jemljejo kot glavni element države njeno lastnost nenasilne splošno-družbene (ali splošno-razredne) organizacije, medtem ko nasprotno drugi jemljejo lastnost nasilne organizacije, oskrbljene z monopolom fizične prisile". Točno je, da opravlja država tudi splošne družbene naloge, ker je nesmiselno za te posle ustanovljati ob tako močni organizaciji kot je država, še posebno organizacijo.

Toda to ji ne jemlje njenega razrednega bistva. Pojem države je treba določati prav po njenem razrednem bistvu, orodju sile v rokah vladajočega razreda, ne pa po elementih, ki niso bistveni za nastanek, niti obstoj države! Splošno družbene zadeve bo treba opravljeni tudi v brezrazredni družbi, torej ko ne bo več razredov in države.

²⁵⁾ (F. Engels, Izvor... stran 402)

²⁶⁾ (Ur. R. Lukić, n. d., stran 51 in 52)

Država ni istovetna z družbo tudi kljub temu, da v danih zgodovinskih pogojih podpira in omogoča razvoj ustreznega načina proizvodnje in s tem napredek družbe kot celote. Toda to je objektivno dejstvo, ki v danih pogojih dejansko ni v resnici interes vse družbe, ampak le enega razreda, niti ni subjektivna težnja tega razreda, zagotavljati interes vse družbe, ampak predvsem in v prvi vrsti lastni interes. Splošni napredek družbe, splošni interes, je dejansko objektivno in nujen stranski produkt uresničevanja posebnega razrednega interesa.

Dejstvo je, da se za naprednejši način proizvodnje ne zavzema družba kot celota, ampak le razred, ki mu tak način proizvodnje prinaša ekonomsko korist in materialni razvoj, medtem ko se drug razred nasprotno upira spremembi obstoječega načina proizvodnje, ker bo z njim očitno zgubil svoje ekonomske in politične pozicije. Tako se je razred lastnikov sužnjev upiral nastopajočemu fevdalnemu načinu produkcije, ker je le-ta imel za nujno posledico osebno osvoboditev sužnja, njegov dvig iz "govorečega orodja" na stopnjo človeka, ki potrebuje delno svobodo, da bo več proizvajal. Podobno je bilo, ko je buržoazija osvajala oblast, le da je ta storila še korak naprej: tlačana je "odvezala" še z zemlje in je postal formalno-pravno svoboden državljan, ker je nov način proizvodnje takšnega potreboval, ne pa "privezanega" na zemljo. V danih pogojih to v resnici ni bil splošni interes vse družbe, ampak le razreda fevdalcev, oziroma buržoazije, toda kljub temu pa je to vendar objektivno pomenilo napredek za celotno družbo. V tem je pravzaprav moč nastopajočega razreda, ki organizira napreden način proizvodnje in ga ščiti z državno prisilo.

To je začasna istovetnost razrednega interesa s splošnim družbenim interesom po napredku. Toda ta interes ni trajno istoveten, ampak pride polagoma z njim v nasprotje, zato ker cilj že od vsega začetka ni bil splošni družbeni interes, ampak razredni interes: splošni interes je pravzaprav objektivno nujen stranski proizvod razrednega interesa in se oba v začetku morata skladati, ker sicer razredni interes ne bi

mogel zmagati. Primer povezanosti mlade buržoazije in proletariata v meščanski revoluciji pod parolo "svoboda - bratstvo - enakost" to najbolje dokazuje. Ko pa je npr. nastopajoči meščanski razred dosegel svoj cilj, je zgubil svojo revolucionarnost in posluh za splošni družbeni interes. Njegova skrb postane, z vsemi sredstvi braniti svoje osvojene pozicije, pri čemer nastaja vrsta teorij, ki razlagajo in opravičujejo večnost danega posebnega razrednega interesa. Toda dejstvo je, da ta razred "ni več revolucionaren, njemu so se že izvila iz rok velika politična načela svobode, enakosti in bratstva. Ta razred je v zaostajanju in razkroju, zato brani svoj razredni položaj po vsej sili." 27)

To prepletanje posebnega razrednega in splošnega družbenega interesa predstavlja borbo notranjih protislovij družbe, ki potiskajo razvoj družbe naprej. "Ker je osnova civilizacije izkoriščanje enega razreda po drugem, se giblje ves njen razvoj v nenehnem protislovju," pravi Engels. 28)

Navedeno nasprotje pa nikakor ni zadosten razlog, da bi državo lahko proglasili za predstavnika vse družbe oziroma njenih skupnih interesov, da bi vzeli za osnovo pojma države "njeno lastnost nenasilne splošno-družbene ali splošno-razredne organizacije", namesto "lastnost nasilne organizacije". V tej zvezi je potrebno ponovno podčrtati Engelsovo analizo, koje ugotovil, da je "to, kar veže civilizirano družbo, država, ki je v vseh klasičnih razdobjih brez izjeme država vladajočega razreda (podčrtal I.K.) in v vseh primerih v bistvu stroj za brzdanje zatiranega, izkoriščanega razreda". 29)

27) Dr. J. Djordjević, Uvod h knjigi: Hans Kelsen: Opšta teorija prava i države, stran 10, Beograd 1951.

28) F. Engels, Izvor..., stran 408.

29) F. Engels, Izvor..., stran 407.

To svoje razredno bistvo prikriva buržoazna država z različnimi sredstvi in proglašča samo sebe kot odrešitelja družbe, kot edinega objektivnega in pravičnega varuha splošnih koristi, skratka kot posvečeno pravno državo. Dejstvo je, da s sredstvi množičnega prepričevanja, od ideološko-političnih sredstev do religije v določeni meri začasno ta cilj dosega. Toda realna stvarnost, vedno nove oblike razrednega izkoriščanja, vedno znova razkrivajo to razredno bistvo in konec koncev se vedno znova izkaže, da je "pravna država le fatamorgana, vendar fatamorgana, ki je ugodna za buržoazijo, ker nadomešča religiozno ideologijo, ki jo je prepihal veter; ona skriva pred množicami dejstvo buržoazne vladavine." 3o)

Teorijo o istovetnosti države z družbo je Marx kritiziral tudi v Kritiki Hegelove filozofije državnega prava. Ko komentira Heglovo postavko, da ima vsakdo možnost postati državni uradnik, Marx govori o "drugi identiteti". To, da ima vsak možnost pridobiti pravico neke druge sfere, pravi Marx, dokazuje, samo, da njegova lastna sfera ni resničnost te pravice. 3o-a) Človek živi dvojno življenje: v politični skupnosti in civilni družbi. Človek bo ponovno dobil lastno identiteto, nasprotje med človekom kot družbenim bitjem (homme) in državljanom (citoyen) bo odpravljeno, ko bosta odmrle država in pravo, ali z Marxovimi besedami - ko človek ne bo več družbeno silo ločeval od sebe v obliki politične sile - takrat bo človekova emancipacija končana. 3o-b)

Država in pravo sta torej zgodovinski razredni kategoriji in je njuno odmiranje objektivna nužnost nadaljnjega zgodovinskega procesa v razvoju človeške družbe.

3o) J.B. Pašukanis, Opšta teorija prava i marksizam, stran 154, V. Masleša, Sarajevo, 1958.

3o-a) K.Marx, Kritika Hegelove filozofije državnog prava, stran 69, Sarajevo 1960.

3o-b) K.Marks, Prilog židovskom pitanju, Reni radovi, stran 73, Naprijed, Zagreb, 1961.

tična organizacija družbe in institucionalizirana oblika življenja določenega prebivalstva na določenem teritoriju. V notranjem, dejansko bistvenem pomenu, pa je država sistem osnovnih političnih odnosov, ki se izraža v obstoju oblasti, praviloma ekonomsko vladajočega razreda, ki s pomočjo oblasti institucionalizira in generalizira svoj ekonomski in politični interes kot splošno državno ureditev. ³⁶⁾ Lukić vedno znova poudarja monopol fizične prisile kot bistven element države, ki se po tem kriteriju razlikuje od drugih družbenih organizmov. Država je, pravi Lukić, samo tista organizacija, ki opravlja določeno družbeno funkcijo, takšno funkcijo, ki zahteva monopol fizične prisile. Bistveno za pojem države je, da opravlja reguliranje določenih družbenih odnosov potom monopolne fizične prisile. ³⁷⁾

Konstitutivni elementi prava

Zdi se kot, da bi zaradi številnih dokaj različnih definicij o pravu, zaradi številnih popolnoma nasprotnih stališč glede pojma prava, bila opravičena puščica, ki jo je že Kent naslovil na pravnike, češ da ne vedo, kaj je pravo, čeprav toliko razpravljajo o njem. Naša naloga ni, da sumiramo in komentiramo vse te razne definicije in misli, ampak da poskušamo ugotoviti pojem in mesto prava na osnovi marksistične teorije, za katero smo ugotovili, da je edina nedvoumno z znanstvenimi argumenti analizirala zgodovinski nastanek ter bistvo države in prava.

Marx in Engels sta v Komunističnem manifestu, ko sta se direktno obračala na kapitalistični razred, zapisala: "Toda ne prepirajte se z nami, ko merite odpravo buržoazne lastnine s svojimi buržoaznimi pojmi o svobodi, izobrazbi, pravu itd. Vaše ideje same so proizvodi buržoaz-

³⁶⁾ Dr. J. Djordjević, Ustavno pravo i politički sistem Jugoslavije, stran 112, Beograd 1962.

³⁷⁾ Dr. R. Lukić, Teorija države i prava, stran 65.

III. RELATIVNA SAMOSTOJNOST DRŽAVE IN PRAVA

nih proizvodnih in lastninskih odnosov, kot je vaše pravo le za zakon proglašena volja vašega razreda (podčrtal I.K.), volja, ki ji je vsebina določena z materialnimi življenjskimi pogoji vašega razreda". 38)

Iz te misli, ki je velikokrat citirana, lahko povzamemo tri oziroma štiri zaključke:

- prvi, da ima pravo razredni značaj, ker mu določajo vsebino interesi vladajočega razreda;
- drugi, da je pravo zavestni akt, akt volje vladajočega razreda;
- tretji, da je ta volja v končni fazi determinirana z materialnimi pogoji življenja;
- na osnovi vseh treh se formira še četrti zaključek, namreč da je pravo zgodovinska kategorija, nastala na določeni stopnji razvoja "materialnih življenjskih pogojev".

Vladajoči razred torej s pomočjo prava, "za zakon proglašene svoje volje", uveljavlja svoje bistvene razredne interese. Vendar se ta volja, čeprav je dobila mistificirano obliko in gloriolo zakona, ne uveljavlja sama avtomatično, ampak s pomočjo državnega aparata, saj buržoazno pravo nujno predpostavlja tudi buržoazno državo, kajti samo "pravo ni nič brez aparata, ki lahko prisili ljudi, da spoštujejo pravne norme". 39)

Torej je povezanost, ali bolje medsebojna odvisnost in pogojenost države in prava očitna. Marx ugotavlja, da pravo predstavlja eno od dejavnosti države - njeno dejavnost izdajanja in prisilnega varovanja prav-

38) Komunistični manifest, Marx-ENGels, Izbrana dela I., stran 37, CZ 1950.

39) Lenin, Država in revolucija, stran 92, Mala knjižica Marksizma-leninizma, CZ 1958; tudi: Izbrana dela, XI., stran 256, Kultura, Beograd, 1960.

nih predpisov, torej volje vladajočega razreda, formulirane v obliki zakonov. ⁴⁰⁾ To dejstvo je v literaturi izraženo na različne načine. Lukić ugotavlja, da je pravo sredstvo, ki ga uporablja država za dosego svojih ciljev in je zato funkcija prava istovetna s funkcijo države. ⁴¹⁾ Pravo je skup družbenih norm, ki so sankcionirane s prisilo državnega aparata in ki služijo ohranitvi tistega načina proizvodnje, ki je v interesu vladajočega razreda. ⁴²⁾ Malović J. ugotavlja, da sta se država in pravo pojavila hkrati in je pravo pravzaprav jezik, s katerim država občuje z družbo. ⁴³⁾ Kušej G. imenuje pravni red normativno ogrodje države. ⁴⁴⁾ Čulinović ugotavlja, da sta pravo in država v medsebojni zvezi kot dve strani istega pojava v družbenem življenju; pravo je emanacija države, obstoj države se izraža v pravu in njegovi uporabi, a prav tako pravo vedno predpostavlja obstoj države in se brez nje ne da zamisliti. ⁴⁵⁾ Djordjević J. pravi, da se je pravo pojavilo v zgodovini hkrati z državo, ne kot njen produkt, ampak kot njen sestavni del, kot njena organska funkcija. ⁴⁶⁾ Mandić poudarja, da sta država in pravo nerazdružno povezana pojava in da predstavljata pravzaprav dve strani istega konkretnega pojava - družbe, ki je razdeljena na razrede. ⁴⁷⁾

Smatramo, da je s tem zadosti - za okvir postavljene naloge - podkrepljeno stališče, da sta država in pravo dve zgodovinski, medseboj odvisni in pogojujoči se družbeni kategoriji, ki sta nastajali, se razvijali in bosta odmrli v medsebojni odvisnosti.

40) Marx-Engels, Soč.t.3, stran 322, Moskva 1955, cit. po Živković, Društvena nadgradnja, stran 221.

41) Dr.R.Lukić, Teorija države i prava, stran 214.

42) Dr.R.Lukić, Uvod u pravo, stran 54, Beograd 1961.

43) Malović J., Diskusija o teoriji prava, Naša stvarnost, št. 10/55, stran 455.

44) Dr.G.Kušej, Uvod v pravoznanstvo, stran 132, predavanja na Pravni fakulteti v Ljubljani, in Višji pravni šoli v Mariboru.

45) Čulinović P., Državno-pravni razvitak Jugoslavije, stran 320, Zagreb 1963.

46) J.Djordjević, Socijalizam i pravo, Medj.politika št. 124/55, stran 13

47) O.Mandić, Država i pravo I., stran 44, 3. izd., NN, Zagreb 1962.

III. RELATIVNA SAMOSTOJNOST DRŽAVE IN PRAVA

Če želimo proces odmiranja prava utemeljiti kot neizpodbitno dejstvo in nujen zgodovinski proces, se je potrebno dotakniti tudi odnosa med materialno osnovo in družbeno nadgradnjo oziroma problema relativne samostojnosti države in prava. Smatramo, da je v tem pogledu v marksistični pravni teoriji ta odnos načelno razčiščen in so ovržene teorije, ki govorijo o pravu kot večni kategoriji, o pravu kot utelešenju večne ideje pravičnosti, utelešenju božje volje, narodnega duha itd. Ker te teorije postavljajo pravo kot samostojno silo, samodejno silo, ki samostojno kreira družbene odnose, ne pa narobe, da je odraz teh odnosov in da doživi le relativno samostojnost do teh odnosov, je potrebno ponoviti nekatere misli marksistične pravne teorije v tej zvezi.

Na "veliko osnovno vprašanje vse, zlasti novejša filozofije, vprašanje o odnosu med mišljenjem in bitjo" ⁴⁸⁾ odgovarja Marx v predgovoru "H kritiki politične ekonomije" ⁴⁹⁾, ko podaja temelje zgodovinskega materializma: "V družbeni proizvodnji svojega življenja stopajo ljudje v določene, nujne, od njihove volje neodvisne odnose - v proizvodne odnose, ki ustrezajo določeni razvojni stopnji njihovih materialnih proizvodnih sil. Celokupnost teh proizvodnih odnosov tvori ekonomsko strukturo družbe, realno osnovo, ki se na njej dviga pravna in politična vrhinja stavba in ki ji ustrezajo določene oblike družbene zavesti. Način proizvodnje materialnega življenja določa socialni, politični in duhovni proces življenja nasploh. Ne določa zavest ljudi njihove biti, temveč narobe, njihova družbena bit določa njihovo zavest."

Tako se po zgodovinskem materializmu deli družbena struktura na dva dela, na ekonomsko osnovo in družbeno nadstavbo. Ekonomsko bazo družbe sestavljajo proizvodne sile in proizvodni odnosi, medtem ko se nadstavba

⁴⁸⁾ F. Engels, L. Feuerbach in konec klasične nemške filozofije, stran 468, Marx-Engels II., CZ 1951.

⁴⁹⁾ Marx-Engels, I., stran 455.

deli na pravno-politično nadstavbo in oblike družbene zavesti. 50)

K pravno-politični nadstavbi prišteva sociologija najrazličnejše organizacijske oblike družbenega sožitja (rodovi, plemena, država) in tudi pravila, ki urejajo to sožitje (običaji, pravne norme, druge družbene norme), k oblikam družbene zavesti pa moralo, religijo, umetnost in znanost s filozofijo. 51)

Ali pravo ustvarja družbene odnose?

Država in pravo kot jedro pravno-politične nadgradnje sta v genetičnem smislu postavljena v docela nedvoumen odnos do ekonomske osnove: iz nje izhajata in jo odražata. Marx ju imenuje (skupno z religijo, moralo, znanostjo, umetnostjo itd.) celo posebne načine proizvodnje, zaradi česar spadata pod splošni zakon proizvodnje. 52) V tem konsekventnem smislu odnosa baze in nadstavbe (tj. v smislu, kaj se v končni liniji uveljavi, ne pa v smislu relativne samostojnosti nadstavbe in njenega povratnega delovanja na osnovo) odgovarja zgodovinski materializem na vprašanje, ali pravo ustvarja družbene odnose ali pa je narobe njihov odraz, negativno (oziroma pozitivno na drugi del vprašanja). Kljub relativni samostojnosti nadstavbe in njenemu povratnemu učinkovanju na osnovo, kljub temu da "poklicnim politikom, teoretikom državnega prava in juristom privatnega prava izgine popolnoma izpred oči zveza z ekonomskimi dejstvi" in da se pri ideologijah, ki se še bolj oddaljujejo od ekonomske osnove, to je filozofiji in religiji, zveza z ekonomsko osnovo še bolj zgubi in postane še bolj zapletena,

50) Dr. J. Goričar, Sociologija, stran 116 - 118. Od te delitve terminološko nekoliko odstopa Ljubomir Živković, ki pravno-politično nadstavbo pojasnjuje še z dodatnim poimmom "socialna" in jo imenuje "socialno-pravno-politično strukturo" ali superstrukturo. - Dr. Lj. Živković, Društvena nadgradnja, stran 50.

51) Dr. J. Goričar, Sociologija, stran 119; dr. Lj. Živković, Društvena nadgradnja, stran 50 in 56.

52) "Religija, družina, država, pravo, morala, znanost, umetnost itd. so samo posebni načini proizvodnje in spadajo pod njen splošni zakon." - Marx, Rani račovi, stran 242, Naprijed, Zagreb 1961.

pa vendar ta zveza obstoji ⁵³⁾ in se uveljavlja.

Zavestna akcija oziroma človeška ustvarjalna praksa lahko razvojne procese družbe - če pozna njene splošne zakonitosti - osvobaja in pospešuje, ne more pa delovati, če ni danih materialnih pogojev, kajti "ljudje morajo predvsem najprej jesti, piti, stanovati in se oblačiti, preden se lahko ukvarjajo s politiko, znanostjo, umetnostjo, religijo itd." ⁵⁴⁾

Na nasprotnih pozicijah so teorije, ki temeljijo bodisi neposredno na pozicijah idealističnega pogleda na svet, bodisi, ki so s tem pogledom identične - dejansko identične ne pa deklarativno, ker se oficialno deklarirajo proti njemu - zaradi fetišiziranja prava kot sile nad družbo. Kelsen npr. zavrača Heglov pogled na svet, po katerem je "realni svet odsev ideje vesoljnega duha, boga" ⁵⁵⁾ ter ironizira prirodno-pravno šolo z večnimi resnicami, in temu nasproti postavlja trditve, da je "pozitivno pravo vedno pravo določene družbene skupnosti, ⁵⁶⁾ pri tem pa v razvijanju "čiste" teorije prava, ekstremnega normativizma, prava kot skupa norm - zapovedi, ki se morajo uresničiti, sam prihaja do dveh zaključkov, ki sta nasprotna njegovim prejšnjim deklaracijam. Prvič, sam ohranja "pranormo", ki je osnova hierarhije pozitivnega prava. Ta pranorma se prav nič ne razlikuje od večnih pravic prirodnega prava, saj "osnovno normo ne ustvarja po zakonitem postopku organ, ki ustvarja pravo", ampak ona "velja zato, ker se predpostavlja da velja". ⁵⁷⁾

Drugič, pa v bistvu ostaja na Heglovih pozicijah, ker v idealiziranju pravne norme trdi, da pravne norme določajo človeško vedenje in ravnanje.

⁵³⁾ F.Engels, L.Feuerbach..., stran 503-504.

⁵⁴⁾ F.Engels, Govor na Marxovem grobu, Marx-Engels II., stran 213.

⁵⁵⁾ H.Kelsen, The Communist Theory of Law, stran 15.

⁵⁶⁾ H.Kelsen, Opšta teorija prava i države, stran 12, Beograd 1951.

⁵⁷⁾ H.Kelsen, Opšta teorija..., stran 122.

je (behaviour), da resničnega vedenja in ravnanja očitno ne reflektirajo pravne norme, ki obvezujejo ali dovoljujejo, ampak nasprotno se pravne norme reflektirajo v tem vedenju in ravnanju ali z njegovo pomočjo. Najprej mora biti izdana pravna norma, pravi Kelsen, šele potem je lahko realno vedenje, ki ustreza tej normi, tj. vedenje podobno temu, ki je predpisano ali dovoljeno s pravno normo. Zato je realno vedenje tisto, ki podobno kot ogledalo reflektira pravno normo.⁵⁸⁾ Z istim jezikom je govoril tudi Šeršenjević⁵⁹⁾, ko je dejal, da "ne obstoji norma o pravici, zahtevati vračilo dolga zato, ker ga upniki navadno zahtevajo, ampak nasprotno: upniki ga zahtevajo zato, ker obstoji norma."

Podobna stališča je bilo slišati tudi v diskusiji o teoriji prava, ki jo je leta 1955 organizirala revija "Naša stvarnost". Ob tej priliki se je dr. L. Geršković postavil na stališče, da ni sprejemljiva trditev, da je pravo odraz družbenih odnosov, ker je naša zgodovina NOB pokazala nasprotno, namreč, da pravo ustvarja družbene odnose. Takole pravi: "Rečeno je bilo, da je pravo odraz družbenih odnosov oziroma kot sem razumel, da določeni odnosi določajo vsebino prava. Če bi malo bolj analizirali to postavko z metodo dialektičnega materializma, tedaj je ne bi mogli sprejeti. Dejstvo je, ki smo ga mi doživeli in ga še doživljamo, namreč, da se v revoluciji družbeni odnosi menjajo s pomočjo pravnih norm. Da so torej pravne norme orožje razreda za spremembo družbenih odnosov. To se je pri nas zgodilo v letu 1945/46, ko smo s pravnimi pravili in razrednim nasiljem menjali družbeno-ekonomske odnose... Mi smo sprejeli zakon o nacionalizaciji in predpise pred njim kot izvor razredne volje, ne pa zato, ker bi bili družbeno-ekonomski odnosi že ustvarjeni."⁶⁰⁾

58) H. Kelsen, *The Communist Theory of Law*, stran 14-15.

59) *Opšta teorija prava*, stran 274, leto 1910, cit. po Pašukanis, *Opšta teorija prava i marksizam*, stran 98.

60) *Naša stvarnost*, št. 10/55, stran 434.

Dialektični materializem upošteva povratno delovanje nadstavbe na osnovo, upošteva pomen človeške prakse, toda v mejah ekonomskih pogojev, ne pa mimo ekonomskih pogojev in proti njim, kajti "materialističnemu pojmovanju zgodovine je izhodišča teza, da sta proizvodnja in menjava njenih proizvodov osnova vsega družbenega reda" ter zaradi tega "ne smemo iskati zadnjih vzrokov vseh družbenih sprememb in političnih prevratov v glavah ljudi..., marveč v spremembah v načinu proizvodnje in menjave: iskati jih ne smemo v filozofiji, marveč v ekonomiji tiste dobe." (61)

Marx je npr. kritiziral angleškega ekonomista Edena, ki je trdil, da so privilegiji tistih, ki ne delajo, a si kljub temu prisvajajo produkcije, rezultat civilnih institucij. To kaže, da Eden "z vidika pravne iluzije ne gleda na zakon kot na produkt materialnih produkcijskih odnosov, marveč nasprotno na produkcijske odnose kot na produkt zakona". (62)

Dialektični materializem je torej potreben, vendar ne zato, da bi z njim ovrgli njegov lastni produkt, pogojenost družbenega razvoja z razvojem materialnih pogojev družbe - ampak da to znanstveno postavko podpremo. Zgodovinsko in teoretično ni povsem točna trditev Gerškovića, da so pravne norme orožje razreda za spremembo družbenih odnosov in da se prav v revoluciji družbeni odnosi spreminjajo s pomočjo pravnih norm. Če se še ne bi hoteli sklicevati na genijalno formulirane Marxove misli v Uvodu "H kritiki politične ekonomije", da nobena družbena formacija ne propade prej, preden se ne razvijejo vse proizvajalne sile, za katere je v njej dovolj prostora in narobe, da se novi proizvajalni odnosi ne pojavi-

(61) Engels, Razvoj socializma od utopije do znanosti, stran 168, Marx-Engels II., CZ 1950.

(62) K. Marx, Kapital I., stran 695.

jo prej, preden niso dozoreli zanje materialni pogoji že v okrilju stare družbe, in da nastopi obdobje socialne revolucije, ko postanejo okviri stare družbe pretesni za razvijajoče se proizvodjalne sile, je nujno, da ugotovimo, ali smo zares v letu 1945/46 s pomočjo pravnih norm spremenili družbene odnose.

Dejstvo je, da so pogoji za našo revolucijo dozorevali v okrilju predvojne Jugoslavije, na stoterih njenih nasprotjih od nacionalne in politične brezpravnosti ljudi do najbolj grobe ekonomske eksploatacije. V polkolonialni agrarni državi so se spričo njenega geografskega položaja križali interesi največjih držav. Tuji kapital, ki je bil nosilec vseh važnejših gospodarskih objektov, je uveljavljal politiko grobe eksploatacije delavstva in naravnega bogastva: večina dobičkov je odhajalo v inozemstvo namesto, da bi služilo razširjeni reprodukciji tu, kjer so bili ustvarjeni. To je seveda zaviralo nadaljnji razvoj proizvodjalnih sil, ki so naravnost klicale po spremembi proizvodnih odnosov. O tem pričajo ostra razredna borba v predvojni Jugoslaviji, najbolj grobo in krvavo preganjanje organizatorjev delavskega razreda, preganjanje KP, krvavo zatiranje stavk itd. Socialna revolucija je bila že pred vrati in je njeno soupadanje z nacionalno revolucijo, z narodno vstajo proti okupatorju le pospešilo njen začetek.

Revolucija sama pa je protipraven akt, ne akt, ki se izvrši s pomočjo prava, ampak akt, ki razbije staro oblast in star pravni red ter zgradi novega. V sami revoluciji se že poraja tudi novo pravo - to je bil pri nas primer, saj smo že leta 1941 dobili prve predpise o novi ljudski oblasti, o narodnoosvobodilnih odborih ipd. - toda le-to je v prvi vrsti posledica, produkt revolucije, na pa njen vzrok: to novo pravo je šele potem kot aktiven faktor tudi vplivalo na izvedbo revolucije, je pomagalo njeni izvedbi. Toda s temi pravnimi normami ni naš delavski razred začel revolucije, ampak so bile te norme posledica revolucije kot protipravnega akta in so pomagale njeni nadaljnji izvedbi. Tudi nacionalizacija je bila del revolucije. To je bil v resnici akt

razredne volje delavskega razreda, toda brez dozorelih objektivnih pogojev bi ta akt razredne volje propadel. Nacionalizacijo smo lahko izvedli, ker so bili dozoreli objektivni pogoji; ker je bil glavni del revolucije končan, ker je bil razbit star državni stroj in revolucionarno razpoloženje mogoče takšno, da je onemogočilo vse poskuse buržoazije (in njene razredne volje) za restavracijo njene oblasti.

Objektivni pogoji seveda ne pomenijo isto kot avtomatizem. Revolucija ni avtomatično dozorela in se izvedla, ampak je bil potreben velik napor in dolgotrajno delovanje subjektivnih sil s Komunistično partijo na čelu. Subjektivne sile pa so, upoštevaje zakonitosti revolucionarnega boja, pravilno ocenile dane objektivne pogoje (socialno izkoriščanje, nacionalno in politično zatiranje itd.) in na teh pogojih gradile svoje akcije.

Težko pa je reči, da so pravne norme orožje razreda za spremembo družbenih odnosov. Razred, ki je v zgodovini želel spremembo družbenih odnosov, sploh ni imel v rokah niti prava niti države kot orodja razrednega nasilja, da bi z njuno pomočjo spremenil družbene odnose, ker je ravno s temi sredstvi vladajoči razred branil lastne pozicije, branil obstoječe družbene odnose. Nasilna revolucija zruši star pravni red, toda ne z njegovo lastno pomočjo, ampak s silo, ki mu je nasprotna.

Povratno učinkovanje prava na osnovo

Poudarjanje temeljne vzročne zveze med pravom in ekonomiko kot posledico in vzrokom, bi bilo seveda enostransko in netočno, če ne bi hkrati ugotovili, da ima pravo svojo relativno samostojnost v odnosu do materialne baze. Živković opozarja na relativno samostojnost prava skozi tri momente ⁶³⁾: odnosa oblike in vsebine, funkcije prava in razvoja

⁶³⁾ Dr. Lj. Živković, Društvena nadgradnja, stran 234-236.

prava. Pravo kot oblika ekonomske vsebine, ekonomskih odnosov dobi-
va svojo relativno samostojnost do te vsebine in povratno vpliva na-
njo. Po svoji funkciji pravo ne regulira samo ekonomskih odnosov, ampak
tudi druge odnose in predvsem samo pravno-politično upravljanje. V svo-
jem razvoju pravo ne išče vedno novih oblik za nove ekonomske odnose,
ampak ohranja tudi za nove odnose stare oblike (precedenčno angleško
pravo).

Čeprav sta država in pravo nastala kot direktna posledica in odraz
ekonomskih odnosov,⁶⁴⁾ dobiva torej relativno samostojnost v odnosu
do svoje osnove. Brž ko država nastane, se v odnosu do družbe osamo-
svoji: ustvarja si lastno ideologijo, išče lastne oblike pravnih od-
nosov, pri vsem tem pa ustvarja videz, da je zgubila zvezo z ekonom-
sko osnovo, oziroma da je postala od nje neodvisna.

Država učinkuje nazaj na ekonomsko osnovo v bistvu v dveh smereh: ali
ekonomski razvoj pospešuje ali ga pa zavira, pač glede na to, kakšne
so ekonomske potrebe in težnje vladajočega razreda.⁶⁵⁾ Pravo kot ob-
lika, ki ji določajo vsebino ekonomski odnosi, tudi ni docela v meha-
ničnem kavalnem odnosu s to vsebino, ampak ohranja določeno samostoj-
nost do nje. Tako si je tudi mogoče razlagati, da buržoazno pravo od-
raža ekonomiko svoje dobe "na dober ali na slab način" kot pravi En-
gels; ali še z obliko fevdalnega običajnega prava ali pa že z obliko
klasičnega zakonika buržoazne družbe, kakršen je Code civil. Tako si
je mogoče razlagati tudi anahronizem, da je Demokratična republika
Nemčija, ki je na poti izgradnje socializma, prevzela še stari civilni

64) Pojem ekonomskih odnosov pojasnjuje Engels v pismu H. Starkenburgu,
z dne 25. januarja 1894 - Marx-Engels II., stran 645: "Z ekonomskimi
odnosi, ki v njih gledamo določujočo osnovo družbene zgodovine, misli-
mo način, po katerem ljudje v določeni družbi proizvajajo svoje življenj-
ske potrebščine ter izmenjavajo med seboj proizvode (kolikor obstoji de-
litev dela). Potemtakem je v tem imenu obsežena celotna tehnika proizvod-
nje in transporta."

65) Engels v pismu Karlu Schmidt, z dne 27. oktobra 1890 sicer imenoma
naštevata še tretjo smer delovanja, namreč da ekonomski razvoj zavre in
ga poskuša preusmeriti, vendar že sam Engels prizna, da je to konec kon-
cev ali podpora ekonomskemu razvoju ali pa njegova ovira. - Marx-Engels
II., stran 633.

procesni red iz leta 1877, ki (s poznejšimi novelami) velja tudi v Zvezni republiki Nemčiji. ⁶⁶⁾

Ob takšnih medsebojnih odnosih materialne osnove in družbene nadgradnje je verjetno bistveno dvojje: prvič, upoštevati da razne oblike družbene nadgradnje dobijo svojo relativno samostojnost in da delujejo aktivno nazaj na ekonomske osnove ter jo pri tem tudi spreminjajo, da torej nadgradnja ni samo pasiven proizvod in odraz ekonomske osnove, ampak da tudi povratno učinkuje nanjo, in drugič, da pa je nadgradnja končno le determinirana z ekonomsko osnovo in odvisna od nje, ter da se v bistvu ustvarja le iluzija o neodvisnosti nadgradnje od ekonomske osnove, ⁶⁷⁾ in s tem še posebej o neodvisnosti prava.

Odsev ekonomskih razmer v obliki pravnih načel je prav tako nujno postavljen na glavo, ugotavlja Engels. Ta odsev ne prehaja v zavest delujočega človeka; jurist si domišlja da operira z apriorističnimi postavkami, v resnici pa gre samo za ekonomske reflekse. "Da pa to prevračanje - ki tvori, dokler ga ne spoznamo, tisto kar imenujemo ideološki nazor - s svoje strani spot vpliva na ekonomsko osnovo ter jo v nekaterih mejah lahko modifikira, se mi zdi samo po sebi umevno." ⁶⁸⁾

V že navedenem pismu Starckenburgu 25. januarja 1894 je Engels problem odnosa baze in nadgradnje strnil v kratko ugotovitev: "Politični, pravni, filozofski, religiozni, literarni, umetniški in drugi razvoj slo- ni na ekonomskem razvoju. Ti vsi pa učinkujejo tudi drug na drugega in tudi na ekonomsko osnovo. Ekonomski položaj torej nikakor ni edini aktivni vzrok, vse drugo pa pasivna posledica, marveč gre za medsebojno učinkovanje na osnovi ekonomske nujnosti, ki se v začnji instanci vselej uveljavi."

⁶⁶⁾ Glej: dr. J. Juhar, Diskusija na občnem zboru Društva pravnikov SRS, Pravnik št. 5/1962, stran 171.

⁶⁷⁾ Primerjaj: Živković, Društvena nadgradnja, stran 167 in 236.

⁶⁸⁾ Engels: Pismo K. Schmidt, Marx-Engels II., stran 634.

Vprašanje, ki si ga je postavila že teorija naravnega prava, namreč ali je vsebina pozitivnega prava objektivno dana ali pa jo lahko samostojno določa zakonodajalec - z drugimi besedami: ali lahko zakonodajalec s pravnimi normami samostojno in po mili volji kreira ekonomske odnose? - je šele v marksistični teoriji dobilo pravičen odgovor. Pozitivnega prava ne ustvarja oziroma mu poljubno ne določa vsebine zakonodajalec, ampak je ta vsebina objektivno pogojena z družbenimi (ekonomskimi) odnosi. Na to stališče se je postavila sama prirodno-pravna teorija, le da je za razliko od marksistične teorije to objektivno pogojenost vsebine pozitivnega prava razlagala z naravnim stanjem stvari in z božjo voljo. ⁶⁹⁾

Marksistična teorija se od prirodno-pravne teorije razlikuje razen tega tudi po tem, da priznava aktivno vlogo zakonodaje v mejah splošnih ekonomskih zakonitosti in vlogo človeške prakse, da ne priznava absolutne vnaprejšnje determiniranosti vsakega posameznega zakonskega predpisa.

Objektivna pogojenost pomeni tedaj stopnjo materialnega razvoja družbe, ki ga je potrebno pri konkretni dejavnosti upoštevati in ki se "v zadnji instanci vselej uveljavi". V tem smislu je potrebno razumeti ugotovitev Jožeta Goričarja, da so "ideje konec koncev le takšen ali pa drugačen - pravičen ali nepravilen - izraz objektivnega stanja in dogajanja v svetu. Ker reakcionarne ideje nepravilno izražajo objektivno dogajanje v svetu, gre to dogajanje v svojem razvoju mimo in preko njih" ⁷⁰⁾ upošteva pri tem, da slaba teorija lahko deformira prakso, kot tudi na robe, slaba praksa deformira ali prikaže kot negativno najbolj pravilno teorijo. ⁷¹⁾

69) R. Lukić, Teorija države i prava, stran 158.

70) Dr. J. Goričar, Sociologija, stran 123.

71) B. Šešić, Osnovni problemi teorije saznanja, stran 129; Osnovi marksističke filozofije, RAD 1962.

Objektivne pogojenosti družbenega razvoja torej ni mogoče razlagati tako, kot jo razlaga birokrat stalinskega kova, ki hoče vsak svoj posamičen ukrep spraviti pod streho "objektivne nujnosti", ki ne pozna napačnih ukrepov, katere je potrebno zamenjati s pravilnimi, ampak so tako prvi kot drugi "objektivno nujni".⁷²⁾ Takšno pojmovanje objektivne nujnosti, ki negira subjektivno in ki vsako subjektivno odločitev proglašča za objektivno nujno, je bilo potrebno stalinizmu in je potrebno slehernemu birokratizmu, za to, da bi obvaroval mit o neizbežnosti lastne eksistence in mit o lastni nezmotljivosti.

Vloge prava in njegove objektivne pogojenosti tedaj ni mogoče slikati v črno-belih odnosih, enega kot edini aktivni vzrok, drugega pa kot docela pasivno posledico, ampak gre za medsebojno učinkovanje vzrokov in posledic. To kar je bilo prej posledica, postane vzrok nove posledice, ki predstavlja dialektično negacijo prejšnjega vzroka in posledice itd. Nikdar ne deluje ekonomska baza v čisti obliki, sama, avtomatično, brez sodelovanja oblik družbene zavesti (v širšem pomenu besede),⁷³⁾ brez ustvarjalne človeške prakse. In narobe. Oblike družbene zavesti ne delujejo v čisti obliki, ne delujejo neodvisno od ekonomske baze, neodvisno in izven splošnih pogojev družbenega razvoja. Rdeča nit, ki jo glede tega poudarja zgodovinski materializem, je v tem, da vse manifestacije družbene zavesti (v širšem pomenu besede) temeljijo na ekonomskem razvoju, da delujejo med seboj druga na drugo in nasaj na ekonomsko osnovo, da pa je v zadnji instanci odločilen ekonomski razvoj.

V tem smislu (ob istočasnem priznavanju aktivne vloge prava) se torej ni mogoče strinjati s stališčem, da so "družbeni odnosi ogledalo prav-

⁷²⁾ S. Stojanović, Neki humanističko-etički problemi socijalizma, stran 193 - 194; Osnovi marksističke filozofije, RAD 1962.

⁷³⁾ J. Goričar, ugotavlja, da se uporablja naziv družbena zavest tudi za imenovanje celotne vrhnje stavbe družbe. - Dr. J. Goričar, Sociologija, stran 120. A. Stojković imenuje ideologijo celokupno družbeno zavest, ki je nastala na določeni družbeno-ekonomski osnovi določene družbe. - A. Stojković, Predmet, metoda i zadaci filozofije, stran 35 - 36; Osnovi marksističke filozofije, RAD 1962.

nih norm" (čeprav je tudi to delno res, vendar je bistven oziroma karakterističen obraten odnos), oziroma s stališčem, da družbeni odnosi ne določajo vsebine prava, da se pravne norme kot akt razredne volje lahko uveljavijo neglede na ustvarjene družbeno-ekonomske odnose. Marx in Engels sicer poudarjata, da je buržoazno pravo le za zakon proglašena volja kapitalističnega razreda, vendar volja, ki ji je vsebina določena z materialnimi življenjskimi pogoji tega razreda. ⁷⁴⁾

74) Marx-Engels, Manifest komunistične partije, stran 37.

IV. ODMIRANJE DRŽAVE IN PRAVA

Izhodišče je postavka, o kateri je bilo že govora, namreč da sta država in pravo zgodovinski kategoriji. Če se globalne zakonitosti družbenega razvoja, ki jih je ugotovil zgodovinski materializem, uveljavljajo z "železno nujnostjo", kot pravi Marx, potem je neizbežna konsekvence postavljenega izhodišča proces odmiranja države in prava. Le-ta se kaže kot proces ponovne integracije dela, proces transformacije lastnine na proizvodjalnih sredstvih od privatne v družbeno in s tem v negacijo vsake lastnine, kot proces ustvarjanja socialističnih oziroma komunističnih odnosov med ljudmi.

Zaključek o neizbežnosti takšnega razvoja družbe je povzel Marx iz analize dotedanjega družbenega razvoja, ki ga je, kot sam pravi, pripeljala do dveh zaključkov:

- prvič, da je obstoj razredov vezan samo na določene zgodovinske razvojne faze proizvodnje in
- drugič, "da vodi razredni boj nujno k diktaturi proletariata; da je ta diktatura sama prehod k odpravi vseh razredov in k brezrazredni družbi." ⁷⁵⁾

Kje in kdaj je bil ali bo začetek tega procesa, kdaj bo njegov konec, v kakšnih oblikah bo potekal, kako bo družba organizirana, ko bo ta proces končan itd.? To so vprašanja, s katerimi se ukvarjajo sodobne družbenoslovne znanosti. Srečujemo se z različnimi tezami o poteku procesa odmiranja obeh kategorij razredne družbe, to je države in prava.

Zgodovinski materializem zavrača vse teorije, ki spekulativno, brez znanstvenih analiz določajo roke in datume prehodov v posamezne etape socializma oziroma komunizma in tudi za daljnjo prihodnost, predvidevajo

⁷⁵⁾ K.Marx, Pismo J. Weydemeyerju, Marx-Engels II., stran 583.

podrobne konkretne oblike procesa odmiranja države oziroma prava in bodoče organiziranosti družbe. Takšna prerokovanja bodočega stanja družbe sicer sama na sebi ne pomenijo nič slabega, če jih njihovi avtorji izvajajo iz dialektične in materialistične analize dosedanjega družbenega razvoja in če so to le globalna predvidevanja, ne pa čvrst "plan", ki ga je potrebno doseči, konkretnim pogojem in izkušnjam prakse navkljub. Sicer pa je zelo velika nevarnost, da zaidemo kaj kmalu v konstrukcije kabinetskega "planskega" socializma in komunizma s točnimi roki in datumi "skokov".

Za zgodovinski materializem nasploh in še posebej za našo marksistično znanost niso bistvena predvidevanja konkretnih podrobnih oblik procesov odmiranja države in prava, niti datumi razvojnih faz oziroma zaključka tega procesa v daljni prihodnosti; za nas je bistvena globalna usmerjenost procesa in delovanje subjektivnih sil v tej smeri.

V nasprotju z dogmatizmom in togimi recepti družbenega razvoja stoji naša družbena misel na stališču, da so možne različne poti v socializmu, prilagojene posebnim pogojem v posameznih deželah in da je le družbena praksa oziroma zgodovina lahko dokončen sodnik o pravilnosti izbrane poti. To pa nas nikakor ne odvezuje obveznosti, da predvidevamo naš družbeni razvoj ter mu z zavestnimi akcijami subjektivnih sil krčimo pot. Samo načelo: "Praksa oziroma zgodovina naj presodi, ali smo delali pravilno", bi lahko pomenilo defetistično parolo, slepo vdajanje "usodi" oziroma osnovo za neodgovorno odločanje o bistvenih problemih našega družbenega razvoja in prepuščanje tega razvoja stihiji. Zato to nikakor ne sme biti pasivno načelo, ampak aktiven princip, na osnovi katerega so zavestne družbene sile dolžne svoje ukrepe preverjati v praksi, da bi se izognili "kabinetski graditvi socializma", in na osnovi tega preverjanja prilagoditi bodoče ukrepe.

Če sicer ne planiramo in prerokujemo prihodnjega razvoja naše družbe v podrobnostih, podrobnih oblikah in časovnih etapah za daljno prihodnost, pa se s tem vendar ne moremo odreči globalnega trasiranja smeri, poti in načinov za osvobajanje našega družbenega razvoja in

njegove prilagoditve splošnim zakonitostim, ki jih je odkril zgodovinski materializem. Ker izgradnja bodoče družbe ni enkraten akt, ampak dolgotrajen proces, je ni mogoče ostvariti in se ji približati s samimi administrativnimi dekreti.

Naloga družbenih znanosti in subjektivnih sil je, proučevati splošne zakonitosti družbenega razvoja, upoštevati izkušnje drugih, pri tem pa z znanstvenim in aktivnim odnosom subjektivnih sil programirati lastno pot družbenega razvoja. Marx je v predgovoru h "Kapitalu" poudaril, da je končni smoter "Kapitala", da odkrije zakon ekonomskega razvoja moderne družbe. In čeprav družba "naravnih razvojnih faz ne more niti preskočiti niti odpraviti z dekreti", pa vendar - če je odkrila naravne zakone svojega razvoja - "porodne bolečine lahko skrajšain olajša." (podčrtal I.K.)⁷⁶⁾ Z odkrivanjem splošnih zakonitosti družbenega razvoja torej človek osvobaja zgodovinske procese.

Tu je torej bistven aktiven odnos subjektivnih sil; ne le izživiljanje v razlaganju zgodovine, ampak povzeti iz nje pouk za prihodnost. V tem je pomen tolikokrat citirane Marxove misli, da ni dovolj, če svet samo razlagamo, ampak je potrebno, da ga spremenimo.⁷⁷⁾

Zgodovinski materializem je postavil dovolj široka in jasna izhodišča o splošnih zakonitostih družbenega razvoja. Doslej prehojena pot, ki je bazirala na ustvarjalni uporabi teh izhodišč v naših pogojih, je potrdila pravilnost zastavljene smeri, ki ima namen, "da odpre pred našimi delovnimi ljudmi najširše perspektive nadaljnje socialistične izgradnje",⁷⁸⁾ to pa pomeni perspektive v razvijanju sistema samoupravljanja in vseh oblik deetatzacije.

⁷⁶⁾ Marx: Kapital I., predgovor k prvi izdaji, stran 12, CZ 1961.

⁷⁷⁾ K.Marx, 11. teza o Feuerbachu, Marx-Engels II., stran 516.

⁷⁸⁾ Program ZKJ, stran 292, Sedmi kongres ZKJ, CZ, Ljubljana 1958.

Socializem - svetovni proces

Element, ki v današnjem svetu še posebej govori o nujnosti družbenega procesa, v katerem bosta glavni instituciji razredne družbe - država in pravo - odmrli in se umikali demokratičnim oblikam upravljanja ponovno integrirane družbe, je dejstvo, da postaja socializem svetovni proces, da prodira v vse pore sodobne družbe, da najdemo "njegove kralje" kot pravi Lenin, prav povsod.

Ne da bi se spuščali v podrobnejše obravnavanje državnega oziroma monopolnega kapitalizma, ki je po svojem bistvu in težnjah imperializem, zadnji stadij kapitalizma in "predvečerje socialne revolucije proletariata", ⁷⁹⁾ lahko ugotovimo dejstvo, da elementi socializma prihajajo do izraza v samih nederjih kapitalizma: skozi "deviacijo kapitalističnih proizvodnih odnosov, s širjenjem javne lastnine v gospodarstvu in z velikansko koncentracijo materialnih sredstev v rokah državnega aparata." ⁸⁰⁾ Klasični kapitalizem ni več sposoben zagotoviti nadaljnjo rast proizvodjalnih sil: kapitalistični proizvodni odnosi postajajo preozki za razvijajoče se proizvodjalne sile. E. Kardelj poudarja, da je sodoben razvoj proizvodjalnih sil po svoji naravi nujno svetovi proces, kajti za "novo industrijsko tehnično revolucijo postajajo nacionalne meje preozke, celo nacionalne meje največjih držav; njena baza postaja po nepremagljivi nujnosti ves svet". ⁸¹⁾

Tudi predstavniki kapitalizma so že davno spoznali, da je obdobje klasičnega liberalnega kapitalizma, znanega pod krilatico "laissez-faire, laissez-passer" minilo in da je državna intervencija, ki jim sicer "ni prav nič pri srcu", neobhodna, ker so "proizvodjalne metode v zadnjem času doživele mnogo sprememb. Namesto privatnega podjetništva in svobodne konkurence kot temelja kapitalizma, se krepi državna interven-

⁷⁹⁾ Lenin, Imperijalizem kao najviši stadij kapitalizma, stran 16, Izabrana dela X.

⁸⁰⁾ Dr. N. Pašić, Javne korporacije u Velikoj Britaniji; Štiri razprave o državnem kapitalizmu, stran 79, CZ 1959.

⁸¹⁾ E. Kardelj, Intervju japonskemu časopisu "Yomiuri Šibun", Delo 22. decembra 1963.

cija, se krepi državni kapitalizem. "Gospodarski sistem, v katerem se je porodila doktrina "laissez-faire", pripada povečini preteklosti." ⁸²⁾

Čepelj te spremembe objektivno pomenijo korak v smeri socializma, pa je vendar dejstvo, da so to le oblike reševanja kapitalizma po načelu: "Rešimo, kar se rešiti da." Zato državni kapitalizem kot "reformistično spremembo kapitalizma", imenuje Marković posrečeno tudi kot kapitalistično odpravo kapitalizma. ⁸³⁾ Zgradba kapitalistične družbe se spreminja, pravi Marković, vendar od zgoraj, od strehe navzdol in to z namenom, da bi rešili njene temelje in njeno osnovno gradnjo.

Zato državni kapitalizem še ne pomeni odpravo kapitalizma, ampak do maksimuma zaostrojuje njegova nasprotja in s tem ustvarja pogoje za socialno revolucijo, ki bo obstoječe proizvodne odnose zamenjala z novimi. "Toda niti sprememba v delniške družbe (in truste) niti sprememba v državno lastnino ne odpravlja lastnosti produktivnih sil, da so kapital, pravi Engels. In tudi moderna država ni nič drugega, kakor organizacija, ki si je buržoazna družba ustvarja, da bi obvarovala splošne zunanje pogoje kapitalističnega načina proizvodnje pred samostalnim vneševanjem delavcev, kakor tudi posameznih kapitalistov. Moderna država, najsi je njena oblika kakršnakoli, je v bistvu kapitalistični stroj, država kapitalistov, idealni celotni kapitalist." ⁸⁴⁾

Engels hkrati opozarja, da ni mogoče vsakega poseganja države v proizvodnjo, vsakega podržavljanja, celo pa ne Bismarckovega, smatrati za socialistični ukrep. Seveda, če bi bilo podržavljanje tobečne proizvodnje socialistično dejanje, bi morali tudi Napoleona in Metternicha prištevati med utemeljitelje socializma. Potem bi bile tudi kraljeva družba za pomorsko trgovino, kraljevske manufaktura porcelana in celo stotnijski krojač v vojski socialistične ustanove...

⁸²⁾ Britain's Industrial Future, stran XIX - XXI, London 1928; cit. po štiri razprave o državnem kapitalizmu, stran 64.

⁸³⁾ Lj. Marković, Državni kapitalizem, Beograd 1953; štiri razprave o državnem kapitalizmu, stran 134 do 135.

⁸⁴⁾ Engels, Anti-Dühring, stran 321-322, CZ, Ljubljana 1958.

"Samo v primeru, poudarja Engels v Anti-Dühringu, da so produkcij-
ska ali prometna sredstva zares prerasla možnost, da bi jih vodile
delniške družbe, da je torej poddržavljenje postalo ekonomsko neogibno,
le v tem primeru pomeni poddržavljenje, tudi če ga izvaja današnja dr-
žava, ekonomski napredek, pomeni, da smo dosegli novo predhodno stop-
njo na poti do tega, da se vseh produkcijskih sil polasti družba." ⁸⁵⁾

V današnjem svetu ta ekonomska nujnost postaja iz dneva v dan bolj
očitna. Za naraščajoče proizvodjalne sile, za novo industrijsko-
tehnično revolucijo, so že meje nacionalnih ekonomij preozke in zah-
tevajo za svojo bazo ves svet. Torej "socializem v našem času ni več
samo v eni ali drugi delavski stranki, pač pa je kot objektivni proces
navzoč v gospodarskem razvoju vseh bolj razvitih držav, v celotnem
družbenem življenju, v vseh delavskih strankah, včasih celo nede-
lavskih." ⁸⁶⁾ Boj za socializem zaradi svojih notranjih kvalitiet
in progresivne usmerjenosti ni več stvar vsake posamezne dežele loče-
no, ni izoliran boj, ločen od mednarodnega socializma kot posplošene
skupne prakse posebnih nacionalnih poti v socializem, ampak gre za pro-
ces "preraščanja socializma v svetovni družbeni sistem". ⁸⁷⁾

Ne več samo teoretično vprašanje, ampak tudi praktična naloga

V takšni konstelaciji razvoja sodobne družbe pa problem odmiranja dr-
žave in prava očitno ni več samo filozofsko-teoretično vprašanje, amp-
pak postaja z vsakim dnem vse bolj konkretno praktično vprašanje, in
tone le v našem interesu, ampak tudi v interesu socializma kot sve-
tovnega družbenega sistema. Vsak dan se pri konkretnih političnih od-
ločitvah, s katerimi usmerjamo naš družbeni razvoj, postavlja vprašan-
je: ali so te politične in ekonomske odločitve v skladu z načrtano potjo
v socializem in brezrazredno družbo?

⁸⁵⁾ Engels, prav tam, stran 320.

⁸⁶⁾ E. Kardelj, O nekaterih mednarodnih političnih vprašanjih, Pro-
blemi naše socialistične graditve III., stran 277.

⁸⁷⁾ Program ZKJ, stran 289.

To vprašanje je v vsej svoji konkretnosti stalo že večkrat pred nami; leta 1950, ko smo uvedli delavsko samoupravljanje in s tem zavrgli Stalinovo varianto poti v socializem; leta 1953 ko smo v ustavnem zakonu definirali temelje naše družbeno-politične ureditve; leta 1955, ko smo postavili temelje bodočemu razvoju komun; leta 1957, ko smo začeli uveljavljati nov gospodarski sistem, ki naj skozi načelo dohodka krepí materialno osnovo delavskega samoupravljanja; leta 1963, ko smo se v novi Ustavi ponovno izrekli za nadaljevanje dosedanje smeri družbenega razvoja, v katerem bo država postopoma zgubljala svoje pozicije v korist raznih oblik družbenega samoupravljanja.

Zgodovinski materializem, s pomočjo katerega smo spoznali splošne zakonitosti družbenega razvoja, postavlja pred nas nalogo konkretnega uresničevanja procesa odmiranja države in prava. V nedogled se ni mogoče izgovarjati, češ pustimo prerokovanja, to je daljna perspektiva, to je neskončno dolg proces itd. To je sicer res in tudi drži, da komunizem danes še ne more biti neposredni cilj, ampak končni cilj naše akcije. Zaradi tega tudi ne želimo postavljati idealnih konstrukcij ter idealnih končnih smotrov družbe, moramo pa vnaprej predvidevati rešitve za naše bližnje cilje, pri čemer nam končni smoter služi za kašipot; od pravilnosti ali nepravilnosti naših sedanjih odločitev je odvisno, kdaj bomo dosegli končni smoter. Tu pa je bistvena vloga zavestne akcije.

V usmerjanju našega družbenega razvoja se torej ne moremo izogibati predvidevanja oblik in načinov naše bodoče poti, ne moremo vsakega predvidevanja bodočega družbenega razvoja zametavati in zavračati češ, to je nepotrebna filozofija. Z golim prakticizmom ni mogoče spoznavati splošnih zakonitosti družbenega razvoja in osvobajati njegove poti, skrajšati in lajšati porodnih bolečin, kot je dejal Marx. Znanstveno predvidevanje družbenega razvoja na osnovi njegovih splošnih zakonitosti ter aktivno in zavestno delovanje v določeni smeri, to je

tisto, kar imenuje Engels, da ljudje sami ustvarjajo lastno zgodovino. "Kdor ne vidi in ne razume neogibne smeri gibanja, tudi ne more razumeti njenih posameznih manifestacij, niti ne more bistveno vplivati na družben razvoj. (Podčrtal I.K.) Znajti se mora na repu stihije in empirizem postane njegova ideologija."⁸⁸⁾

V tem smislu je torej pred naše družbene vede postavljena naloga odkrivanja in nakazovanja konkretnih poti za uresničevanje procesa odmiranja države in prava. Hic Rhodus, hic salta! V tem okviru pa imajo statuti delovnih organizacij svoje posebno mesto.

Vloga socialistične države

Okvir zastavljene naloge nam ne dovoljuje, da bi se v tej zvezi podrobneje spuščali v razne teorije o državi. Zato naj bo dovolj, če se ozremo na nekatera stališča o vlogi socialistične države in socialističnega prava in v tej zvezi tudi obravnavamo nekatera nasprotna stališča.

Gre za neposredno vprašanje: ali je država v socializmu potrebna ali ni in kakšna je njena vloga? Avtorje odgovorov na to vprašanje lahko spoznamo kot pristaše ene od treh smeri:

- prvič, kot anarhiste, ki zanikajo potrebo po državi;
- drugič, kot staliniste, ki zagovarjajo potrebo po krepitvi socialistične države, ne pa njenem odmiranju (razdržavljenju, deetatizaciji);
- tretjič, pristaše socialistične demokracije, kjer se preko raznih oblik družbenega samoupravljanja postopoma prenašajo posamezne funkcije z države na neposredne družbene organizme, s čimer bo država postopoma odmirala.

⁸⁸⁾ E.Kardelj, Ob osnutku programa ZKJ, stran 250, Sedmi kongres ZKJ, CZ, 1958.

Čeprav se iz dejstva, da je država zgodovinska in prehodna kategorija, postavlja logična in enostavna konsekvence, namreč njeno odprtje, pa vendar ta konsekvence ni tako enostavno uresničljiva. Odmiranje države namreč ni enostaven/enkratni/revolucionaren akt, s katerim se zruši bufžoazna država in ni namesto nje potrebna več nobena država, kot mislijo anarhisti, ⁸⁹⁾ ampak je dolgotrajen proces, poln protislovij, napredovanj in nazadovanj, skratka proces, ki je vse prej kot premočrten. Zamisel anarhistov, da proletariatu ni potrebna država, da se proletariati lahko organizira brez države, trenutno še ni uresničljiva, ker obstoje v prehodnem obdobju še tolikšna protislovja, ki še pogojujejo obstoj države.

Še vedno obstoji ekonomska neenakost med ljudmi - sam princip nagrajevanja po delu pomeni neenakost - in iz teh neenakosti se porajajo protislovja. "Tu imam v mislih takšna protislovja, ki so neposredna ali posredna posledica še zmeraj razmeroma nizke družbene produktivnosti dela in ekonomske neenakosti. Od tod izvirajo problemi, kakor so protislovja med posameznimi in kolektivnimi, lokalnimi in centralnimi interesi, med duševnim in fizičnim, kvalificiranim in nekvalificiranim delom, med osebnim delom in družbeno delitvijo dela, med bolj ali manj razvitimi deli dežele, med centraliziranimi in decentraliziranimi funkcijami itd." ⁹⁰⁾ Zaradi teh nasprotij je država še potrebna v prehodnem obdobju.

Država je tista, ki obvladuje nasprotja v razredni družbi. Zato jo Lukić imenuje "čuvar neenakosti". ⁹¹⁾ Funkcija socialistične države je prav tako v tem, da obvladuje nasprotja prehodne dobe, vendar bi zanje ne mogli trditi, da je "čuvar neenakosti", tj. da neenakosti čuva, ohranja, jih konzervira. To je zavestna funkcija kapitalistične države, ki proglašča svojo večnost, ne pa socialistične države, ki predvideva lastno odprtje. Zato ni naloga socialistične države, da neenakosti varu-

⁸⁹⁾ R. Lukić, Teorija države i prava, stran 350.

⁹⁰⁾ E. Kardelj, Nova ustava socialistične Jugoslavije, stran 114, Predosnutek ustave SFRJ, Komunist, Ljubljana 1962.

⁹¹⁾ R. Lukić, Teorija države i prava, stran 354.

je in ohranja, ampak, da jih razrešuje na čimbolj demokratičen način in ustvarja pogoje, da se bodo te neenakosti postopoma odpravile.

Torej je proletariatu po njegovi zmagoviti revoluciji nad buržoazijo za določeno prehodno obdobje potrebna država, toda vprašanje je, kakšna država: ali prav takšna, kakršno ima buržoazija, čuvarja neenakosti, posebno od družbe ločeno ustanovo, ⁹²⁾ skratka enako organizacijo nasilja, kakršna je bila prej, samo da bi se zamenjali oblastniki. Proletariat ne potrebuje takšne države, oziroma točneje, države s takšnimi težnjami in funkcijami. Nasproti taki teoriji stojimo mi na stališču, je dejal tovariš Kardelj v znanem predavanju delavski stranki Norveške v Oslu 1954, da revolucija ne sme le zamenjati enega državnega aparata z drugim, temveč da mora hkrati sprožiti proces odmiranja funkcij države kot instrumentov oblasti sploh. (Podčrtal I.K.)

Tudi stalinisti in vsi tisti, ki hočejo večno državo, se sklicujejo na Marxa, češ da je ugotovil, da proletariat potrebuje državo. Lenin je opozoril, da pa pri tem "pozabljajo" dodati, da potrebuje proletariat odmirajočo državo.

Že v Komunističnem manifestu sta Marx in Engels jasno zapisala, kakšna naj bo ta proletarska država: "Ko se bo proletariat v boju proti buržoaziji nujno združil v razred, ko bo postal z revolucijo vladajoči razred in ko bo kot vladajoči razred nasilno odpravil tudi stare proizvodne odnose, bo s temi proizvodnimi odnosi vred odpravil tudi pogoje za obstoj razrednih nasprotij, rezrede sploh in s tem svoje lastno razredno gospodarstvo." ⁹³⁾

Odprava privatne lastnine na proizvodjalnih sredstvih

Proletariat torej v prvi fazi še potrebuje državo v pravem pomenu be-

⁹²⁾ Marks, Kritika Hegelove filozofije državnog prava, stran 68, V. Masleša, Sarajevo 1960.

⁹³⁾ Manifest komunistične partije, stran 42.

sede, to je organizacijo nasilja, vendar ne z namenom, da to nasilje ovekoveči, ampak da bo z njim "nasilno odpravil stare proizvodne odnose" in s tem pogoje za obstoj razredov sploh. Odpraviti pogoje za obstoj razredov pa predvsem pomeni, ukiniti privatno lastnino na proizvajalnih sredstvih, to je tisti pogoj, tisti vzrok, ki je imel za neizbežno posledico nastanek države, pa čeprav del naravnopravne šole razlaga, da so se ljudje združili vanjo prostovoljno, z družbeno pogodbo, sicer pa z istim namenom; da bi jim čuvala "njihova življenja, svobodo in imetje", kar pa je John Locke imenoval s skupnim imenom - lastnina.

Lastnina kot prisvajanje je sicer razumljiva posledica vsakega načina proizvodnje, pravi Pašukanis, toda najbolj enostavno in univerzalno obliko privatne lastnine dobi samo v določeni družbeni formaciji; "Privatna lastnina dobi celovit in univerzalen karakter s prehodom na blagovno oziroma točneje na blagovno-kapitalistično proizvodnjo. Ona postane ravnodušna nasproti objektu in pretrga vse vezi s temi ali onimi organskimi skupnostmi ljudmi (pleme, družina, občina). Ona izstopa v najbolj splošnem pomenu kot "zunanja sfera svobode" (Hegel), to je kot praktično uresničenje abstraktne sposobnosti, biti subjekt prava".⁹⁴⁾

Odpraviti privatno lastnino na proizvajalnih sredstvih in namesto nje vzpostaviti najprej državno, nato pa družbeno lastnino, pomeni, odpraviti primarni pogoj za obstoj razredov, s tem pa same države. To je temeljna naloga in poslanstvo proletarske oziroma socialistične države, ne pa njena lastna krepitev.

⁹⁴⁾ Pašukanis, Opšta teorija prava i marksizma, stran 136.

Glej tudi: Dr. Jovan Djordjević, Novi ustavni sistem, stran 126. Savremena administracija, Beograd 1964; "Tudi sama privatna lastnina se ne razlikuje samo po razrednih ekonomskih formacijah (privatna lastnina v suženjstvu ni isto kot privatna lastnina fevdalcev, a še manj je istovetna s privatno lastnino v kapitalizmu). Razen tega zavisi privatna lastnina tudi od stopnje razvitosti družbe, od tehnike proizvodnje in karakterja prevladujočih ekonomskih odnosov. Privatna lastnina obrtnika, ki dela s svojimi proizvajalnimi sredstvi, in privatnega lastnika kapitla nista istovetni niti po ekonomski funkciji niti po družbenem in pravnem karakterju."

Stalinova "marksistična" formula

Nasprotno smer pa zastopajo stalinisti. Za Stalina je bil močan in centraliziran državni stroj edina mogoča pot v socializem. Krepi socialistično državo do najvišje možne stopnje - to je bila Stalinova "marksistična" formula.

"Mi smo za odmiranje države", je dejal Stalin. "Toda hkrati smo za krepitev diktature proletariata, ki predstavlja najbolj silno in najmočnejšo oblast od vseh državnih oblasti, ki so doslej obstajale. (Podčrtal I.K.) Najvišji razvoj državne oblasti s ciljem priprave pogojev za odmiranje državne oblasti - to je marksistična formula." ⁹⁵⁾

V svoji "marksistični" formuli je Stalin brez sramu "prezrl", da se marksistična formula glasi drugače, namreč da potrebuje proletarijat državo samo zato, da bo nasilno odpravil stare proizvodne odnose in z njimi pogoje za obstoj razrednih nasprotij oziroma razrede, s tem pa tudi "svoje lastno razredno gospostvo" (Manifest komunistične partije). Formula je torej: postopoma odpravljati razredno gospostvo, ne pa ga krepiti.

Engels v znanem mestu v Anti-Dühringu poudarja, da je polastitev produkcijskih sredstev s strani države v imenu družbe "hkrati njeno zadnje samostojno dejanje kot države. Poseganje državne oblasti v družbene razmere postane od področja do področja odveč in zamre samo od sebe". Očitno to ni isto kot Stalinova proletarska država: "najmočnejša oblast od vseh državnih oblasti, ki so doslej obstajale"! Tudi Lenin ni poznal takšne "marksistične" formule, ki naj krepí proletarsko državo do vrhunca, ampak na osnovi komunističnega manifesta povzema, da "proletarska država začne odmirati takoj (podčrtal I.K.) po svoji zmagi." ⁹⁶⁾

⁹⁵⁾ J.V. Stalin, Marksizem i nacionalno-kolonijalno pitanje, stran 263-264, Kultura, 1947.

⁹⁶⁾ Lenin, Država in revolucija, stran 28.

Stalinistična koncepcija o vlogi socialistične države zesluži obravnavo predvsem zato, ker ni umrla hkrati s Stalinom, ampak živi še naprej. Ne samo da živi s svojimi posebnimi tendencami na Kitajskem, ampak je nenehno navzoča povsod v obliki nevarnosti birokratizma in birokratsko-etastičnih deformacij oblasti delovnega ljudstva. E. Kardelj je opozoril nanjo tudi, ko je analiziral dogodke na Madžarskem pred osmimi leti. "Mi razumemo v tem primeru pod političnim sistemom skupnost vseh tistih političnih form in metod, ki odkrivajo socialistične delovne množice od neposrednega vpliva na oblast in ki krepe birokratske elemente v partiji in državi s tem, da jim korek za korakom dajejo v roke posamezne vzmeti oblasti, ki mora s tem degenerirati v nekaj drugega kot je oblast delavskega razreda." 97) To pripelje - naj nadaljujemo s Kardeljevimi besedami, ki jih je povedal že dve leti prej - 98) "do tega, da država neha biti orožje socialističnih sil (podčrtal I.K.) pač pa postane njihov gospodar, sila na družbo in ekonomska baza birokratizma."

Nevarnost birokratizma je stalno prisotna, delavski razred - če se oblast v njegovih rokah nenehno ne demokratizira - ne pomeni avtomatične imunosti zoper birokratizem. "Nič bolj ne godi uvrstitvi birokratije, pravi Najdan Pašič, kot iluzija, da je država - samo zato, ker je prišla v roke delavskega razreda - imuna od birokratskih tendenc in vplivov." 99)

Po XX. kongresu KPSS, ki je pomenil prvi resen obračun s stalinizmom v Svojetski zvezi, so tudi v teoriji države in prava uradno zavrgli omenjeno Stalinovo formulo. Hruščev je že 1958. leta zapisal, da bodo organi državne prisile postopoma odmirali in konec koncev odmrli kot sama država. Toda to se ne bo zgodilo naenkrat, ampak postopoma. Bila

97) E. Kardelj, Socialistična demokracija in ekonomska politika v nadaljnjem ekonomskem razvoju Jugoslavije, stran 9-10, Politična knjižnica, št. 22.

98) E. Kardelj, Predavanje delavski stranki Norveške 1954, Problemi naše socialistične graditve V., stran 215.

99) Dr. N. Pašič, Birokratija, strani 34, Kultura 1958.

bi najbolj groba napaka, pravi Hruščov, če bi že sedaj oslabili naše državne organe, če bi odpravili organe prisile, ki se kažejo sedaj kot glavni organi zaščite zoper rovarjenje zunanjih sovražnikov. 100))

Odmiranje države predstavljajo v novejši sovjetski teoriji kot proces največje možne demokrati^{tiza}ze, ne pa krepitve države. To pa, pravi npr. Belyh, očitno kaže na neutemeljenost Stalinove teze o krepitvi države in drugih tez, ki trdijo, da o odmiranju države ne more biti govora. 101)

Namesto stalinske koncepcije podpira novejša sovjetska teorija tezo o t.i. "vseljidski državi" (obščćenarodnoe gosudarstvo), v kateri žive le prijateljski razredi (družestvenye klassy) in državna oblast nastopa v obliki vseljidske oblasti (obščćenarodnoj vlasti). V takih pogojih pa tudi pravo ne predstavlja več v zakon pretvorjene volje vladajočega razreda, ampak v zakon pretvorjeno voljo vsega sovjetskega ljudstva. 102) Čeprav predstavlja ta koncepcija odmik od Stalinove statistične koncepcije, pa ji je vendar mogoče očitati ekstremnost v drugi smeri.

Odmiranje države - proces emancipacije človeka

Osnovne postavke tako anarhizma kot stalinizma niso v skladu z marksizmom, niso v skladu s splošnimi zakonitostmi družbenega razvoja in jih zato naša marksistična teorija zavrača. S tem pa si nismo dela prav nič olajšali. Stališče - ni res, da nam ni potrebna nikakršna država, ampak nam je potrebna odmirajoča država - še ne odpravlja vseh problemov, še ne vzpostavlja harmoničnega premočrtnega procesa odmiranja države.

100) H.S.Hruščov, Za pročnýj mir i mirmoe sosuščestvovanie, stran 246, Gospolitizdat, M. 1958.

101) A.K.Belyh, O dialektike otmiranja gosudarstva, Sovetskoe gosudarstvo i pravo št. 1/1963, stran 13 - 14.

102) M.T.Bajmahanov, Normotvorčeskaja dejatel'nost obšččestvennyh organizacij v procese vypolnenija perednyh im gosudarstvennyh funkcij. Sovetskoe gosudarstvo i pravo 9/1963, stran 97.

S pomočjo države ukinjati državo, dejansko predstavlja protislovje, pomeni dialektično izravnavanje protislovij, ki pa je vse prej kot enostavno. Marx je v "Kritiki gothskega programa" na račun Lassala pripomnil, češ da je samo njega vreden "domislek, da je mogoče z državno pomočjo prav tako lahko zgraditi novo družbo kakor novo železnico."

Sam proces odmiranja države ne poteka oziroma ne bo potekal docela avtomatično, ampak ob aktivnem delovanju vseh subjektivnih sil družbe. Smisel spoznavanja in proučevanja tako narave kot družbenih procesov je v tem, da se človeštvo osvobodi slepe stihije naravnih zakonitosti in da to stihijo obvlada in si jo podredi. Zato je stopnja aktivnosti subjektivnih sil družbe pri usmerjanju družbenih procesov, pri tvorbi lastne zgodovine merilo in dokaz stopnje osvoboditve človeštva. Šele ko človek postane generično bitje, pravi Marx, ko spozna in organizira svoje "forces propres" (lastne sile) kot družbene sile in zaradi tega ne bo več od sebe ločeval družbeno silo v obliki politične sile, šele tedaj bo človekova emancipacija končana. ¹⁰³⁾

R. Lukić pravi, da je pot odmiranja države dvojna oziroma trojna. ¹⁰⁴⁾ Najprej gre za ustvarjanje objektivnih pogojev za odmiranje države, a potem za organiziranje same države tako, da odмира. Ustvarjanje objektivnih pogojev pa je dvojno: najprej obsega ustvarjanje materialnih ekonomskih pogojev za odmiranje države, nato pa ustvarjanje splošno-političnih in kulturnih pogojev. Pri ustvarjanju ekonomskih pogojev gre za tako visoko stopnjo produktivnosti, ki bo namesto prejšnje delitve dela na proizvodnjo in upravljanje zagotovila ponovno "enotnost dela", to je da bodo ponovno upravljali s proizvodnjo in družbo neposredni proizvajalci. ¹⁰⁵⁾

¹⁰³⁾ K. Marks, Prilog židovskom pitanju, Radni radovi, stran 73.

¹⁰⁴⁾ Dr. R. Lukić, Teorija države i prava, stran 353.

¹⁰⁵⁾ Engels je to misel zapisal v Anti-Dühringu: "Cepitev družbe v izkoriščevalski in izkoriščani razred, v vladajoči in zatirani razred je bila nujna posledica prejšnje neznatno razvite produkcije. Dokler daje vse družbeno delo samo tolik donos, da komaj presega to, kar je najnujnejše potrebno za obstoj vseh članov družbe, dokler torej zavzema delo ves ali skoraj ves čas velike večine družbenih članov, tako dolgo se družba nujno deli na razrede. Poleg te velike večine, ki opravlja izključno težaško delo, nastane razred, ki je prost neposredno produktivnega dela..." - Anti-Dühring, stran 325.

Toliko časa, dokler to ne bo doseženo, bodo obstajali specialisti za upravljanje, to je birokracija v širšem smislu oziroma država.

Začetek procesa odmiranja države pri nas

Ugotovili smo že, da je država zrasla iz proizvodnje, iz ekonomike kot faktor organizacije sile za reguliranje ekonomskih odnosov oziroma nepomirljivih nasprotij v teh odnosih. Dve bistveni področji družbenih odnosov sta domena države: V prvi vrsti so to odnosi v proizvodnji, ekonomski odnosi, nato pa tudi politični odnosi (odnosi oblasti) med družbenimi skupinami, a predvsem razredi, kjer gre za pridobitev in ohranitev politične oblasti.¹⁰⁶⁾ Na prvi pogled se zdijo sicer politični odnosi pomembnejše torišče države, ker so bolj vidni na zunaj, toda globlja analiza pokaže, da so področje države tudi ekonomski odnosi in še več - da je država nastala prav zato, da njih regulira, je "čuvar neenakosti".

Zato ni slučaj, da se je pri nas začel proces odmiranja države prav na področju gospodarstva, da v naši družbeni praksi povezujemo proces odmiranja države prav z uvedbo delavskih svetov in da je Tito govoril o procesu odmiranja države ravno ob priliki sprejemanja zgodovinskega zakona o delavskem samoupravljanju v gospodarstvu. Takrat je Tito dejal: "V čem je pri nas začetek odmiranja države?... Prvič, decentralizacija državne uprave, zlasti gospodarstva. Drugič, izročitev tovarn in sploh gospodarskih organizacij v upravljanje delovnim kolektivom itd. Že sama decentralizacija, ne samo gospodarstva, ampak tudi političnega, kulturnega in drugega življenja, nosi v sebi ne le globok demokratski karakter, ampak tudi klice odmiranja i centralizma i države sploh, kot stroja za prisiljevanje."¹⁰⁷⁾ Ta naša pot je v skladu s postavkami zgodovinskega materializma in v njej vidimo začetek tistega procesa, ki ga je Engels napovedal v Anti-Dühringu. Potem, ko se bo

¹⁰⁶⁾ R. Lukić, Teorija države i prava, stran 66.

¹⁰⁷⁾ Tito, O radničkom upravljanju privrednim preduzećima, Govori i članci, knjiga V., stran 218; tudi: Borba za soc. demokracijo V., CZ 1954, stran 23.

izvajalnih sredstev v družbeno lastnino, a golo ekzproprijacijo kapitalistov ne more opraviti." 114) Po Marxovih besedah bo to takrat, ko država polastila produkcijskih sredstev v imenu družbe, bo nujno začela odmirati kot država - to je njeno "zadnje samostojno dejanje kot države". Poseganje državne oblasti v družbene razmere postaja od področja do področja odveč in zamre samo od sebe. Vladanje nad osebami prepusti svoje mesto upravljanju s stvarmi in vodstvu produkcijskih procesov. 108)

S tem, da smo začetek procesa odmiranja države sprožili prav na področju upravljanja z gospodarstvom in takšni usmeritvi pripisujemo odločilen pomen, se naša jugoslovanska pot razlikuje od sovjetske. V zvezi s koncepcijo vseljudske države poudarjajo, da v njej ni antagonističnih razredov, da je eksploatatorski razred likvidiran in je zaradi tega odpadla ena izmed treh notranjih funkcij socialistične države, funkcija zatiranja odpora prejšnjega izkoriščevalskega razreda. Zato so dosegle vsestranski razvoj "osnovne funkcije socialistične države - gospodarsko organizacijska in kulturno vzgojna." 109) Kljub uvajanju nekaterih začetnih oblik sodelovanja delavcev pri upravljanju podjetij (stalna proizvodna posvetovanja, eksperimentalni proizvodni komiteti) obstoje težnje po krepitvi gospodarsko-organizacijske funkcije države, ne pa njenem odmiranju. Proces odmiranja države so usmerili najprej na nekatera druga področja, kot npr. šport, zdravstvo, kulturo. Nekatero funkcije države na teh področjih prenašajo na družbene organizacije (Zveza športov ipd.). Zdi se, da to potrjuje trditve, da je s tem, ko se osvobaja nekaterih nalog na drugih področjih, državnemu aparatu omogočeno, da se bo bolj koncentriral na upravljanje s proizvodnjo in upravljanje z gospodarstvom sploh. 110)

Seveda sam zakon o delavskih svetih še ne rešuje vprašanja odmiranja države v celoti, ampak predstavlja "samo še en korak v razvoju h ko-

108) Engels, Anti-Dühring, stran 324.

109) Program KPSS, Dokumentacija br. 2/1962, stran 40, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd.

110) Putnik Dajić, Sovjetske koncepcije o društvenim organizacijama, Naša stvarnost 3/1963, stran 330.

munizmu. Državne funkcije v upravljanju z gospodarstvom še ne prenehajo popolnoma, toda one niso več izključne." (Podčrtal I.K.) ¹¹¹⁾ Ne glede na objektivne težave, ki jih bo porajal bodoči družbeni razvoj, ne glede na trenutna odstopanja, natrenutne neuspehe na tej poti, pa smo s tem realno stopili na pot zgodovinskega procesa, ki naj privede do ponovne integracije družbe. Država s tem ni ukinjena - ona je še potrebna za demokratično razreševanje objektivno pogojenih protislovij prehodnega obdobja - toda njen razvoj je prešel v novo kvaliteto. To ni več država istega tipa kot buržoazna; to je odmirajoča država, to je "poldržava", kot je Lenin imenoval proletarsko državo zaradi njenega poslanstva. ¹¹²⁾

Tovariš Kardelj je opredelil razliko med buržoazno in socialistično državo oziroma med "klasično buržoazno in socialistično direktno demokracijo" takole: "Prva je oblika države, druga pa je v skrajni instanci oblika odmiranja države." ¹¹³⁾ Ta opredelitev razlike s pojmom oblika "odmiranja države" je vsebinsko zelo ustrezna, ker kaže na dialektičnost in dinamičnost pojma, ker kaže na proces. Kdaj bo ta proces končan, se ne da odgovoriti časovno, ampak vsebinsko: Ko bodo tako visoko razvite proizvodjalne sile, ko bo družba ustvarjala toliko, da bo mogoče deliti vsakomur po potrebah, ne po delu. Takrat bodo opravljene ekonomske neenakosti, ki so izvor nasprotij.

"Ekonomska osnova popolnega odmiranja države je tako visoka stopnja razvitega komunizma, pravi Lenin, v katerem bo izginilo nasprotje med umskim in fizičnim delom, izginil bo torej eden od najvažnejših izvirov današnje družbene neenakosti, in to izvor, ki se z golim prehodom pro-

¹¹¹⁾ Tito, n.d., stran 225.

¹¹²⁾ Lenin, n.d., stran 193.

¹¹³⁾ E.Kardelj, Socialistična demokracija v jugoslovanski praksi, knjiga IV., stran 237.

izvajalnih sredstev v družbeno lastnino, z golo ekspropriacijo kapitalistov ne more odpraviti." 114) Po Marxovih besedah bo to takrat, ko delo ne bo več zgolj življenjsko sredstvo, marveč bo postalo prva življenjska potreba. 115)

Toda to se tiče le predvidevanj končne faze v razvoju komunistične družbe. Pri nas se pa je ta proces že odprl. O njem vemo zlasti dve stvari: Prvič, da bo to dolgotrajen proces, odvisen od vrste činiteljev objektivne in subjektivne narave, od stopnje razvitosti proizvodjalnih sil, od družbene zavesti, od kulturnega razvoja, od mednarodnih pogojev, od aktivnosti subjektivnih sil itd. Drugo, kar vemo pa je, da se ne moremo prepuščati golemu avtomatizmu, ampak moramo z zavestnimi silami odpirati poti temu procesu, mu osvobajati, ali kakor pravi Marx, krajšati in lajšati pot.

Če je brezrazredna družba končni cilj, nam mora biti ta končni cilj kažipot, kot je rečeno v Programu Zveze komunistov, ali kot pravi prof. Lukić v svoji najnovejši Teoriji države in prava: "Noben problem proletarske države se ne sme gledati ločeno od njenega odmiranja (podčrtal I.K.) - vse njene probleme je treba gledati edino kot del in obliko osnovnega problema, odmiranja države." 116)

Država odmira - pravo se širi?

Eden izmed naših dosedanjih zaključkov je že bil, da sta država in pravo medsebojno sovisna pojava in da ju zato ni mogoče ločeno obravnavati. Vzroki in pogoji nastanka ter razvoja so isti tako za državo kot za pravo, zato bosta tudi odmirala pod istimi pogoji. 117)

114) Lenin, prav tam, stran 254.

115) Marx, Kritika gothskega programa, stran 20.

116) Dr. R. Lukić, Teorija države i prava, stran 353.

117) Glej Dr. R. Lukić, Teorija države i prava, stran 347 in 357, Beograd 1964; Dr. A. Žun, O naravi prava v naši socialistični družbi, Pravnik št. 5/62, stran 150; Dr. J. Goričar, Filozofska in sociološka problematika v naši teoriji države in prava, Pravnik št. 10-12/53, stran 370; Čulinović Ferdo, Državno pravni razvitak nove Jugoslavije, stran 320; Dr. Živković, Društvena nadgradnja, stran 331, in 344; O. Mandić, Država i pravo I., stran 44, Zagreb 1962; Mandić, Odmiranje prava i zakonodavni organi vlasti, Anali pravnog fakulteta, Beograd 1958.

V tej zvezi bi se morali dotakniti teze, ki je temu stališču nasprot-
na in ki v fazi njunega odmiranja ločuje državo od prava; po tej tezi
namreč država odмира, pravo se pa širi. Ta teza je bila zastopana že
na omenjeni diskusiji o teoriji prava pri nas, leta 1955. "Država brez
dvoma s prenašanjem svojih funkcij na družbene organe pripravlja svoje
odmiranje, a "pravo" nasprotno se prav s podružbljenjem širi". 118)

"Že sedaj je dejstvo, da pri nas država odмира, to je, da prenaša funk-
cije na druge družbene 119) organe. Sedaj moramo pogledati, ali je res,
da se pravo zožuje. Toda ravno narobe je res, to je, pravo in pravno re-
guliranje se pri nas širi. To je pojav, katerega vzroke je treba raz-
iskati in na osnovi prakse preveriti določene postavke učiteljev mark-
sizma" (podčrtal I.K.). 120)

Ta teza temelji na nekaterih zunanjih znakih urejevanja družbenih od-
nosov in pri tem zamenjuje bistveno z nebistvenim in bodo zaradi tega
njeni pristaši težko argumentirali konstatacijo, da je potrebo pre-
veriti nekatere postavke učiteljev marksizma. Očitna in neposredna
konsekvenca te teze je odvajanje prava od države. To pa pomeni nadalje,
odvajanje prava od ekonomske baze in preveličevanje, fetišiziranje pra-
va kot samostojnega faktorja v reguliranju družbenih odnosov. 121)

Formula "država odмира, pravo se širi" se nehote znajde na poziciji,
ki je - zaradi konsekvenc, ki iz nje izhajajo - podobna Stalinovi
formuli krepitve socialistične države: obliko izvrševanja razredne
funkcije države osamosvoji in jo fetišizira kot formulo socialistič-
nega razvoja. Prej tipična razredna kategorija, v zakon pretvorjena

118) Diskusija o teoriji prava, uvodni referat, Naša stvarnost, št. 10/1955, stran 429.

119) V tekstu revije je zapisano "državne", toda očitno je to tiskov-
na napaka, ki je razvidna iz prvega dela citiranega stavka.

120) Dr. L. Geršković, diskusija, Naša stvarnost 10/1955, stran 434.

121) Živković opozarja še na vrsto nadaljnjih vprašanj, ki jih odpira
omenjena teza. Glej: Lj. Živković, Društvena nadgradnja, stran 333.

volja vladajočega razreda, kategorija, ki štiti koristi enega, vladajočega razreda, ¹²²⁾ naj bi tudi v procesu izgradnje socializma postala glavna kohezija družbe. Če Mandić očita Kelsenu - nosilcu normativne metode - da je zaradi zavračanja sociološke metode v pravni teoriji privedel fetišiziranje prava do vrhunca ¹²³⁾, je to potrebno ugotoviti temprej za poskus, da se s sociološko metodo ločipravo od države in se osamosvoji. Kelsen je sicer priznal sociologijo in razrednost prava, v "čisti teoriji prava", mu je šlo bolj za eksaktno pravnometodo in tehniko; njemu ni mogoče očitati, da je "predpostavljajal pravo kot vzrok, državo pa posledico" ¹²⁴⁾ na osnovi ločevanja prava od države - ker je izrecno poudarjal svoje monistično stališče - zlasti pa ne na osnovi ločevanja prava od odmirajoče države.

Teza "država odмира, pravo se širi" je toliko nevarnejši poizkus fetišiziranja prava, oziroma ločitve prava od države, ker navidez izhaja iz marksistične teorije. Zaradi konskvenc, ki iz nje izhajajo, bi za to tezo ustrezala Pašukanisova ugotovitev, da "proklamira brezsmrtnost oblike prava, ker teži, da iztrga to obliko iz tistih zgodovinskih pogojev, ki so zagotavljali njen polni razcvet, in da jo proglasi za sposobno trajnega obnavljanja". ¹²⁵⁾

Nekateri opozarjajo na "nasprotje" v sami marksistični teoriji, češ da hkrati, ko govori o nujnosti odmiranja države, pa hkrati pravi, da bo buržoazno pravo celo v komunizmu. Pri tem citirajo znano mesto v Leninu: "Sledi, da bo v komunizmu ostalo določen čas ne samo buržoazno pravo, ampak celo buržoazna država - brez buržoazije." ¹²⁶⁾ Tudi Kelsen

¹²²⁾ To razrednost je priznaval celo Kelsen, ki je sicer v svoji "čisti teoriji prava" bežal proč od sociologije in politike: "Če bi bil pravni red v resnici izraz koristi, ki so skupne vsem... tedaj ne bi bilo potrebe, da ima karakter prava." Kelsen, Opšta teorija prava, stran 183, Beograd 1951.

¹²³⁾ O. Mandić, Država i pravo II., stran 279, Zagreb 1961.

¹²⁴⁾ O. Mandić, prav tam, stran 270.

¹²⁵⁾ Pašukanis, n.d., stran 75.

¹²⁶⁾ Lenin, n.d., stran 92.

se je spotalnil ob omenjen Leninov stavek. Kelsen se tu zadovolji samo s tem, da "odkrije", kako je ta koncept v lastnem notranjem nasprotju; če ni buržoazije, ni izkoriščevalskega razreda, pravi Kelsen - kako naj bo potem še monopol prisile z namenom, čuvati izkoriščanje? ¹²⁷⁾

Seveda tudi "odkritje" tega "nasprotja" ne zadostuje za zaključek, da bo pravo obstajalo tudi v komunizmu in je torej nujno, da se širi. Povsem očitno je namreč, da tone predstavlja "nasprotja" v marksistični teoriji. Najprej tu ne gre za "komunizem", tako kot se uporablja ta izraz danes v pogovornem jeziku, oziroma ne gre za "višjo fazo komunizma" v jeziku Marxa in Lenina. Govora je o samem prehodnem obdobju iz kapitalizma v "nižjo" fazo komunizma, govora je o družbi, ki se razvija neposredno iz nedrij kapitalizma in ki se je še drže znamenja stare družbe. Nadalje se ne sme pozabiti na dialektično obravnavanje družbenega razvoja; novo se razvija že v starem, staro ostaja še v novem, Kapitalizem še ni docela premagan, pa tudi komunizem še ni zmagal s samim revolucionarnim aktom prevzema oblasti s strani proletariata. Še vedno obstoje ostanki prejšnjega eksploatatorskega razreda, ostanki stare miselnosti, predvsem pa še obstaja ekonomska neenakost - karakteristična sfera buržoaznega prava. To je poudaril že Marx, ko je dejal, da družba, s katero imamo opraviti, ni komunistična družba, ki se je razvila na lastnih temeljih, ampak družba, ki se šele poraja iz kapitalistične družbe in se je zato v vseh pogledih: "ekonomske, moralno in duhovno še drže znamenja stare družbe". ¹²⁸⁾ Zaradi teh "znamenj stare družbe" in protislovij, ki jih poraja samo prehodno obdobje, ostaja določen čas neobhodno še pravno in država. Ne ostane torej samo pravo, država pa ne, ampak ostaneta oba, ker ju ni mogoče razdvojiti, saj pravo ni nič brez aparata, ki je sposoben, da prisiljuje k spoštovanju pravnih norm. ¹²⁹⁾

¹²⁷⁾ Kelsen, The Communist Theory of Law, stran 60.

¹²⁸⁾ Marx, Kritika gothskega programa, stran 18.

¹²⁹⁾ Lenin, n.d., stran 92.

Svojo trditev, da se s podružbljenjem oziroma odmiranjem države pravo širi, je uvodni referat za že omenjeno diskusijo o teoriji prava pospremil z ugotovitvijo: "Sicer si pa težko zamišljamó sodobno družbo brez pisanih pravil vedenja in ravnanja", ¹³⁰⁾ Znan je rimski izrek, ki to misel izraža še direktneje in ki so ga meščanske teorije jemale pri utemeljevanju prava kot večne kategorije: "Ubi societas, ibi ius".

Toda Kelsen npr. ne obupuje, kaj bo z družbo, če ne bo pisanih pravil vedenja, ampak se kot praktičen človek loti problema v njegovem bistvu: kaj bo z lastnino, ^{kdo bo čuval} /kdo bo garantiral njen takšen ali drugačen status? Ker lastnina predpostavlja zakonit red, vsebuje stališče, da ni družbe brez določene oblike lastnine, tudi trditev, da je pravo povsod, kjer je družba. "Če bo družbena lastnina proizvodjalnih sredstev institucija bodoče družbe, potem bo moralo biti pravo, ki bo garantiralo ta status." Drugačne razlage, nadaljuje Kelsen, da v komunistični družbi ne bo države in zato tudi no prava, "so ne samo izključene, ampak so v skladu z anarhistično tendenco, prevladujočo v delih Marxa in še posebej Engelsa." ¹³¹⁾

Kelsen se je torej lotil problema z njegove nevrvalgične točke: lastnine - gibala dosedanjega razvoja družbe - in njene zaščite. On dopušča tudi družbeno lastnino proizvodjalnih sredstev, toda nekdo bo moral to lastnino čuvati, garantirati njen družbeni status, sicer bo v družbeni proizvodnji nastal nered in bodo anarhične tendence ogrozile njen obstoj. Kelsen pred nas postavlja alternativo, ki jo največkrat slišimo tudi v zvezi s statuti delovnih organizacij: ali smo za red in s tem za pravo, ali pa smo proti pravu in s tem za anarhijo.

Seveda smo za red in proti anarhiji, toda s Kelsenom si nismo edini glede sredstva za ohranitev reda. Ni samo pravo tisto, ki vzdržuje red.

¹³⁰⁾ Naša stvarnost, št. 10/1955, stran 429.

¹³¹⁾ H. Kelsen, The Communist Theory of Law, stran 37-38.

Pregovor "ubi societas, ibi ius" ni točen, niti za dosedanje zgodovino; družba je obstajala tudi pred pojavom države, ko torej ni bilo prava.

Ali je torej muno, da se bo pojavila anarhija, ko ne bo več prava? Odgovor marksistične teorije je: ne (čeprav Kelsen "odkriva" pri Marxu in Engelsu "anarhistično tendenco"). Družba bo tudi po odmrtnju prava morala ohraniti red pri družbeni proizvodnji. Tudi takrat bodo obstajala pravila vedenja in ravnanja v družbi, in to verjetno pisana, ker se sodobna družba verjetno ne bo na vseh področjih vrnila k obliki ustnih izročil običajev, kakor je bilo to muno v obdobju relativno nizke civilizacije in visoke nepismenosti. Teh "pisanih pravil vedenja in ravnanja" bo v sodobno organizirani družbi v prihodnosti veliko več, kot je bilo v praskupnosti običajev, ker bo tudi družbeno življenje obširnejše in pestrejše.

Toda ta pisana pravila bodoče družbe, ko ne bo več države, ne bodo pravo, kajti pismena oblika teh pravil ni bistvena karakteristika prava, kot tudi ni bistvena karakteristika moralnih norm to, da niso zapisane, čeprav nekateri prav v tem tehničnem zunanjem elementu vidijo bistvo moralnih norm. ¹³²⁾

Problem torej ni v zunanjih formah, v pisani obliki prava, v številu in obsegu teh "pisanih pravil", ampak v njihovi vsebini, v njihovih tendencah.

---

132) Kravčenko npr. razlikuje norme družbenih organizacij od moralnih norm po tem, da moralne norme niso zapisane, norme družbenih organizacij pa so. - V.V. Kravčenko, O karaktere norm, sozdavaemyh dobrovolnymi občestvami; Sovetskoe gosudarstvo i pravo 8/1960, stran 28.

Buržoazno pravo in socialistično pravo

Iz Marxove obravnave buržoaznega prava, v katerem je poudarjal zlasti element neenakosti, in iz njegove ugotovitve, da bo mogoče "ozko obzorje buržoaznega prava" premagati šele, ko si bo družba lahko zapisala na svoj prapor: "Vsak po svojih sposobnostih, vsakomur po njegovih potrebah",¹³³⁾ se postavlja vprašanje, kakšno je pravo v socialistični državi; ali je to še vedno čisto buržoazno pravo ali pa je nov tip prava. O tem potekajo precejšnje razprave - celo o tem, ali se naj to pravo imenuje "socialistično pravo" ali "pravo v socializmu".¹³⁴⁾ Sovjetska teorija pase zlasti po XX. kongresu za imenovanje novega prava že skoraj izključno poslužuje naziva "vse-ljudsko pravo" (obšččenarodnoe pravo) in se šteje za zanimivost, če kdo ne uporablja tega naziva.¹³⁵⁾

Glede naziva "pravo" je poznana polemika o tem, ali je ta naziv stvar konvencije ali ni (zasledimo jo tudi na že omenjeni diskusiji o teoriji prava). Ta polemika ne bi mogla roditi uspeha, če bi stali na čistih terminoloških pozicijah, ne oziraje se na vsebinsko izhodišče. Primarno mora biti vsebinsko izhodišče, to je najprej je potrebno ugotoviti glavne značilnosti pojava in se šele tedaj vidi, ali je sploh govora o istem pojavu ali ne. Šele na tej osnovi je umestna polemika, ali je naziv za ta pojav ustrezen.

Prav gotovo o terminu "pravo" ne more biti dvoma, kadar je govora o buržoaznem pravu in prejšnjih tipih prava (fevdalnem, sužnjelastniškem).

¹³³⁾ K. Marx, n.d., stran 20.

¹³⁴⁾ Dr. A. Žun, O naravi prava v naši socialistični družbi, Pravnik 5/162, stran 158.

¹³⁵⁾ Tako N.A. Tumanov navaja, da je zanimivo, da Burlacky v svoji knjigi "Gosudarstvo i komunizm" ne uporablja izraza "obšččenarodnoe pravo". - Sovetskoe gosudarstvo i pravo 4/1964, stran 135.

¹³⁶⁾ S.S. Aleksjev, n.d., stran 11.

Značilnost tega prava, zlasti pa to, da je prisila sestavni element pravne norme, so dejansko ugotovljene z znanstvenim raziskovanjem skozi stoletja in z marksistično teorijo prava.¹³⁶⁾ Ko se socialistično pravo kot "kakovostno svojstven zgodovinski tip prava"¹³⁷⁾ postavi nasproti buržoaznemu pravu, je potrebno torej ugotoviti, ali imata oba iste značilnosti ali pa se njune bistvene značilnosti med seboj razlikujejo.

Značilnosti buržoaznega prava so znane. Razlike v njegovi opredelitvi, zlasti pri vzporejanju s socialističnim pravom, nastajajo predvsem zaradi tega, ker avtorji različnih konceptov in teorij jemljejo različne elemente in različna izhodišča kot bistvene.

Ko Alekseev obnavlja vprašanje, kako je s tezo klasikov marksizma-leninizma, da se bodo tudi v socializmu ohranili "ostanki buržoaznega prava"¹³⁸⁾, postavlja obliko kot bistven razpoznavni element. Kot opora za takšno stališče mu služi Hruščevo izvajanje na XXI. kongresu KPSS, ko je dejal: "Točno je, da sta Marx in Lenin govorila o ostankih "buržoaznega prava", ki so neizbežni tudi v socializmu, toda pri tem sta imela v vidu pravno obliko, ki ostane od stare družbe in ki bo izginila v pogojih komunizma."¹³⁹⁾ Torej je, pravi Alekseev, pri sklicevanju na "buržoazno pravo" v socialistični družbi, govora prav o obliki družbenega reguliranja, o obliki, katere bistvene značilnosti sta: prvič normativni karakter reguliranja in drugič uporaba državne prisile. Te značilnosti pravnega reguliranja, ki so svojstvene vsaki

¹³⁶⁾ Dr. J. Hrnčević, Naša stvarnost, 10/1955, stran 450.

¹³⁷⁾ S. S. Alekseev, O zakonemernostjah ravitija sovskega prava v period razvernutogo stroitelstva komunizma; Sovetskoe gosudarstvo i pravo 9/1960, stran 12.

¹³⁸⁾ Primerjaj: Lenin, Država in revolucija, stran 92; Marx, Kritika Gothskega programa, stran 19. Glej tudi opombo 126.

¹³⁹⁾ N. S. Hruščov, O kontrolnyh cifrah razvitija narodnogo hozjajstva SSSR na 1959-1964 g.; Gospolitizdat, M. 1959, stran 115.

antagonistični formaciji, so se najbolj razvile v buržoazni družbi. A ker buržoazna družba zgodovinsko predhodi socialistični, je ohranitev nekaterih značilnosti stare pravne oblike družbenega reguliranja dobilo terminološko označitev v tezi o obstoju ostankov buržoaznega prava v socializmu. 140)

Zdi se mi, da pri vzporejanju buržoaznega in socialističnega prava ni mogoče ostajati zgolj na značilnostih pravne oblike, in sicer iz dveh razlogov. Najprej ni povedana vsa resnica, ves smisel misli klasikov marksizma in leninizma o "ostankih buržoaznega prava" v socializmu, s tem ko ugotovimo, češ da so si klasiki pod tem predstavljali samo to, da bo v socializmu ostala stara pravna oblika. Klasiki so s tem hoteli povedati več kot to, namreč, da bodo v socializmu določen čas še vedno ostajala nasprotja, ki pogojujejo pravno reguliranje družbenih odnosov, ki pogojujejo obstoj prava. Torej je bil po vsej verjetnosti namen, dati poudarka ne le na obliko, ampak na vsebino kot osnovo obstoja teh "ostankov buržoaznega prava" alias oblike. Drugič pa omejitev zgolj na obliko da je vzporejanju buržoaznega prava s socialističnim pravom preveč enostranski karakter. Za marksistično teorijo je to vzporejanje preveč enostransko, preozko, in ne hote dobi izrazito normativno-pozitivistično obeležje, ker ne izhaja v prvi vrsti iz razrednega značaja buržoaznega prava.

Menim, da bi bilo v tej zvezi potrebno poudariti zlasti tri značilne črte buržoaznega prava, na katerih je možno opozoriti na razlike s socialističnim pravom:

- prvič, razredni značaj,
- drugič, državna sankcija, to je izvrševanje z monopolom prisiljevanja,
- tretjič, težnja po lastnem konserviranju kot večne kategorije, oziroma nepriznavanje procesa odmiranja.

140) S.S. Alekseev, n.d., stran 11.

Ali ima socialistično pravo enake karakteristike? V kolikor bi jih imelo, ne bi bili upravičeni govoriti o zgodovinsko novem tipu prava. Analiza vsakega omenjenih treh elementov pokaže, da se v pogojih socialistične države, ki razvija širok sistem neposredne demokracije oziroma družbenega samoupravljanja, ti elementi kvalitativno spreminjajo, tako da nikakor ni mogoče trditi, da se v novih pogojih ohranja nespremenjeno buržoazno pravo.

Razredni značaj prava doživi v socialistični državi globoko kvalitativno spremembo. Razrednost ostane v tem smislu, da je to izraz volje delavskega razreda¹⁴¹⁾ (kakor je bilo buržoazno pravo izraz volje kapitalističnega razreda), razrednost ostane tudi v tem smislu, da ščiti način proizvodnje, ki je v interesu delavskega razreda (kakor je buržoazno pravo ščitilo proizvodni način, ki je bil v interesu kapitalističnega razreda), toda spremenil se je predmet razrednega interesa: namesto izkoriščevalskega kapitalističnega načina proizvodnje stopi socialistični proizvodni način. Prvi je na osnovi privatne lastnine na proizvajalnih sredstvih omogočal prisvajanje tujega dela, je v pogojih družbene proizvodnje omogočal privatno prilaščanje in je neposrednim proizvajalcem onemogoča, da bi odločali o delitvi rezultatov svojega dela. Drugi pa na osnovi družbene lastnine na proizvajalnih sredstvih odpravi nasprotje med družbeno proizvodnjo in privatnim prilaščanjem, združi neposredne proizvajalce s proizvajalnimi sredstvi v družbenopolitičnem oziroma ekonomskem pomenu: proizvajalci dobe pravico odločanja o delitvi družbenega proizvoda v delovni organizaciji in družbi skupnosti.¹⁴²⁾ Prvi ima za cilj, z razvitejšimi proizvajalnimi silami p

¹⁴¹⁾ Končno tudi sam pojav delavskega razreda doživlja v tem procesu kvalitativno genezo. V pogojih družbene lastnine na proizvajalnih sredstvih in načela, da je edino delo osnova družbenega in ekonomskega položaja človeka, se uveljavlja nov kompleksen pojem z najširšim pomenu: delovni ljudje.

¹⁴²⁾ 6. člen Ustave SFRJ.

ljati eksplozacijo in povečati profite privatnega kapitala, drugi pa z razvijanjem proizvajalnih sil želi ustvariti pogoje, ko bo mogoče načelo delitve po delu zamenjati z načelom delitve po potrebah. To so pa takšne nove kvalitete, da so v diametralnem nasprotju z buržoaznim pravom.

Državna sankcija tudi pri socialističnem pravu še ne odpade. Obstoječi monopol državnega prisiljevanja pravzaprav opravičuje ohranitev naziva "pravo". Vendar tudi ta element doživlja začetne kvalitete spremembe; ob njem se polagoma uveljavljajo oblike moralnega delovanja, ki temeljijo na zavesti, družbeni kritiki, samokritiki, čutu odgovornosti, tovarištvu itd. V sovjetski teoriji npr. vedno bolj poudarjajo pomenu skupnega delovanja "državne prisile" in "družbenega" (javnega) vpliva (obščestvenega vođenjstva). V procesu komunistične izgradnje se razširja sfera delovanja moralnega faktorja in temu ustrezno se zmanjšuje pomen "administrativnega reguliranja".¹⁴³⁾ Govorijo tudi o "združitvi pravnih in moralnih sankcij", kjer gre pravzaprav za primere, da zakon omogoča alternativo: ali se uporabi ukrep državne prisile (pravna odgovornost) ali pa ukrep družbenega vpliva (moralna odgovornost).¹⁴⁴⁾ Omenjajo tudi pozitivne izkušnje tovariških sodišč. Pri tem končno niso na zadnjem mestu izkušnje naših poravnalnih svetov. Skratka, tudi ta element bo doživljal svojo postojno kvaliteto preobrazbo z upoštevanjem, da državne prisile še ni mogoče popolnoma ukiniti, ker se prehodno obdobje ne bori le z "ostanki preteklosti", ampak poraja tudi lastna nasprotja.

Bistveno nova kvaliteta, ki jo - za razliko od buržoaznega prava - poseduje socialistično pravo, pa je v tem, da ne proglašča in uteme-

¹⁴³⁾ O.E. Leist, O prirode i putjah preobrazovanja sankcij socialističeskogo prava; Sovetskoe gosudarstvo i pravo 1/1963, stran 50 in sl.

¹⁴⁴⁾ O.E. Leist, prav tam, stran 51.

ljuje lastne večnosti, ampak pripravlja pogoje za lastno odmiranje. Socialistično pravo ne pozna težnje, ki je lastna buržoaznemu pravu, namreč da pretvarja "svoje proizvodne in lastninske odnose iz zgodovinskih, med proizvodnjo nastajajočih in minevajočih odnosov v večne prirodne in razumske zakone" (podčrtoval I.K.).¹⁴⁵⁾ Vnasprotju z buržoaznim pravom torej socialistično pravo priznava lastno odmiranje in ga tudi praktično uresničuje.

Tedaj je logičen in dopusten zaključek: Če je socialistična država oblika odmiranja države, potem je tudi socialistično pravo oblika odmiranja prava. To pa pomeni, da je to takšen zgodovinski tip prava, ki nima tendence lastne krepitve in širjenja, ki nima tendenc, se zavijati v gloriolo večnosti itd., ampak nasprotno, ki to zavrača. S tega stališča je razumljiv odpor Pašukanisa¹⁴⁶⁾ proti tvorbi novih oblik in kategorij socialističnega prava, ki naj bi težile k nesmrtnosti prava. Verjetno ni toliko bistveno razpravljanje, ali gre za novo ali staro obliko,¹⁴⁷⁾ ampak je bistveno, da ugotovimo kakšen je karakter in kakšne so težnje tega prava: ali ga proglašamo za vočno kategorijo

¹⁴⁵⁾ Marx-Engels, Manifest komunistične partije, stran 37.

¹⁴⁶⁾ Pašukanisu očitajo, da priznava samo abstrakcije, ki so lastne buržoaznemu pravu. Po mnenju njegovih kritikov mora socialistično pravo najti svoje splošne pojme. "Ta očitek, pravi Pašukanis, se zdi na prvi pogled povsem resen. Toda on počiva na nesporazumu. Zahteva, da naj dobi proletarsko pravo nove splošne pojme, izgleda revolucionarna par excellence. Pa vendar ona proglašuje nesmrtnost oblike prava, ker teži, da iztrga to obliko iz tistih zgodovinskih pogojev, ki so zagotavljali njen polni razcvet, in da jo proglasi za sposobno trajnega obnavljanja. Odmiranje kategorij (in prav kategorij, ne pa teh ali onih predpisov) buržoaznega prava nikakor ne pomeni njihovo zamenjavo z novimi kategorijami proletarskega prava, isto kot odmiranje kategorij vrednosti, kapitala, profita itd. na prehodu k razvitemu socializmu ne bo pomenilo pojav novih proletarskih kategorij vrednosti, kapitala, rente itd. Odmiranje kategorije buržoaznega prava... bo pomenilo odmiranje prava sploh..." - Pašukanis, Opšta teorija prava i marksizam, stran 74-75.

¹⁴⁷⁾ Engels ugotavlja, da buržoazno pravo izraža ekonomske pogoje družbenega življenja na različen način. V Angliji so npr. "v velikem dlu ohranili oblike starega fevdalnega prava in vanje vlili buržoazno vsebino" itd. - Engels, L.Feuerbach..., stran 502.

in silo na družbo, ali pa gremo v drugo smer. Bistveno je, da imamo venomer pred očmi dejstvo, da to ni pravo, ki se mora krepiti kot večna institucija. ampak da je odmirajoče pravo. V tem smislu obseg pravnega reguliranja ni bistven za odmiranje prava. Tu je potrebno ponoviti smislo istega mota, ki ga je Lukić zapisal v poglavju o odmiranju države ¹⁴⁸⁾ in ki bi ga povedali po svoje: nobenega problema socialističnega prava ne smemo gledati izolirano in neodvisno od njegovega odmiranja, ampak le kot del oziroma način odmiranja prava.

Vladavina prava kot fetiš

Oleg Mandić opozarja na nekatera stališča, ki imajo po njegovem mnenju tendenco glorificiranja socialističnega prava, kot "nove zgodovinske kategorije prava", kot "posebne družbene sile", ki pomeni v socializmu "vladavino objektivnih norm", "vladavino prava" itd. (To so citirana mesta iz J. Djordjevića). Mandić imenuje te tendence "normativno stališče, ki vsebuje tudi prirodnopravne elemente" ipd. ¹⁴⁹⁾ Dejansko lahko iz enostranskega poudarjanja, da je v socializmu potrebna čvrsta vladavina prava, ki naj prepreči pojave birokratizma, samovolje itd., kdo nehote povzame napačen zaključek, da se v socializmu pred vsemi negativnimi pojavi zatekamo v varstvo nekih objektiviranih, od ljudi neodvisnih čvrstih zakonov, pod vladavino prava, skratka pod objektivne pravne norme, ki jim je tuj birokratizem, samovolja in drugi negativni spremljevalci sodobne civilizacije, ki jim človek podleže, vladavina prava pa je pred temi pojavi imuna: ona te pojave izključuje, pojavljajo se le brez nje. ¹⁵⁰⁾

¹⁴⁸⁾ R. Lukić, Teorija države i prava, stran 353.

¹⁴⁹⁾ O. Mandić, Odumiranje prava i zakonodavni organi vlasti, stran 30 in sl., Anali pravnog fakulteta, Beograd 1958.

¹⁵⁰⁾ "Brez vladavine prava se javljajo možnosti samovolje, birokratizma in privilegijev". - Dr. J. Djordjević, Novi ustavni sistem, stran 24; glej tudi opombo 157.

Tako enostransko pojmovana vladavina prava, kakršno ima v mislih Mandić - ne pa v smislu zakonitosti, kot vladavino prava razume naša družbená misel - pa brez dvoma pomeni pot, ki pripelje do fetišizacije in glorifikacije prava, ki pri množicah zbuja zavest, da je pravo vsemočno, da je absolutno pravično, da lahko vse reši.¹⁵¹⁾ V tej fetišizaciji prava, v zavesti, da je pravo vsemočno, da z absolutno in objektivizirano pravičnostjo vlada nad ljudmi, je verjetno tudi treba iskati enega izmed korenov pravdarstva.

O vladavini prava v tem smislu, to je ločena od človeka, vzdignjenega nad njega, je govoril tudi Kelsen, ki je poudaril izrek: "Non sub homine, sed sub lege" in dodal: "Brezosebna in anonimna zapoved - to je norma".¹⁵²⁾

Zoper takšno formulo fetišiziranega prava, lažno dvignjenega iznad ljudi (non sub homine, sed sub lege), je protestiral tudi Pašukanis. Za razliko od buržoazije, pravi Pašukanis, ki hoče "politiko raztopiti v pravo", ima v prehodnem obdobju pravo podrejen položaj v odnosu do politike. Stučki, ki ga je vprašal, kaj bo tedaj z revolucionarno zakonitostjo, je Pašukanis odgovoril, da je revolucionarna zakonitost v 99 odstotkih politična naloga.¹⁵³⁾ Ne glede na to, da je omenjeno Pašukanisovo stališče enostransko ter izraža "pretirano bojazen pred juridično ideologijo in podcenjuje nevarnosti politične ideologije", kot pravi Ljuba Tadić, pa je po našem mišljenju treba v njem iskati bistveno poanto v tem, da prava ni mogoče ločiti od politike (saj ravno izraža politiko, saj je v zakon pretvorjena politika), od ljudi in ga proglasiti za anonimno objektivno silo nad ljudmi.

¹⁵¹⁾ Na to opozarja tudi J. Djordjević, prav tam, stran 959.

¹⁵²⁾ Avtoriteta zakona, pravi Kelsen, to je tisto, kar stoji iznad posameznih oseb, katerim se zapoveduje. - Kelsen, Opšta teorija prava i države, stran 48.

¹⁵³⁾ Glej članek Pašukanisa: Položenije na teoretičeskem pravovom fronte, Sovjetskoe gosudarstvo i revolucija prava, No. 11/12, leta 1930, stran 47 in 49; tudi: Pašukanis, Opšta teorija prava i marksizam, Uvod Ljuba Tadića, stran 48.

Takšen fetiš prava mora odmrtni. Ljudje in pravo, politika in pravo so povezani. Izvrševanje prava je odvisno od ljudi. Še tako "čvrsta zakonska osnova" sama za sebe ne zadostuje. Nekateri menijo, da potrebujemo predvsem zadostno število podrobnih zakonskih predpisov: če bomo imeli dovolj zakonov in zadosti podrobne zakone, ne bo prostora za negativne pojave - vse bo teklo avtomatično. Takšno stališče je odraz bodisi pretiranega malikovanja prava kot objektivno delujoče sile, kot dobesedne "vladavine prava", bodisi odraz mezdné miselnosti oziroma oportunističnega. Mezdni miselnosti je prirojena zahteva: "Dajte nam predpise, podrobne in jasne predpise, da bomo točno vedeli, kaj smemo in kaj ne!" Takšni miselnosti ni noben zakon dovolj podroben, vedno ima premalo zakonskih predpisov, predpisi so premalo kazuistični itd. S tega zornega kota se je mogoče postaviti na dokaj lahko oportunistično stališče potem, če je kaj narobe: kritiziramo predpise, kritiziramo napake drugih, kritiziramo "državne birokrate", ne pa lastnih subjektivnih slabosti. Skratka postavimo se v pasiven, ne pa aktiven odnos do problemov. ¹⁵⁴⁾

Povsem jasno je, da zakonitosti ni mogoče razlagati kot rezultata avtomatične, nepristranske in objektivne vladavine, prava, neodvisne od politike, od subjektivnih sil. Verjetno ni naša slabost v tem, da bi imeli premalo predpisov, ampak je šibka točka njihovo izvrševanje. ¹⁵⁵⁾ Druga plat tega problema pa je, da socialistična zakonitost ni le golo formalno-pravno vprašanje, ampak tudi politično oziroma moralno vprašanje.

¹⁵⁴⁾ V takšen položaj je objektivno postavljen mezdni delavec s tem, da je družbeno ekonomsko ločen od proizvodjalnih sredstev in rezultatov svojega dela. V tem smislu se pojem "mezdné miselnosti" uporablja za okarakteriziranje pasivnega odnosa do družbenih pojavov, v nasprotju z aktivnim ustvarjalnim angažiranjem, v nasprotju z miselnostjo proizvajalca - upravljalca.

¹⁵⁵⁾ E. Kardelj, Ekspoze na zasedanju Zveze ljudske skupščine, 28. maja 1962.

V naši praksi je precej primerov krivic in nepravilnosti, samovoljnih odnosov do ljudi, zlasti na področju delovnih razmerij, ki jih ni mogoče reševati samo na osnovi črke zakona. Analize namreč kažejo, da je večina birokratskih in samovoljnih postopkov z ljudmi formalno-pravno v skladu z ustreznim predpisom.

Življenja ni mogoče v celoti vkleniti v predpise, v "svet birokratskih slepih paragrafov", kakor to želijo pristaši pravno-totalistične smeri, ki gojijo kult prava kot "kult državnega razuma", utelešenega v pravnih predpisih.¹⁵⁶⁾ Tisti, ki ustvarjajo pravo z izdajanjem norm in zapovedi, pravi Djordjević v tej zvezi, smatrajo, da je to osnovna oblika politike in da je s tem izčrpan njihov odnos do stvarnosti, realnih potreb in občutja ljudi. Djordjević poudarja, da v "socializmu ne more obstajati noben totaliziran red, niti pravni, noben kult, pa tudi ne kult prava. Verovanje Jeffersona in drugih mislecev, da pravo zamenjuje vladavino nad ljudmi, je odraz prirodno-pravne in racionalistične filozofije in sestavni del razredne reifikacije in mistifikacije neglede na njeno dobronamernost in njen odpor proti "vsaki tiraniji". (Podčrtoval I.K.)¹⁵⁷⁾

V tem smislu pravo zgubi fetiš objektivne sile na družbo, ki je vse-mogoča in absolutno pravična, ter se pokaže kot oblika odnosov med ljudmi. Zaradi tega so napačna stališča, ki gledajo proces odmiranja prava bodisi kot količinski problem, problem števila pravnih predpisov, bodisi kot problem odnosa med pristojnim organom za izdajo predpisov in temi predpisi.

¹⁵⁶⁾ Dr. J. Djordjević, Novi ustavni sistem, stran 959.

¹⁵⁷⁾ Dr. J. Djordjević, prav tam, stran 960. Tu se torej Djordjević izrecno ogradi od očitkov, ki bi jih bilo možno izreči na njegov račun z izoliranim obravnavanjem nekaterih njegovih postavk. Glej tudi opombe 149, 150 in 151.

Dvojna omejenost prava

Razredni karakter prava determinira tudi omejenost (ožino) prava v primeri s celotnimi družbenimi odnosi, in sicer v dveh smereh: tako s stališča izdajanja pravnih pravil kot tudi s stališčanjihovega akcijskega obsega. Pravo ne regulira vseh družbenih odnosov, ampak le tiste, ki so bistveni za koristi vladajočega razreda, to so pa pravila, ki zagotavljajo tisti proizvodni način, na katerem temelji razredna oblast. Torej pravo ne pokriva vseh sfer družbenega življenja, ¹⁵⁸⁾ ampak le tisti del, ki je bistvenega pomena za ohranitev danega načina proizvodnje.

S tem ko štiti razredne interese, pa pravo seveda posredno obsega in ureja tudi nekatere splošne družbene interese, toda tudi te in ultima linea skozi prizmo prvobitnega razrednega interesa, ker bi se sicer razredni interes ne mogel uresničiti. ¹⁵⁹⁾

Iz tega pridemo torej ponovno do zaključka, da država in družba nista istovetni, ampak da je država ožji organizem, ločen od večine prebi-

¹⁵⁸⁾ Družbene odnose je mogoče regulirati, ne da bi dobili pravno obliko, pravi Durkheim - namesto s pravom so regulirani z običaji. Pravo torej odraža samo del družbenega življenja - E. Durkheim, De la division du travail social, stran 29, 6. izdaja, Alcan, Pariz 1932.

¹⁵⁹⁾ Berislav Perić - Pravna znanost i dialektika, stran 80 do 81 - poudarja, da je vsak pojav "polkvaliteten" in da zato ni pravilno poudarjati značaj prava kot "izključno razredne tvorbe", ker pravo štiti tudi nekatere splošne družbene koristi. Strinjamo se s Perićevo ugotovitvijo o "polkvalitetnih" pojavih, saj je to stališče v skladu z dialektiko. Toda pri opredelitvi teh polkvalitetnih pojavov pa moramo vendar najti najbolj karakterističen kriterij zanje. Nobenega dvoma ni, da je to pri pravu interes vladajočega razreda. Končno vsi predpisi buržoaznega prava o zdravstvenem stanju, o higiensko tehničnem varstvu delavcev ipd. niso samo rezultat razredne borbe in socialnih zahtev proletariata, ampak izhajajo predvsem tudi iz kapitalistove predpostavke: zdrav delavec - večja proizvodnja - večji profiti.

valstva ¹⁶⁰⁾ - to je človekova druga identiteta, kot pravi Marx.

Tako ni pravo ožje od družbenih norm samo po sferah delovanja, ampak tudi po izvoru, saj ga praviloma izdajajo ti, od družbe ločeni državni organi. To sicer ni odločilna karakteristika prava (kot smo že poudarjali, da za odmiranje prava ne more biti odločilen odnos med organom in predpisom), je pa faktor, ki vpliva na ostritev ali blažitev razredne vsebine prava, na to, s kakšno ostrino pravo izražajo razredne koristi.

Ob tem postaja pomembna takoimenovana heteronomnost/prava. Za določen del družbe je pravo avtonomno, za drugi del pa heteronomno. Čim ostrejša in bolj občutna je stopnja razrednega izkoriščanja, za tem večji del je pravo heteronomno in narobe: čim blažje je izkoriščanje, za tem večji del članov družbe bo pravo avtonomno (pri čemer pa ni toliko bistveno, ali gre za "neposredno" ali "posredno" avtonomnost). ¹⁶¹⁾ Heteronomni karakter prava, to je dejstvo, da ga odklanja določen del družbe in se mu upira, je element, ki zahteva prisilno sankcijo in državni monopol fizičnega prisiljevanja. Če bi ne bilo heteronomnosti, bi torej ne bilo bistvene značilnosti prava, se pravi, ne bi bilo prava samega. Zato Perić postavlja odnos avtonomnosti in heteronomnosti v pravo kot odločilen faktor v procesu odmiranja prava: avtonomni elementi počasi izpodrivajo heteronomne elemente. Po Perićevem mnenju ne bi smeli govoriti, da socialistično pravo predstavlja "novo kvaliteto" v zgodovini razvoja prava, ampak je bolje, če ugotovimo, da gre tu za "proces antagonističnega pregrupiranja elementov prisile in pre-

---

¹⁶⁰⁾ "Država predstavlja abstraktni pojem, ki obsega tiste organe, ločene od večine njenega prebivalstva, ki s svojo aktivnostjo uresničujejo neposredne ali posredne koristi vladajočega razreda." - Oleg Mandić, cit. članek, Anali pravnog fakulteta Beograd 1958, stran 29.

¹⁶¹⁾ B. Perić, Pravna znanost i dialektika, stran 74.

pričanja v korist elementov prepričanja".¹⁶²⁾ Ta Peričeva ugotovitev o vzajemnem delovanju elementov avtonomije in heteronomije je povsem točna. Na njeni osnovi pa zopet pridemo do opredelitve socialističnega prava kot "nove kvalitete", čomur bi se Perić verjetno želel izogniti, ko pravi, da gre "samo" za pregrupiranje elementov prisile in prepričanja v korist slednjih. Kakor hitro namreč elementi prepričanja izpodrivajo elemente prisile, se je odnos sil v procesu antagonističnega pregrupiranja spremenil in predstavlja novo kvaliteto.

Demokratizacija zakonodajne funkcije, ki hoče doseči kar največjo možno stopnjo istovetnosti adresantov in adresatov pravnih norm, je pot za omilitev heteronomnosti prava (heteronomnosti s stališča nesodelovanja pri kreiranju pravnih predpisov) in pretvarjanja v avtonomnost. Tam kjer obstoji istovetnost adresantov in adresatov, ni heteronomnosti, ampak obstoji neposredna avtonomnost.

Zanimivo, da je Kelsen kot eden najvidnejših predstavnikov sodobne buržoazne teorije, ki se trudi na razne načine dokazati, da je pravo nujno potrebno za obstoj družbe, zapisal, da se "zakoni, sprejeti na demokratičen način ne morejo smatrati za zapoved".¹⁶³⁾ "Bistvo demokracije"¹⁶⁴⁾ je, pravi Kelsen, da ustvarjajo zakone isti posamezniki, za katere so ti zakoni obvezni". Zato tudi tako sprejetih zakonov Kelsen ne smatra za "zapovedi". Kot zapovedi bi jih smatral samo, če se abstrahira vez med adresanti in adresati zapovedi in upošteva

¹⁶²⁾ B. Perić, prav tam, stran 77.

¹⁶³⁾ H. Kelsen, Opšta teorija prava države, stran 48.

¹⁶⁴⁾ Dr. M. Šnuderl definira demokracijo kot "družben odnos, ki teži za kar najtesnejšim in najbolj neposrednim opravljanjem vseh zadev s strani samega delovnega ljudstva". - Dr. M. Šnuderl, Politični sistem Jugoslavije, stran 98, Ljubljana 1964. - Ta definicija je očitno razvojno na višji stopnji od formalne demokracije, od običajnega večinskega principa, saj je njen bistven element neposredno upravljanje delovnih ljudi.

samo vez med adresati, to je tistimi, ki se jih zapoved tiče, in zapovedjo samo, to je "brezosebno anonimno avtoriteto".

Avtonomnost in heteronomnost torej nista med seboj v statičnem razmerju, niti nista elementa, od katerih bi bil nekje lahko prisoten samo eden v kristalno čisti obliki. Pri tem gre pa tudi za to, kako se kateri od teh elementov pojmuje. Za sodobne družbe večjih dimenzij bi bilo istovetnost adresantov in adresatov, to je da "zakone ustvarjajo isti posamezniki, za katere so ti zakoni obvezni", nerealno meriti po vzoru, ki velja za družbene skupnosti manjših dimenzij. Tako za vse primere ni mogoče postaviti za vzor ustanovo "zborā vseh volivcev" (Landgemeinde) nekaterih švicarskih kantonov¹⁶⁵⁾ kjer se na istem mestu hkrati zberejo vsi volivci ter razpravljajo in odločajo o najvažnejših kantonskih zadevah. Takšno neposredno avtonomnost, doseženo s fizično in časovno istočasno prisotnostjo vseh volivcev, so v organiziranejših družbenih skupnostih uspešno nadomešča s sodobnimi komunikacijskimi sredstvi, z javno obravnavo, z informiranjem, obveznimi razgovori z volivci, odpoklicem itd. Prek sodobnih komunikacijskih sredstev volivci aktivno soodločajo pri sprejemanju zakonskih aktov in se tako doseže, če že ne neposredna avtonomnost, pa vsaj posredna.

Iluzorno bi bilo misliti, da v družbi prihodnosti ne bo več ekscesov in reagiranja družbe do povzročiteljev ekscesov, in sicer s pravili, ki bodo za kršitelje heteronoma. Lenin izrecno poudarja, da v komunizmu ne bo treba nikogar tlačiti in prisiljevati v smislu razreda, v smislu dela prebivalstva, da pa se to ne nanaša na posameznike, ki bi kršili pravila življenja v družbi. Toda, prvič za to ni potreben poseben državni aparat in drugič, "mi vemo, da je glavni socialni vzrok ekscesov, ki kršijo pravila sožitja v družbi - izkoriščanje množic, njih beda in siromaštvo".¹⁶⁶⁾

¹⁶⁵⁾ Dr. G. Kušej, Primerjalno ustavno pravo, skripte, stran 76, Ljubljana 1959.

¹⁶⁶⁾ Lenin, Država in revolucija, stran 85; tudi: Izabrana dela XI., stran 250.

V. STATUTI DELOVNIH ORGANIZACIJ V PROCESU ODMIRANJA PRAVA

S tem, ko smo v naši družbeni skupnosti vzpostavili družbeno lastnino na proizvodjalnih sredstvih in na tej osnovi razvijamo nove proizvodne odnose, razvijamo demokratizacijo vsega družbenega življenja, vključno z demokratizacijo zakonodaje, smo realno stopili v dialektičen proces odmiranja prava. S tem odmirajo, oziroma bodo v nadaljnjem procesu postopoma odmirali esencialni elementi buržoaznega prava in elementi, na katerih se še vzdržuje pravo prehodne dobe (socialistično pravo): privatna lastnina proizvodjalnih sredstev in iz nje izvirajoča nasprotja, razredno izkoriščanje, monopol državne sankcije, ekonomska neenakost, nasprotja med umskim in manualnim delom itd. To so elementi, po katerih bomo lahko presojali, ali pravo odмира ali narašča, ne pa število predpisov oziroma pravil, ki urejajo življenje v družbi, in njihova zunanja oblika (pisana, nepisana).

Edino v tako pojmovanem procesu odmiranja države in prava dobijo statuti delovnih organizacij svoje realno mesto. Kolikor pa izhajamo iz naraščajočega števila različnih pravil, ki urejajo družbeno življenje v sferi proizvodnje in izven nje, ter dejstva, da ta pravila niso pisana v stilu Levstikovega "Martina Krpana", ampak v obliki suho formuliranih paragrafov - če nam je torej to kriterij naraščanja prava, potem so seveda statuti in ostali samoupravni akti prvi na zatožni klopi, češ da so povzročitelji naraščanja prava; število teh samoupravnih aktov se z naraščanjem samostojnosti delovnih organizacij in krepitevijo materialne osnove samoupravljanja ne zmanjšuje, ampak narašča. S teorijo o odmiranju prava se bi kratko malo znašli v slepi ulici, če bi te zunanje pojavne oblike prava vzeli za bistveno karakteristiko prava. Očitno bi morali zaključiti, da pravo ne odмира, ampak narašča in bo naraščalo, ker je težko verjetno, da družba prihodnosti ne bo imela pisanih (grafično in zvočno) dokumentov za urejanje življenja oziroma družbenih odnosov.

171) Engels, O avtoriteti, Marx-Engels, I., stran 83.

172) Glej opombo 166.

173) Živković Lj., Društvena nadgradnja, stran 34.

Torej niso te zunanje pojavne oblike bistvena karakteristika za ločevanje prava od družbenih norm, čeprav nekateri ¹⁶⁷⁾ očitno tako mislijo, ker gledajo zgolj zunanjo formo nastajanja prava. ¹⁶⁸⁾ Toda takšno gledanje je zmotno. Prava ne opredeljuje oblika paragrafa, ampak njegovo razredno bistvo; dejstvo, da je zaradi svoje razredne vsebine (pravo) družbi odtujena oblika normativne družbene zavesti. ¹⁶⁹⁾

Pravo opredeljuje dejstvo, da to ni resnična "družbena" norma, takorekoč last vse družbe (posredno ali neposredno avtonomna družbena norma, kot to imenuje B. Perić), ampak je norma vladajočega razreda oziroma politične države. Zato bistvo odmiranja prava ni v odmiranju njegovih izraznih oblik, ampak v odmiranju njegovih razrednih obeležij, njegove razredne vsebine, odtujenosti od družbe. ¹⁷⁰⁾

167) Glej opombo 130 in 132.

168) Iz ponavljajočih se človeških dejanj so nastale navade in nepisani običaji, iz katerih je zrasla morala: dejanje, nasprotno dotlej ustaljenim navadam in običajem, se je smatralo za normalno. Običaje so začeli zapisovati in zbirati v sorodne sisteme. In ker je to delal vladajoči razred, je, razumljivo, zapisoval in kodificiral le najpomembnejšo običaje oziroma tiste, ki so njemu koristili, drugi pa so ostali praviloma nezapisani - to so bili običaji in morala tlačnega razreda. Na ta način dobimo na eni strani praviloma pisane pravne običaje in pravo vladajočega razreda, na drugi strani pa praviloma nezapisano moralo in običaje tlačnega razreda. Prvi so se ločili iz dotlej enotnih družbenih norm, so se družbi odtujili in so tudi dobili posebno ime - pravo, drugi pa so ostali "lastnina" večine članov družbe in so tudi ohranili naziv družbene norme.

169) Živković razlikuje moralo in pravo tako, da imenuje pravo "objektivirano normativno družbeno zavest", moralo pa "subjektivno normativno družbeno zavest". - Glej cit. knjigo, stran 400.

170) Socialno demokratska delavska stranka Nemčije je v svojem Programu leta 1869 postavila utopistično zahtevo po odpravi vseh zakonov o tisku, društvih in združevanjih ne le zaradi nesimpatične oblike zakonov, ampak zaradi njihove zatiralske razredne vsebine.

Odmiranje prava je proces ponovne integracije družbe, proces preraščanja politične države v "nepolitično državo", v nedržavo, torej v družbeno skupnost, ko človek ne bo "lastne družbene sile ločeval več od sebe v obliki politične sile" (Marx); to je proces, ki bo pripeljal do tega, da "bodo javne funkcije zgubile svoj politični značaj in se spremenile v navadne upravne funkcije, ki bodo varovale prave družbene interese". 171)

Odmiranja prava si torej ni mogoče predstavljati idealistično kot proces približevanja družbenemu stanju, ko ne bo več nikakršnega prisilnega družbenega urejanja, ko bo vladala absolutna svoboda za vsakogar, stanje pravic brez dolžnosti, skratka, ko naj bi vse teklo avtomatično, brez ekscesov itd. 172) To bi bil seveda anarhističen koncept - koncept odmiranja prava kot antiteze dosedanji družbeni urejenosti, redu, družbeni disciplini itd. - kakršnega je hotel Kelsen podtakniti celo Marxu in Engelsu, ko se je spraševal, kdo bo varoval družbeno lastnino, če ne bo več države.

Ne gre za to, da družba potem, ko bo pravo odmrlo, ne bo potrebovala (in imela) pravil za urejanje življenja v njej (ki bodo v razmerju do posameznikov imela tudi značej zunanjo prisilo), ampak za to, da teh pravil ne bo družbi vsilila država z monopolom fizičnega prisiljevanja in v interesu samo dela članov te družbe, to je vladajočega razreda, ampak bodo to avtonomna pravila družbe, ne več razcepljene na razrede, temveč ponovno integrirane družbe. To bo samoorganizacije družbe na višji stopnji. Družba ne bo urejala odnosov v proizvodnji in drugih sferah družbenega življenja več s pravom, ampak z (drugimi) družbenimi normami, z moralo in običaji. "Končna faza v odmiranju prava pomeni torej zamenjavo pravnih pravil z moralnimi pravili in običaji, očiščenje družbenih običajev in morale od začasne zgodovinske državne prisile, odpravo takoimenovane odtujitve, ki jo je človek doživel v razredni družbi..." 173)

171) Engels, O avtoriteti, Marx-Engels, I., Stran 838.

172) Glej opombo 166.

173) Živković Lj., Društvena nadgradnja, stran 344.

Tu se pravo in (druge) družbene norme ne postavljajo druga proti drugi kot različne izrazne oblike pravil o vedenju in ravnanju v družbi, ampak kot različne kategorije teh pravil: ¹⁷⁴⁾ prva je razredna kategorija, družbi odtujena tako po zunanjem elementu (državna prisila) kot po notranjem elementu (razredni interes), druga pa je kategorija družbe, ki je integrirana oziroma je na poti ponovne integracije. Pravo kot razredna kategorija bo odmrlo; nadomestile ga bodo avtonomne družbene norme, morala in običaji.

In v tem procesu so odprli odločilno novo fazo prav statuti delovnih organizacij. ¹⁷⁵⁾ To je proces, v katerem se človek postopoma osvobaja svojih lastnih fetišev, ki so ga "alienirali" in zagospodarili nad njim, kot so privatna lastnina, religija, pravo itd., in ponovno postaja gospodar svoje "lastne identitete". Statuti izražajo proces, ki pomeni "iskanje in utrjevanje novih družbenih norm, in sicer takih, ki ne bodo zapisane v zakonodajnem kodeksu, temveč v zavesti, v dojemanju in morali delovnega človeka." ¹⁷⁶⁾

Potemtakem odmiranje prava ne more biti neke vrste čartistični bojni klic k razbijanju posameznih zakonov ali parola Eisenachovcev "ukiniti vse zakone...", ampak pomeni proces odpravljanja razrednih nasprotij in razvijanja nove družbene zavesti.

¹⁷⁴⁾ Pašukanis izrecno poudarja, da gre za odmiranje kategorij buržoaznega prava, a ne tega ali onega predpisa; citirana knjiga, stran 75.

¹⁷⁵⁾ Kolikor ni iz samega konteksta razvidno, da je mišljen statut kot temeljni samoupravni akt delovne organizacije, uporabljam izraz "statut" največkrat v pomenu skupnega pojma za vse samoupravne akte, ki se pojavljajo v delovnih organizacijah.

¹⁷⁶⁾ Stane Kavčič, Desetletnica delavskih svetov, stran 40, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1960.

Kot vse oblike družbene zavesti, se tudi morala razvija v odvisnosti od ekonomskih pogojev oziroma splošnih pogojev življenja družbe na določeni zgodovinski stopnji. Nima vsaka družbena epoha svoje enovite morale. To je bilo le v prvobitni družbi. S pojavom razredne družbe pa se dotlej enovita oblika družbene zavesti razcepi, tako kot se je razcepila družba; dobimo razredno moralo.

Zato ni izhod v konstruiranju družbenih norm - ki naj bi se že danes popolnoma dvignile nad vsa razredna obeležja družbe in ki naj bi imele za podlago večno in absolutno moralo - in v zoperstavljanju takšnih družbenih norm pravu. Ni izhod v utopistični želji, da z administrativnim ali kakršnikoli že ukrepom nadomestijo pravo, to usedlino razredne družbe, s "čistimi" in "vzvišenimi" družbenimi normami. To bi bila idealistična konstrukcija, odmaknjena od realnega dogajanja v družbi. To kar imenujemo danes družbene norme in družbeno moralo, še vedno deluje v družbi z razrednimi nasprotji oziroma nasprotji prehodne dobe. Nad razredno moralo se še nismo povzpeli, pravi Engels. Zares človeška morala, ki bi se povzpela nad razredna nasprotja in nad spomin na ta nasprotja, bo mogoča šele na tisti družbeni stopnji, ki bo ne le premagala razredno nasprotje, temveč ga bo v življenjski praksi tudi ~~premagala~~ ¹⁷⁷⁾ Vendar te družbene norme in morala nosijo upravičeno naziv "družben", ker so že danes relativno družbena last, last večine družbe in bodo postajale z vsakim dnem bolj. Tu je torej izhod: v neizogibnem družbenem razvoju do stopnje, ko se bo družba "povzpela nad razredno moralo", ko bomo po velikem razvojnem ciklusu družbe dobili ponovno enovito družbeno moralo.

Ta cikel se razvija kot proces "dialektične negacije v razvoju morale": ¹⁷⁸⁾ od prejšnje morale ostane le tisto, kar je najbolj progresivno, kar vleče družbeni razvoj naprej. Razvijajo se vrednote,

¹⁷⁷⁾ Engels, Anti-Dühring, stran 108

¹⁷⁸⁾ Boris Zihlerl, O komunistični morali, stran 49., Cankarjeva založba, Ljubljana, 1950.

"ki jih ljudstvo najbolj ceni: resnicoljubnost, nesebičnost, poštenost in zvestoba do prevzetih obveznosti, solidarnost, doslednost, načelnost, hrabrost in vztrajnost". 179)

Takšen progresiven proces v razvoju morale je pravzaprav prava vsebina procesa, ki uresničuje emancipacijo človeka; človeka osvobaja najprej sužnjevanja naravi, nato družbene neenakosti in eksploatacije, dokler se končno odnosi med ljudmi ne bodo uravnavali na osnovi občečloveškega humanizma.

179) Boris Zihlerl, prav tam, stran 42.

IV. TEMELJNI NAČELA Družbenih Ureditev

Ko govorimo o mestu statotov v procesu odmiranja prava, o njihovem značaju kot pravnih oziroma družbenih norm, je potrebno iskati odgovor še v nadaljnjih treh elementih:

1. v temeljih naše družbene ureditve oziroma v ustavnih načelih, na katerih temelji naš družbeni razvoj;
2. v načinu nastajanja statotov;
3. v načinu izvrševanja statotov oziroma v problemu sankcij.

VI. TEMELJI NAŠE DRUŽBENE UREDITVE
TER ODMIRANJE DRŽAVE IN PRAVA

S tem, ko je prevzela proizvodjalna sredstva v svoje roke, ¹⁸⁰⁾ s tem ko je bila izvršena "ekspropriacija ekspropriatorjev", to je dejanje, ki ga je imela na programu že Pariška komuna, je naša država storila svoje "zadnje samostojno dejanje kot država" ¹⁸¹⁾ in je stopila na pot dolgotrajnega procesa lastnega odmiranja. Ta proces kaže že danes vidne vsebinske in formalnopravne premike.

Prevzem upravljanja tovarn s strani delovnih kolektivov je omogočil transformacijo državne lastnine v družbeno lastnino. Kot je dejal Tito ob sprejemu zakona o delavskih svetih, državne funkcije v upravljanju z gospodarstvom s tem še ne odpadejo popolnoma, "toda one niso več izključne" in bodo izključne vedno manj, dokler ne bo končno "vladanje nad osebami prepustilo svojega mesta upravljanju s stvarmi" (Engels). Spričo tega je ustavni zakon leta 1953 že lahko formuliral kot temelje družbene in politične ureditve: (4. člen):

- družbeno lastnino na proizvodjalnih sredstvih,
- samoupravljanje proizvodjalcev v gospodarstvu in
- samoupravljanje delovnih ljudi v občini, mestu in okraju.

¹⁸⁰⁾ Glavni zakonski akti, s katerimi je bila izvršena nacionalizacija oziroma ekspropriacija proizvodjalnih sredstev, so: Odlok z dne 21. novembra 1944 o preходу sovražnikovega premoženja v državno last, o državnem upravljanju premoženja odsotnih oseb in o zasegi premoženja, ki so ga okupatorske oblasti prisilno odvojile - prečiščeno besedilo; Zakon o prenosu sovraž. premoženja, Ur.l. FLRJ št. 63/46; Zakon o nacionalizaciji zasebnih gospodarskih podjetij 1946 in 1948, Ur.l. FLRJ, št. 98/46 in 35/48; Zakon o nacionalizaciji najemnih zgradb in gradbenih zemljišč 1958, Ur.l. FLRJ, št. 52/58; Zakon o agrarni reformi in kolonizaciji 1945, Ur.l. DFJ, št. 64/45, Ur.l. FLRJ, št. 24/46; Zakon o kmetijskem zemljiškem skladu splošnega ljudskega premoženja 1953, Ur.l. FLRJ, št. 23/53, Primerjaj: Dr. M. Šnuderl, Politični sistem Jugoslavije, stran 82-83.

¹⁸¹⁾ Engels, Anti-Dühring, stran 324,

To so temelji, na katerih je temeljil razvoj naše družbene skupnosti po uvedbi delavskih svetov. Program Zveze komunistov Jugoslavije je to izrazil še določneje: "Delovni kolektivi z delavskimi svetovi in komune postajajo s tem baza in izhodišče za nadaljnjo izgradnjo celotne politične strukture socializma..." 182)

Nosilci družbenega razvoja torej niso več goli državni priveski, ampak se razvijajo na lastnih temeljih, postajajo baza nove socialistične družbe. To se pozna na vlogi države, ki doživlja nadaljnje spremembe. V razmerju do glavnih faktorjev socialističnega razvoja - proizvajalec, delovni kolektiv, komuna - dobiva država podrejen položaj; iz gospodarja nad njimi se spreminja v njihovega služabnika; služiti mora napredku in krepitvi teh osnovnih faktorjev socialističnega razvoja. To je kriterij za oceno delovanja države, ali deluje progresivno ali konservativno na družbeni razvoj. Zato bo "na sedanji socialistični stopnji razvoja Jugoslavije imela država progresivno vlogo, kolikor se bo sama razvijala v tak demokratičen mehanizem, s katerim bodo prišli do izraza in se vsklajevali interesi poglavitnih socialističnih faktorjev, proizvajalcev, delovnega kolektiva, komune in družbe kot skupnosti proizvajalcev." 183)

Nová ustava, sprejeta 1963. leta, je povzela ves dosedanji razvoj in pomeni sama odločilen nadaljnji korak v načrtani smeri procesa dectatizacije. Ustavni zakon, sprejet deset let prej, je široko odprl vrata samoupravljanju in vsem tistim činiteljem, ki v razvijanju našega političnega sistema pomenijo "še bolj dosleden odmik od nekaterih klasičnih institucij buržoazne države, kot so "politična država" in njej prilagojeni parlamentarizem, sistem oblasti političnih strank, klasična razdelitev oblasti, državno administrativni centralizem, sistem strankarsko političnih volitev itd." 184)

182) Program ZKJ, stran 401.

183) Program ZKJ, stran 400.

184) E. Kardelj, Nova ustava Soc. Jugoslavije, stran 103.

Desetletni razvoj po sprejetju ustavnega zakona je načrtal globoke spremembe - ki pomenijo realizacijo tega odmika od politične države - v naši ekonomski in družbeno-politični strukturi. Omeniti je treba zlasti tri kompleksne elemente tega razvoja, ki so hkrati vsebina ustavnih načel našega nadaljnjega družbenega razvoja:

- razširitev in krepitev samoupravljanja,
- postavitev temeljev oziroma izhodišč razvoju komun,
- izgradnja novega gospodarskega sistema.

Delovna organizacija - nova ustavna kategorija

Prvi element je dobil polno priznanje v novi ustavi v pojmu "delovna organizacija". To je nova kvaliteta in nadaljnji korak v razvijanju samoupravljanja, ki se je razvijalo doslej pretežno na področju gospodarstva kot delavsko samoupravljanje. S tem je bilo iz samoupravljanja izključeno celotno področje takoimenovanih javnih služb (družbenih služb), kot so šolstvo, zdravstvo, prosveta, kultura ipd. in državna uprava. Toda polagoma je tudi na teh področjih prišlo do posebnih oblik samoupravljanja in je dobila ta oblika naziv "družbeno samoupravljanje".

V bistvu pa predstavlja oboje - i delavsko i družbeno samoupravljanje - enoten proces družbenega samoupravljanja, to je svobodno združeno delo s produkcijskimi sredstvi, ki so družbena lastnina. Razlika v terminu in časovno različni realizaciji tega načela na prvem oziroma drugem področju je rezultat posebnih zgodovinskih okoliščin in pogojev za realizacijo same ideje o samoupravljanju. Zgodovinski klic proletariata "Tovarne delavcem!" se je najprej uresničil res dobesedno v tovarnah. Takoimenovane "javne" službe so bile takrat še javne službe v pomenu "državne", torej še domena neposredne državne oblasti. Postopna deetatizacija je omogočala, da so se tudi te službe "razdržavile" - če še ne popolnoma pa vsaj deloma - in je bilo možno tudi v njih postopoma začeti realizirati načelo samoupravljanja. Zato je ustavni zakon iz

leta 1953 kot temelje našedružbenopolitične ureditve omenjal samo "delavsko" in "komunalno" samoupravljanje, ne pa tudi "družbenega", ampak le tega omenja posebej, ko kratko ugotovi, da je "zajamčeno samoupravljanje delovnih ljudi na področju prosvete, kulture in socialnih služb" (2. odstavek 4. člena).

Toda "družbeno" samoupravljanje se je v praksi kmalu razmahnilo in program Zveze komunistov Jugoslavije, sprejet na VII. kongresu ZKJ, leta 1958, že postavlja vse tri oblike samoupravljanja kot osnovo socialistične demokracije.¹⁸⁵⁾ Značilno je, da Program še vedno uporablja naziv "družbeno" samoupravljanje, in sicer za tista področja, kjer sodelujejo razen samega delovnega kolektiva pri upravljanju še zainteresirani občani in organizacije.

Ustava je torej povzela obstoječo prakso razširjanja samoupravljanja in postavila obe doslej ločeni področji - delavsko in družbeno samoupravljanje - na enotne temelje in izhodišča. To je ustava združila pod enoten pojem delovne organizacije, ki je nova ustavna kategorija. To pomeni ponovno "odmik od institucij klasične države", saj združuje obe sferi "proizvodne" aktivnosti delovnih ljudi, ki sta bili doslej ločeni in je bila ena od njih državna domena.

Ustava postavlja vse delovne ljudi v načelno enoten družbeno-ekonomski položaj in postopoma podira razliko med posameznimi kategorijami delovnih ljudi: med delavci v gospodarstvu in "nameščenci" v

¹⁸⁵⁾ "Družbenopolitične osnove socialistične demokracije v Jugoslaviji so: delavsko samoupravljanje, posebej v delavskih svetih in drugih samoupravnih organih proizvajalcev, samoupravljanje delovnega ljudstva v osnovnih celicah družbene ureditve, v komunah in najrazličnejše oblike družbenega samoupravljanja s pomočjo organov, v katerih sodelujejo zainteresirani državljani in organizacije." - Program ZKJ, stran 414.

"državnih" službah. To razlikovanje, ki je imelo svoje razredno obeležje in je predstavljalo faktor razdvajanja delavskega razreda, se sedaj podira. Delo in upravljanje dela postaja element in platforma ponovne integracije delovnih ljudi. To je na liniji tistega procesa, ki bo po Marxovem prepričanju pripeljal do osvoboditve dela, ko "bo postal sleherni človek delavec in proizvajalno delo ne bo več razredna lastnost". (Podčrtal I.K.)¹⁸⁶⁾

Delovna organizacija je generičen pojem za različne oblike gospodarske in samoupravne aktivnosti delovnih ljudi,¹⁸⁷⁾ tako na področju gospodarstva (podjetja, obrti, zadruga ipd.) kot na področju družbenih služb (to so zavodi in druge organizacije na področju šolstva, zdravstva, kulture, znanosti itd.).¹⁸⁸⁾ Delovna organizacija je samostojna in samoupravna organizacija ter kot pravna oseba nosilec določenih pravic glede sredstev, ki jih upravlja.

Ustava tudi postavlja enotne temeljne pravice in dolžnosti kot vsebino samoupravljanja delovnih ljudi v vseh delovnih organizacijah.¹⁸⁹⁾

Izjemo od tega enotnega principa, oziroma točneje, njegovo dodatno karakteristiko predstavlja sodelovanje zainteresiranih občanov in predstavnikov drugih organizacij ter družbene skupnosti, in sicer pri upravljanju zadev posebnega družbenega pomena.¹⁹⁰⁾ To sodelovanje činiteljev izven samega delovnega kolektiva predstavlja torej dodatno kvaliteto samoupravljanja v tistih delovnih organizacijah, ki opravljajo zadeve posebnega družbenega pomena. Tudi tem delovnim organizacijam ustava namreč jamči minimum samoupravne samostojnosti; o organizaciji dela in o delitvi dohodka odloča delovna skupnost (oziroma samoupravni organ, ki je izvoljen iz članov delovne skupno-

¹⁸⁶⁾ Marx, Državljanska vojna v Franciji, Marx-Engels I., stran 687.

¹⁸⁷⁾ Člen 13. Ustave SFRJ.

¹⁸⁸⁾ Pojem "družbene službe" oziroma dejavnosti se je z novo ustavo uveljavil namesto prejšnjih nazivov "javne" oziroma "državne" službe. Primerjaj spremenjene nazive strokovnih sindikatov.

¹⁸⁹⁾ 9. člen Ustave SFRJ.

¹⁹⁰⁾ 3. odstavek 9. člena in 2. odstavek 90. člena Ustave SFRJ.

sti) samostojno. 191) Tu torej ne gre za odstopanje od načela samoupravljanja, ampak samo za dodatne razlike v organizaciji samoupravljanja, preko katere se naj zagotovi posebni družbeni interes.

V skladu z načelom, da imajo vsi delovni ljudje enoten družbeno-ekonomski položaj, ustava postavlja princip, da se z zakonom in statutom določijo pravice samoupravljanja delovnih ljudi, ki delajo v državnih organih in v družbenopolitičnih organizacijah, in sicer v skladu z naravo njihove dejavnosti. 192)

Ta načela so tista, zaradi katerih je družbeno samoupravljanje "osnovno načelo pri graditvi socialistične družbe in osnovna smer nadaljnje evolucije političnega sistema socialistične države" in ki s svojo realizacijo v praksi "izražajo in jamčijo novi položaj in vlogo osvobojenih proizvajalcev in drugih delavcev v razmerju do upravljanja z družbenimi sredstvi za delo, do delitve dohodka in reševanja drugih skupnih zadev delovnih organizacij." 193)

Komuna - faktor integracije človeka

Samoupravljanje v proizvodnji in družbenih dejavnostih pa ni moglo ostati izoliran pojav brez zveze s politično strukturo in brez vpliva na spreminjanje te politične strukture. Praksa je iskala posebne poti za prilagoditev politične strukture ideji in življenjski praksi delavskega samoupravljanja. Dobili smo institucijo zborov proizvajalcev 194) - sedaj že specializirane samoupravne zборе delovnih skup-

191) 3. odstavek 90. člena Ustave SFRJ.

192) 4. odstavek 9. člena Ustave SFRJ.

193) E. Kardelj, n.d., stran 161.

194) Djuro Salaj je na prvem kongresu delavskih svetov Jugoslavije poudaril, da je "formiranje zborov proizvajalcev ena od najvažnejših stopenj v razvoju sistema delavskega samoupravljanja, ker je njihova osnovna naloga: prvič, da na demokratičen način uresničujejo vodilno vlogo delavskega razreda, drugič, da omogočijo proces zammjševanja vloge državnega aparata v gospodarstvu, tretjič, da staro lokalno skupnost postopoma spreminjajo v skupnost neposrednih proizvajalcev". - Iz referata na prvem kongresu delavskih svetov Jugoslavije, Komunist 28. junija 1957.

nosti - torej neke vrste skupne delavske svete v skupščinah. Princip samoupravljanja se vrašča v mehanizem politične demokracije tako, da spreminja to politično demokracijo v njeno negacijo. To se najbolj odraža v komuni kot temeljni celici družbene ureditve. Komuna je postala to, kar se je od nje pričakovalo: "predvsem družbeni organizem, manj pa državni", kot je že pred desetimi leti zapisal E. Kardelj, ¹⁹⁵⁾ samo ob sebi umevna krajevna samouprava, toda "ne več kot protiutež državnih oblasti, ki je postala zdaj odveč". ¹⁹⁶⁾ To je komuna, ki ne obsega "samo strukturo lokalne samouprave, ampak posebno deetatizirano strukturo," kot jo je posrečeno imenoval J. Djordjević, ¹⁹⁷⁾ ki bi jo pa po našem mnenju bilo treba imenovati še pravilneje, namreč "deetatizirajočo se strukturo", torej ne kot že končno fiziognomijo, ampak v procesu.

Pod vplivom samoupravljanja in z njegovo pomočjo je komuna torej v praksi preverjala in še preverja oblike lastne deetatizirajoče se strukture, tako da vedno bolj postaja elementarni nivo, na katerem se razrešujejo in vsklajujejo temeljni posamezni in kolektivni interesi s splošnimi družbenimi interesi. Na tej bazi se razvijajo oblike sodelovanja občanov - preko različnih mehanizmov komune: zborov občanov, zborov volilcev, referendumov, občinske skupščine in njenih svetov, komisij itd. - pri upravljanju skupnih družbenih zadev. To je tudi baza za urejevanje odnosov med komuno in delovnimi organizacijami na njenem območju (zlasti preko zbora delovnih skupnosti). Samoupravljanje je torej baza formirajoči se komuni. ¹⁹⁸⁾ Povezanost

195) (E. Kardelj, Državljen v našem političnem in ekonomskem sistemu, Problemi naše socialistične graditve, knjiga IV., stran 119.)

196) Marx, Državljska vojna v Franciji, stran 686)

197) Dr. J. Djordjević, Ustavno pravo i politički sistem Jugoslavije, stran 182, Beograd 1962)

198) (Zato tudi opravičuje svoj naziv. Kot je Engels zapisal v opombi. k nemški izdaji komunističnega manifesta leta 1890, so "komuno" imenovali italijanski in francoski mestni državljani svojo mestno občino, potem ko so od svojih fevdalnih gospodarsjev odkupili ali izsilili svoje prve samoupravne pravice. (Podžrtal I.K.)

semoupravljanja v proizvodnji in komuni je poudaril tudi prvi kongres delavskih svetov Jugoslavije, v čigar resoluciji je zapisano, da se v "delavskih svetih in v komunalnem sistemu kaže proces svobodnega združevanja proizvajalcev, začenši od podjetja in komune, pa vse do državne skupnosti, ki tudi sama postopoma in vse bolj postaja skupnost svobodnih socialističnih proizvajalcev".

Upoštevaajoč ta razvoj, je v novi ustavi zapisano, da se v "občini ustvarjajo in uresničujejo oblike družbenega samoupravljanja, iz katerih izhajajo organi, ki izvršujejo funkcijo oblasti" (73 člen ustave SFRJ). Ta simbioza samoupravljanja in politične oblasti bo v procesu deetatizacije doživljala transformacijo vedno bolj v korist samoupravljanja, tako, da bo končno odpravila "hibo sleherne meščanske demokracije, ki ločuje človekovo individualno bitje od njegove družbene biti, to se pravi človeka od občana".¹⁹⁹⁾ Edino v samoupravni komuni, kjer se zraščata samoupravljanje in politična oblast, kjer se zraščata ekonomska in politična suverenost delovnega človeka, je realna perspektiva, da bo v prihodnosti končen proces ponovne integracije človeka, ko človeku ne bo več odtujeno njegovo lastno delo in oblast nad njim. V tem smislu je treba razumeti tudi Marxovo misel o komuni kot obliki osvoboditve dela.

Načelo dohodka - delitev po delu

Bistvo novega gospodarskega sistema, ki se je začel uveljavljati po 1957. letu bi morča lahko strnili v naslednje tri karakteristike:

Prvo karakteristiko predstavlja težnja, da se načelo dohodka oziroma delitve po delu uveljavi ne le v gospodarstvu, ampak v vseh sferah družbenega življenja. Delovne organizacije na področju družbenih služb,

¹⁹⁹⁾ E. Kardelj, Nova ustava Socialistične Jugoslavije, stran 141. Primerjaj tudi: Marx, Prilog židovskom pitanju, Rani radovi, stran 72.

(in tudi že državna uprava) že nekaj časa preizkušajo razne sisteme ugotavljanja dohodka in delitve po delu.

Druga karakteristika je v orientaciji na nadaljnjo krepitev materialne osnove samoupravljanja. Pot do tega je v tem, da se načelo delitve po delu ne uporablja le za notranjo delitev v delovni organizaciji, ampak tudi za zunanjo delitev, to je delitev med delovno organizacijo in družbo. Obe smeri delitve je potrebno postaviti na isto osnovo, ne pa da druga v bistvu ostaja administrativna, da si zunanji udeleženci delitve najprej v celoti zadovoljijo svoje potrebe in zahteve, delovni organizaciji pa pripada ostanek. Ne more se razvijati samo notranja delitev po delu, če sene razvija tudi zunanja; prva je odvisna od druge. ²⁰⁰⁾ Potreba po spremembi v globalni razdelitvi razpoložljivih družbenih sredstev v korist delovnih organizacij je poudarjena tudi v "Resoluciji o smernicah za nadaljnji razvoj gospodarskega sistema", ki jo je sprejela Zvezna skupščina 17. aprila 1964. ²⁰¹⁾ Spremembe nekaterih gospodarskih instrumentov, ki so se že uveljavile in ki so še v pripravi, pomenijo že konkretno uresničevanje te smeri (npr. ukinitve družbenih investicijskih skladov, spremembe glede prispevka iz dohodka, spremembe v amortizaciji itd.).

Tretja karakteristika, ki pravzaprav izhaja iz druge kot njena logična posledica, je v orientaciji, da se skrb za razširjeno reprodukcijo pomakne bliže proizvodnji, to je na same delovne organizacije in kome. To pomeni z drugimi besedami, opustiti pretežno centralističen in administrativen način razdeljevanja sredstev, pomeni "da je treba spremeniti splošno delitev tako, da se ne bodo zbirali fondi "zgoraj", ampak v delovnih organizacijah in komunah in se tam tudi razdeljevali". ²⁰²⁾

²⁰⁰⁾ "Zatorej te kategorije ni mogoče pojmovati kot rezultat neke predhodne globalne delitve proizvoda na osnovne sklade, ki jo vrhu tega določa neki drug faktor in ne sami proizvajalci. Individualna količina dela je osnova in instrument ustvarjanja vseh skladov in je zato njena določitev obvezno dana z vsemi drugimi skladi, kakor tudi le-ti izhajajo iz nje same" - M.H.Vasilev, Družbeno ekonomsko bistvo socialistične delitve po delu, stran 30, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1962.

²⁰¹⁾ Delo 24. maja 1964.

²⁰²⁾ Vida Tomšič, Aktivnost komunistov je namenjena polnejši uveljavitvi proizvajalcev, razprava na IV. plenumu CK ZKJ, Delo 20. maja 1964.

Gre torej za takšno materialno osnovo samoupravljanja, da bodo delovne organizacije "upravljale z vsemi sredstvi, tudi s sredstvi za razširjeno reprodukcijo". To usmeritev poudarja tudi že omenjena resolucija Zvezne skupščine o smernicah za nadaljnji razvoj gospodarskega sistema, ko pravi da "delovne organizacije v gospodarstvu in družbenih dejavnostih kot neposredni nosilci gospodarskega in družbenega razvoja morajo postati tudi glavni nosilci razširjene reprodukcije". To je seveda princip, katerega uveljavljanje bo podrobneje izdelal sistem ekonomsko kreditne tehnike verjetno tako, da ne bo nujno, da bodo vsa ustvarjena sredstva naložena na skladih delovne organizacije, ampak bodo krožila v gospodarstvu in se v smislu dogovorjenih pogojev in rokov po določenem času ponovno vrnila delovni organizaciji. Bistveno za delovno organizacijo je namreč, da lahko na daljši rok, perspektivno računa s temi sredstvi, da ta sredstva lahko plnira, ko se bo odločala o takšni ali drugačni investiciji. Bistveno za realizacijo tega principa bo stabilen ekonomskokreditni sistem kroženja sredstev, tako da delovna organizacija ne bo vsak čas v nevarnosti, da ji nek administrativni oziroma restriktivni ukrep popolnoma podre vse njene dolgoročne plane.

Seveda pa to ne pomeni, se odreči vsem družbenim regulativom in korektivom za usmerjanje razvoja, pospeševanje razvoja manj razvitih področij itd. Da se temu nismo odrekli, kaže ustanovitev posebnega zveznega sklada za kreditiranje gospodarsko manj razvitih republik oziroma območij. 202-a)

Uveljavljanje teh in drugih teženj novega gospodarskega sistema seveda ni mogoče razumeti kot fiksno plansko postavko, ki jo je mogoče uveljaviti z enkratnim administrativnim ukrepom, ampak je to dinamičen in dolgoročen proces, ki z realizacijo doživlja nadaljnje spremembe. Ob tej priložnosti velja priklicati v spomin Engelsove besede - upoštevajoč tudi Marxovo ugotovitev, da je način razdelitve proizvodov odvisen od načina proizvodnje, to je razdelitve proizvodnih pogojev - da ni socialistična družba nekaj stabilnega, enkrat za vselej danega in zaradi tega tudi nima enkrat za vselej utrjenega načina razdeljevanja proizvodov, ker je način razdeljevanja v glavnem odvisen od količine

202-a) Zakon o skladu federacije za kreditiranje gospodarskega razvoja gospodarsko nezadostno razvitih republik in krajev, Ur.l.SFRJ št.8/65.

proizvodov, ki so namenjeni razdelitvi - ta količina pa z napredkom proizvodnje narašča in se s tem tudi spreminja način razdeljevanja. Po zdravi pameti, pravi Engels, je možno le dvoje: prvič, skušati odkriti način razdeljevanja, s katerim je treba začeti, in drugič potruditi se, da odkrijemo splošno smer, v kateri pojde nadaljnji razvoj. ²⁰³⁾ Očitno načela našega gospodarskega sistema jasno izražajo obe Engelsovi postavki.

Razumljivo, da v tej zvezi ni naša naloga podrobneje obravnavati ves kompleks te obširne problematike, ampak se lahko omejimo le na nekatere ugotovitve načelnega značaja, pomembne za našo naslovno temo.

Dosedanja faza razvoja na področju delitve, ki se je najbolj vidno odprla že leta 1957, ko se je formirala kategorija čistega dohodka in so delavski sveti dobili pravico deliti ta čisti dohodek na sklade osebne potrošnje in sklade materialnega razvoja, je v svojih določbah povzela nova ustava. Doslej osvojene rešitve in nakazane smeri nadaljnjega razvoja pomenijo odločilen korak v razreševanju obstoječega nasprotja: imeli smo samoupravljanje, delitev pa je bila pretežno administrativna, v nekem smislu mezdna,

Toda te probleme in nasprotja vedno znova poraja naša relativna nerazvitost. "S 500 dolarji narodnega dohodka na prebivalca smo še zmeraj komaj razviti, pa vendarle prevoč razviti za star način razdeljevanja in star način gospodarjenja", je nedavno poudarila Vida Tomšič. ²⁰⁴⁾

Intencije novega gospodarskega sistema in načela ustave nakazujejo rešitve prav v tej smeri in principiolo dajajo odgovor na vprašanje: Kdo naj bo nosilec sistema delitve - država ali mehanizem družbenega samoupravljanja, temelječ na delavskih svetih in komunah? ²⁰⁵⁾

²⁰³⁾ Engels, Pismo Karlu Schmidtu, Marx-Engels, II., stran 625.

²⁰⁴⁾ Vida Tomšič, nav. članek, Delo 20. maja 1964.

²⁰⁵⁾ E. Kardelj, O nadaljnji graditvi našega družbenega in pravnega sistema, Problemi naše soc. graditve V., stran 85.

S tega stališča torej Djordjević upravičeno imenuje sistem delitve, kakršnega uveljavlja nova ustava "doslej najpomembnejši akt v razreševanju nasprotij med samoupravljanjem v podjetju in etatizmom v družbeni skupnosti" ²⁰⁶⁾ In ne samo to. Ob dosledni uveljavitvi teh načel se delitev ne more obravnavati več administrativno, ločeno od proizvodnje, od neposrednih proizvodnih rezultatov, ker princip dohodka v načelu postavlja delovne kolektive v direktno odvisnost od lastne proizvodnje. Delitev in proizvodnja se neposredno povezujeta.

Razumljivo je, da s tem, ko je v ustavi zapisano, da edino delo in uspehi dela določajo materialni in družbeni položaj človeka, nismo tudi že v praksi povsod in v celoti realizirali tega principa. Še vedno imamo opravka z zastarelimi koncepti delitve, še vedno se ob sistemih delitve po delu pojavljajo administrativne plače, še vedno nimamo med administriranjem in centra - zdaj bolj togim, zdaj bolj popustljivim - in dosledno krepitvijo materialne osnove delavskih svetov in komune. Ta nasprotja so nujen spremljevalec naše relativne materialne nerazvitosti, v njih se izražajo materialni in miselni ostanke preteklosti, v njih se odraža birokratizem.

Toda načelo dohodka si je v praksi že pridobilo domovinsko pravico. Od takrat, ko so se nekako pred osmimi leti prvokrat v tedanjih tarifnih pravilnikih pojavila merila delitve po delu, pa do danes, ko je to načelo zapisano v ustavi in realizirano v večini pravilnikov o delitvi osebnih dohodkov v delovnih organizacijah, smo storili zgodovinski korak: delitev prvokrat "zgodovinsko sprejema delo za svoje merilo on osnovo". ²⁰⁷⁾ Administrativni skladi plač, ki so jih določali državni organi, so šli v muzej in namesto njih dobimo kategorije osebnega dohodka. Mezda, ki "ni to, kar se zdi da je, namreč

²⁰⁶⁾ Djordjević, Novi ustavni sistem, stran 145.

²⁰⁷⁾ M.H. Vasilev, n.d., stran 14.

vrednost oziroma cena dela, temveč le zastrta oblika za vrednost oziroma ceno delovne sile".²⁰⁸⁾ je morala prepustiti mesto oseb-
nim dohodkom.

To ni le razlika v izrazu ampak predstavlja novo kvaliteto: delo ni več samo materialni strošek proizvodnje, ampak postane element delitve ustvarjenega dohodka.²⁰⁹⁾ Proizvajalec s svojim delom končno preneha biti le element materialnih stroškov, le postavka v obliki mezde, ki jo je kapitalist moraj upoštevati pri kalkuliranju svojega profita, in pričenja realizirati vsebino svoje samoupravne pravice; pravico do neposrednega prisvajanja rezultatov svojega dela.

To je pot osvoboditve dela. Zato se princip dohodka razširja s gospodarstva tudi na druga področja. Enotnost družbeno-ekonomskega položaja delovnih ljudi bo dosežena namreč edino tako, da bo delo na vseh področjih postalo osnova delitve in da ne bo okrnjena samoupravna pravica neposrednega prisvajanja uspehov dela.

Ta proces so odprli samoupravni akti delovnih organizacij - od prvotnih tarifnih pravilnikov, preko raznovrstnih drugih aktov, do sedanjih pravilnikov o delitvi osebnih dohodkov - zato je tudi njih naloga, da še nadalje utirajo procesu pot v vsakodnevno prakso sleherne delovne organizacije.

²⁰⁸⁾ Marx, Kritika gothskega programa, stran 26.

²⁰⁹⁾ Ne glede na knjigovodsko tehniko, ki pozna za sestavljanje oziroma kalkuliranje lastne cene izdelkov tudi takoimenovane "vkalkulirane osebne dohodke, je sistem delitve celotnega dohodka takšen, da se osebni dohodki pojavijo kot del čistega dohodka, torej potem ko so iz celotnega dohodka že izločeni materialni stroški, amortizacija obresti od poslovnega sklada, prometni davek in prispevek iz dohodka. (Prometni davek bo prenešen v potrošnjo, prispevek iz dohodka pa bo predvidoma ukinjen.) Samoupravna pravica kolektiva je, da doseženi uspeh - čisti dohodek razdeli na osebne dohodke in na sklade. Tako šele - namesto fiksne plače kot materialnega stroška -- je osebni dohodek postal del doseženega uspeha in sorazmeren temu uspehu.

VII. STATUT DELOVNIH ORGANIZACIJ - PO VSEBINI DRUŽBENE NORME

Če torej pridemo do direktnega vprašanja, kako se izraža značaj statotov kot družbenih norm, je odgovor v skladu s tem, kar je bilo doslej povedanega, treba opreti zlasti na dvoje.

Najprej ga opiramo na naš družbeni razvoj kot celoto, na zakonite tendence tega razvoja, ki izražajo deestatizacijo se družbeno strukturo. Zaradi tega tudi nova ustava, ki povzema dosedanje rezultate tega razvoja in nakazuje njegove nadaljnje perspektive, ni več čisti pravni dokument, ampak predstavlja delno že negacijo samega sebe kot pravnega dokumenta. To je poudaril Edvard Kardelj pri obrazložitvi predosnutka ustave, ko je dejal, da spričo tega "naša ustava ne bo samo ustava države, pač pa hkrati tudi specifična družbena listina (podčrtal I.K.), ki bo dala materialno bazo, politični okvir in spodbudo za čedalje širši razmah in notranji razvoj mehanizma samoupravljanja in neposredne demokracije. Njene prvenstvenega naloga je, da odpre kar najbolj svobodne poti za akcijo in razvoj tistih pglavitnih družbeno-ekonomskih činiteljev, ki so notranja gibalna sila družbenega napredka".²¹⁰⁾ Torej se z novo družbeno vsebino, z novimi družbenimi odnosi, ki jih obravnava, začenja spreminjati naše pravo kot celota; v sebi nosi klice lastnega odmiranja, v sebi izraža proces spreminjanja prava v nepravo.

Ta proces se tudi že formalno-pravno odvija v skupščinah, od občinske skuščine pa do zvezne skupščine. Sedaj, ko element samoupravljanja sili v skoraj vse pore družbene nadgradnje, ne bi bilo pravilno poudarjati vlogo skupščine samo "na področju zakonodaje, ampak tudi ... na področju prostovoljnih dogovorov in priporočil".²¹¹⁾ Maks Šnuderl

²¹⁰⁾ E.Kardelj, Nova ustava Socialistične Jugoslavije, stran 121.

²¹¹⁾ E.Kardelj prav tam, stran 179.

Ugotavlja, da skupščine kot splošni organi družbenega samoupravljanja "pri opravljanju družbenih zadev ne morejo nastopati kot nosilci državne oblasti in se torej tudi ne morejo posluževati pri tem predpisov kot sredstev oblasti". V ta namen uporabljajo obliko splošnega akta (resolucija, priporočilo), ki pa ni pravni akt, ampak akt družbenega samoupravljanja, samoupraven akt, družbeni akt. 212)

Priporočila in resolucije kot družbeno-politični akti, torej nepravni akti dobivali vse večji pomen. Preko njih bodo skupščine delovale ne več samo - in v perspektivi vedno manj - na podlagi avtoritete državne oblasti, ampak že - in v perspektivi vedno bolj - na podlagi lastne moralno-politične avtoritete, na podlagi prepričljivosti in teže argumentov. vse dokler javne funkcije ne bodo popolnoma " zgubile svoj politični značaj in se spremenile v navadne upravne funkcije, ki bodo varovale prave družbene interese". 213)

Ta proces je imanenten za socialistično pravo, kajti "kolikor je pravo poklicano, da odme, kot je to primer s socialističnim pravom, toliko bolj mora imeti stik z moralo, običaji in drugimi družbenimi normami". 214)

In nobenega dvoma ni, da so prav statuti delovnih organizacij (skupno s statutom komun) tisti, ki v prvi vrsti in konkretno obravnavajo to deetatzirajočo se vsebino: samoupravljanje v proizvodnji in delitvi - z vsemi atributi in konsekvencami te družbene kategorije. Zato je tudi pri statutih element družbenih norm bolj prisoten in bo

212) Dr.M. Šnuderl, Politični sistem Jugoslavije, stran 108.

213) Engels, o avtoriteti, Marx-Engels, stran 838.

214) Dr.R.Lukić, Uvod u pravo, stran 31, Beograd, 1961.

hitreje naraščal kot pa pri pravnih aktih, ki se nanašajo na politično strukturo države.²¹⁵⁾ Zaradi tega M. Šnuderl poudarja istovetnost značaja splošnih aktov delovnih organizacij in splošnih aktov skupščin kot družbenih aktov. Splošni akti delovnih organizacij so parappravne norme, ki imajo elemente obveznosti za tiste, ki so jih ustvarili.²¹⁶⁾

Torej spričo vsebine, ki jo obravnavajo in spričo dejstva, da se je najprej začelo deetatizirati upravljanje z gospodarstvom, v statutih delovnih organizacij najmočneje prihaja do izraza značaj družbenih norm, statuti najmočneje izražajo proces odmiranja prava, proces nadomeščanja pravil, ki temeljijo na državni prisili, z avtonomnimi družbenimi pravili.

Drugo oporo za odgovor na vprašanje glede družbenega značaja statotov delovnih organizacij pa nahajamo v procesu njihovega nastajanja.

Za razliko od pravnih norm ne sprejemajo statotov državni organi, ampak družbeni organi, to so delovne skupnosti oziroma njihovi samoupravni organi. Organi delovne organizacije svoje volje praviloma sploh ne morejo izraziti s tradicionalnim aktom oblasti (t.j. pravnim aktom), ker oni niso organi oblasti.²¹⁷⁾ Čeprav po pravni teoriji za opre-

²¹⁵⁾ Ne samo, da je v aktivnosti države politični element, ukvarjanje s politično strukturo bolj vidno, kot pravi Lukić (Teorija države i prava, stran 66), ampak bo tu tudi bolj prišla do izraza relativna samostojnost države, se bo tu država dejansko dalj časa ohranjala v svoji klasični obliki, kot element obrambe socializma proti antisocialističnim silam. "Edina funkcija države, ki še ne more priti v poštev za odmiranje, je funkcija armije, ker stopnja njene krepitve ali slabitve zavisi od zunanjih okoliščin ...." - Tito, O radniškom upravljanju privrednih preduzećima, stran 220.

²¹⁶⁾ Dr. M. Šnuderl, Politični sistem Jugoslavije, stran 108.

²¹⁷⁾ Dr. M. Šnuderl, prav tam, stran 108.

delitev neke norme kot pravne norme ni odločilen sprejem te norme, se pravi da ni nujno, da jo sprejme državni organ, ampak je odločilna sankcija oziroma izvršitev s strani države, pa vendar predstavlja dejstvo, da sprejemajo statute samoupravni organi delovnih organizacij, važen činitelj v odmiranju prava in nastajanja družbenih norm.

Poleg državnih organov nastajajo družbeni organi, ki izdajajo predpise. Čeprav ti predpisi lahko dobijo pozneje v takšni ali drugačni obliki državno sankcijo, pa je potrebno ugotoviti odločilno dejstvo, da je proces ustvarjanja družbenih norm v naraščanju in da imajo prav statuti delovnih organizacij pri tem pomembno mesto.

V teoriji zasledimo za predpise, ki nastajajo tako, da jih sprejme družbeni organ, sankcionira pa država, termin "mešane norme" ²¹⁸⁾ to niso pravne norme po vsebini, ampak samo po obliki. " Iz tega osnovnega dejstva izhaja, da v naši ureditvi niso samo državni organi tisti, ki izdajajo pravne predpise, ampak da so to tudi družbene organizacije. Toda to niso pravni predpisi po svoji vsebini, ampak samo po obliki; njihova družbena vsebina dobiva s strani državnih organov sankcijo, zaradi katere postanejo naknadno pravni predpisi". ²¹⁹⁾

Po našem prepričanju ni mogoče delati tako konsekventne razlike med obliko in vsebino, saj sta kljub temu, da stara oblika lahko določen čas izraža novo vsebino kot pravi Engels - v končni liniji vendarle med seboj povezani in pogojeni. Pri tem je bistveno, kaj si predstavljamo pod pravno obliko; ali le obliko paragrafa ali pa ta proces na-

²¹⁸⁾ Živković, Društvena nadgradnja, stran 338.

²¹⁹⁾ Oleg Mandić, Odumiranje prava i zakonodavni organi vlasti, Anali pravnog fakulteta Beograd, 1958, stran 30.

²²⁰⁾ R. Lukić, razlaga oblike norm v tem smislu, da se "oblika norme v prvi vrsti sestoji iz ustvarjalca norme, potem iz načina in postopka ustvarjanja norme in, zlasti, iz sankcije, ki je predpisana za kršitev". - Radomir Lukić, Teorija države i prava, stran 127.

²²¹⁾ Primerjaj tudi: stran 66 ss, str. 110, str. 150 ss

stajanja norme in sankcijo. Če vzamemo Lukičevo definicijo za obliko norme,²²⁰ potem iz naših ugotovitev sledi, da ta oblika ni več v celoti pravna (samoupravni izvor statotov, kvalitetno spreminjanje sankcije itd.)²²¹ To pa postaja zlasti pomembno, ako ta problem gledamo v luči tendence nadaljnjega družbenega oz. pravnega sistema, kjer se v tej zvezi kažejo zlasti tri tendence.

1. težnja, prepuščati čimveč zadev v samoupravno urejanje raznim samoupravnim družbenim organizmom, ker se s tem prenaša na te organizme tudi odgovornost za njihovo realizacijo in za posledico njihovih sklepov,
2. da ti družbeni organi, ki se pojavljajo kot ustvarjalci norm, vsestransko naraščajo in vedno bolj izpodrivajo državne organe,
3. da postaja ob teh tendencah državna sankcija (v pomenu potrjevanja samoupravnih aktov) vedno bolj nepotrebna in je zaradi tega v velikem številu primerov zgolj formalnost, ki bo kot anahronizem ščasoma odpadla.

Tetendence v razvoju našega pravnega sistema se jasno odražajo v statutih delovnih organizacij. V njih prihaja pravzaprav do izraza nova kvaliteta v "pravni obliki" statotov, to je samoupravni izvor statotov. Na eni strani se le-ta kaže med drugim v tem, da ga ustvaraja in sprejema delovna skupnost oz. delavski svet, ne pa državni organ.²²² Na drugi strani pa je vsebinski proces nastajanja statotov takšen, da je v njem samoupravni izvor jasno viden: številni samoupravni akti v mnogih delovnih organizacijah ne nastajajo toliko zaradi zahtev pravnih predpisov, kot zaradi lastnih potreb samih delovnih organizacij, zaradi njihove vsestranske razvitosti itd.²²³ S tega stališča je odnos med obliko in vsebino jasno viden. Tedaj ni mogoče razločevati oblike od vsebine tako ostro, češ da so statuti po obliki še pravne norme, po vsebini pa ne več,

²²²) Glej Dr. M. Šnuderl; opomba 217.

²²³) Ivan Kristan; Od ustave do statotov delovnih organizacij in komun, str. 40 ss, CZ 1963;

Primerjaj tudi poglavje o izvršnostni in delegacijski teoriji, str. 108 ss

kajti oblike pravnih norm ne predstavlja le pojavne oblike paragrafa. Vsebinski elementi prevladujejo tudi nad formalnimi, oblikovnimi. Heteronomni elementi se zgublajo, naraščajo pa avtonomni elementi, ki so v nekaterih samoupravnih aktih že danes povsem prevladujoči. Na ta način prav v primeru samoupravnih aktov delovnih organizacij prihaja do izraza dialektično protislovje: proces odmiranja prava s pomočjo samega prava, proces nastajanja družbenih norm najprej "v okviru prava in pod okriljem državne prisile", da bi se tekom razvoja reguliranje z družbenimi normami vse bolj širilo, "se samostaljevalo nasproti pravnemu reguliranju... in ga končno povsem zamenjalo". 224)

224) Lj. Živković, Društvena nadgradnja, stran 342.

VIII. TEORIJE O IZVORU STATUTOV

O izvoru statotov, o njihovi pravni podlagi, je slišati več mnenj, ki dobivajo nazive različnih teorij, Rado Miklič²²⁵⁾ ta mnenja združuje v okvir treh teorij: delegacijske, pogodbene in izvornostne teorije, pri čemer se sam izreka za poslednjo. Bistvo delegacijske teorije je v tem, da smatra, da so kolektivi upravičeni sprejemati samoupravne akte in v njih urejati vprašanja proizvodnje, delitve in odnosov le zato, "ker jim to pravico priznavajo in podeljujejo zakonska pooblastila; z njimi namreč država prenaša del svoje regulatorne funkcije na delovne kolektive in njihove pooblaščenec organe. Ta zakonska pooblastila naj bi bila tudi poglavitni vir za vsebino statuta, ki bi zato ne mogel predvideti in urediti nobenega vprašanja, za kar ne bi bil pooblaščen s pozitivno-pravnimi predpisi".

Po pogodbeni teoriji imajo statuti pogodben značaj, ki se kaže v tem, da je za njihovo veljavo potrebno soglasje vseh članov delovne organizacije. Tako so statuti izraz volje in pristanka vseh članov delovne organizacije.

Izvornostna teorija pravi, da je sprejem statuta in drugih samoupravnih aktov originarna samoupravna pravica delovne organizacije, temelječa na pravici upravljanja delovne organizacije. Delovni kolektivi ne izdajajo samoupravnih aktov, "ker so za to pooblaščen ali celo zavezani s pozitivnimi predpisi, temveč zato, ker so samoupravni, ker imajo pravico in dolžnost, da upravljajo delovno organizacijo",²²⁶⁾

²²⁵⁾ R. Miklič, Statuti delovnih organizacij, stran 9 ss, CZ,

Ljubljana, 1963.

²²⁶⁾ Prav tam, stran 11.

O pogodbeni teoriji

Koliko ta različna stališča že lahko imenujemo izcelane teorije, je posebno vprašanje, dejstvo pa je, da se grupirajo več ali manj v omenjenih treh smereh. Po našem mišljenju je najmanj sprejemljiva pogodbeni teorija, ki ima pravzaprav dva izvora: v prvem primeru gre v bistvu za terminološki nesporazum oziroma za nekritično laično uporabo izraza "pogodba", v drugem primeru pa gre za dejansko družbeno-politično nerazumevanje bistva statutov in za zavestno izenačevanje statutov s klasičnimi kolektivnimi pogodbami oziroma z običajno civilno pogodbo.

Nekateri že ob vsaki misli, kjer je rečeno, da gre za dogovor kolektiva, kako bo določeno vprašanje uredil v pravilniku, govorijo o pogodbeni teoriji. Seveda je to stališče zmotno. Če se govori, da nek pravilnik nastaja kot rezultat dogovora kolektiva, to opredeljuje le demokratski proces internega nastajanja in sprejemanja pravilnika; da je bila organizirana široka obravnava pravilnika med kolektivom, da so se zbirale pripombe in dodatni predlogi, skratka da je večina kolektiva razpravljala o pravilniku, se z njim seznanila in se z njim strinja, ga sprejema za svojega, da torej pomeni skupni dogovor kolektiva, skupno obvezo kolektiva, da bodo določena vprašanja poslej urejevali na način, ki ga predvideva sprejeti pravilnik. Takšnemu načinu sprejemanja pravilnikov nasproten bi bil avtoritativen način izdajanja pravilnikov s strani delavskega sveta, ali pa celo mimo delavskega sveta, skratka sprejet v ozkem krogu, baziran na težnjah ožje skupine, brez širše razprave med kolektivom.

Samoupravni akti delovnih organizacij nastajajo kot rezultat realne ocene vseh relevantnih dejstev; konkretnih pogojev, v katerih se nahaja delovna organizacija, konkretnih materialnih in subjektivnih možnosti in pa obstoječih zakonskih okvirov. Kolektiv se na osnovi teh faktorjev svobodno dogovarja in razpravlja z argumenti, kakšna

rešitev bi bila v danih pogojih najboljša in najbolj sprejemljiva. Svobodno dogovarjanje pomeni v tem primeru sposobnost, realno oceniti dejstva in na tej osnovi svobodno sprejeti t. i. per nujne rešitve. (227)

Seveda pa demokratična postopka sprejemanja samoupravnih aktov, široke obravnave med kolektivom, tega dogovarjanja kolektiva, kako naj se nek problem v bodoče urejuje, ni mogoče sprevaljati v zvezo s pogodbeno teorijo, ker tako sprejet samoupravni akt ni civilna pogodba, in njegova formalnopravna veljavnost ni odvisna od pristanka in podpisa vseh članov kolektiva, ampak je to konstitutivni samoupravni akt, ki mora biti - da je veljaven - sprejet po predpisanem postopku in s predpisano večino (kar določa statut delovne organizacije ali pa ustrezní zakonski predpis) v ustreznem samoupravnem organu delovne organizacije.

Torej je ta razprava, to dogovarjanje kolektiva o nekem samoupravnem aktu bolj moralno-politična kvaliteta, ne pa toliko bistveno formalno-pravno dejanje. Tudi v primerih, ko statut sam predpisuje takšen formalen postopek obravnave določenega samoupravnega akta oziroma tako visoko kvalificirano večino pri sklepanju, da se s tem obseže že skoraj vse kolektiv, (228) to ne pomeni civilnopravne pogodbe vseh članov kolektiva, ampak predstavlja le sredstvo, da se zagotovi vsebinska demokratičnost sprejemanja samoupravnih aktov in s tem tudi doslednejše spoštovanje teh aktov. Znan je primer, ko

²²⁷⁾ "Svoboda volje, torej ni nič drugega kakor zmožnost, da se odločamo na osnovi stvarnega znanja." Anti-Düring, stran 131.

²²⁸⁾ V statutu bi n. pr. lahko določili, da se predlog sprememb statuta obvezno obravnava po delovnih enotah in da delavski svet podjetja lahko sklepa o predlaganih spremembah le, če se je zanje izreklo več kot poloviča ali pa n. pr. dve tretjini vseh delovnih enot. Podobno bi bilo lahko določeno za sprejemanje perpektivnega plana, sprejemanje investicijskega programa ipd.

je direktor nekega podjetja vložil "veto" (to je, zadržal izvršitev sklepa delavskega sveta do odločitve občinske skupščine) na sklep delavskega sveta o sprejemu statuta in ga med drugim utemeljil s tem, da o osnutku statuta ni bila organizirana obravnava po vseh delovnih enotah podjetja; tako celotni kolektiv ni imel priložnosti, seznaniti se z osnutkom statuta in aktivno razpravljati o njem in zato osnutek statuta še ni zrel za sprejem.

Takšen vsebinsko demokratičen postopek, demokratičen razgovor, realno tehtanje argumentov itd. daje samoupravnim aktom njihovo notranjo moč: edino na tem lahko temelji skupna zavest o odgovornosti za sprejete rešitve, ne pa če je samoupravni akt sprejet avtoritativno kot dekret in v ozkem krogu. Torej je postopek sprejemanja samoupravnih aktov, če poteka ob sodelovanju večino članov kolektiva, tisti faktor, ki "daje tem aktom pečat neke vrste medsebojnega dogovora samih delavcev, pečat temeljne listine (povelje) delavcev v najširšem pomenu besede".²²⁹⁾

Postavljanje statotov v zvezo z družbeno pogodbo naravno-pravne šole, ali pa s klasično kolektivno pogodbo²³⁰⁾ kaže na nerazumevanje ne le procesa nastajanja statotov, ampak tudi družbeno-političnega bistva statotov. Gre dejansko za privatno-pravni koncept pogodbene svobode. Gre za pojmovanje, ki je po vsebini identično s stališčem meščanske teorije, da so delovna razmerja in akti, ki jih urejajo, privatno-pravni instituti²³¹⁾ in da so porajajoče se oblike soodločanje delavcev tudi instituti privatnega prava.²³²⁾ Ta stališča pa za nas niso sprejemljiva tako z družbenopolitičnega kot tudi pravno-teoretičnega vidika.

²²⁹⁾ Gradivo za posvet Centralnega sveta Zveze sindikatov Jugoslavije, 29.6.1962, stran 35, O statutu poduzeća -- o statutu komuna, Stvarnost, Zagreb 1962.

²³⁰⁾ Glej tudi poglavje "Kolektivne pogodbe in statuti delovnih organizacij".

²³¹⁾ Hueck-Nipperdey, Lehrbuch des Arbeitsrechts II, stran 256 ss.

²³²⁾ Prav tam, stran 787.

O delegacijski in izvirmostni teoriji

O delegacijski in izvirmostni teoriji je potrebno razpravljati skupno. Izhoda ni mogoče iskati v ekskluzivnosti stremnih stališč ene ali druge teorije, ampak v upoštevanju elementov obeh teorij. Po našem mišljenju ni hiba delegacijske teorije v tem, da trdi, da morajo samoupravni akti temeljiti na ustreznih zakonskih predpisih, ampak v tem, da zožuje življenski prostor samoupravne normative dejavnosti samo na tiste primere in področja, za katere obstoji izrecno zakonsko pooblastilo. Za takó pojmovano delegacijsko teorijo, ki nepravilno razlaga zakonitost, po zoženi varianti Montesquejeve krilatice "Svoboda je pravica, delati vse, kar zakoni dovoljujejo", ni oprijemljive podlage niti v ustavi, niti v tendencah razvoja našega pravnega sistema.

Izvirnostno teorijo nasproti delegacijski podpira tudi R. Kyovsky. Po njegovi mnenju predstavlja vsebino delegacijske teorije stališče - ki ga zastopa n.pr.R. Lukić - po katerem se predpisi gospodarskih organizacij s področja delovnih razmerij priznajo kot prave le v primerih, ko jih država prizna kot pravne norme in sankcionira njihovo uveljavitev. Kyovsky meni, da je takšno stališče bilo možno do uveljavitve delavskega in družbenega samoupravljanja, pozneje pa ne gre več za delegacijo s strani države; ampak za originalno urejevalno pravico, ki je sestavni del sistema delavskega samoupravljanja in družbenega samoupravljanja. Z ustavnim zakonom je samoupravljanje in s tem urejevalna pravica gospodarskih organizacij postala ustavna kategorija. Urejanje delovnih razmerij s samoupravnimi predpisi je torej originalna urejevalna pravica delovnih kolektivov, ne pa pravica, ki bi izhajala iz delegacije s strani državnih organov ²³³⁾

²³³⁾ Dr. Rudi Kyovsky, Učbenik delovnega prava in socialnega zavarovanja, I. swl, stran 168, Ljubljana 1961.

Na osnovi argumentov, ki nastopajo proti delegacijski teoriji in branijo izvirnostno teorijo samoupravnih aktov, se postavlja dvoje vprašanj: prvič, ali je smiselno postavljati obe teoriji drugo proti drugi z ekskluzivnimi posledicami, in drugič, ali gre za to, da se utemelji primat ene od teorij ali pa gre za kaj drugega.

Po našem prepričanju je borba za ekskluzivnost tako delegacijske kot izvirnostne teorije v njunih ekstremnih stališčih nesprejemljiva. Delegacijska teorija zgubi bitko za primat s svojim stališčen, da je mogoče izdajati samoupravne akte za zadeve, za katere obstoji izrecno pooblastilo zakona, ker s tem nepravilno zožuje zakonitost za pravilo "svoboda je pravica, delati vse, kar zakoni dovoljujejo". Dva argumenta zadostujeta za podkrepitev našega stališča: prvič, splošna tendenca razvoja našega pravnega sistema, in drugič, dejstvo, da nastajajo samoupravni akti predvsem na osnovi potreb delovnih organizacij.

Splošna tendenca razvoja našega pravnega sistema ²³⁴⁾ gre za to, da v skladu z vlogo socialističnega prava kot oblike odnosa prava polagoma zožuje področje pozitivne zakonodaje na družbeno opravičljivi minimum; zakonodaja bo postajala vedno bolj okvirna ²³⁵⁾ in bo puščala vedno več življenjskega prostora različnim družbenim normam. Posamezni zakonski predpisi že danes izgubljajo svoj kazuistični značaj (n.pr. nov temeljni zakon o delovnih razmerjih) in se omejujejo na določanje nujno potrebnih družbenih okvirov. Ta proces je izraz prizna-

²³⁴⁾ Primerjaj: Ivan Kristan, Uvodni referat na posvetovanju o statutih delovnih organizacij Republiškega sveta Zveze sindikatov za Slovenijo, 4.februarja 1963, Pogovori 63, stran 33; Rado Miklič, Statuti delovnih organizacij, stran 92 i.sl.; Husein Kratina, Proces donošenja pravilnika preduzeća, stran 24, Institut društvenih nauka, Beograd 1963.

²³⁵⁾ Prof.Djordjević pravi, da predstavljajo zakon o delovnih razmerjih in drugi zvezni predpisi okvirne norme, ki se konkretizirajo in dopolnjujejo s samostojno normativno dejavnostjo gospodarskih organizacij. - Dr.Djordjević, Ustavno pravo i politički sistem Jugoslavije, stran 154.

nja, da pravne norme ne morejo popolnoma izraziti, spodbuditi in zaščititi interesov socializma in zato ne predstavljajo edini instrument vsklajevanja: za njimi stoje ostale, nepravne oblike socialističnih norm in osnovni principi socializma".²³⁶⁾

Drugi argument pa je v tem, da vsebinsko gledano, samoupravni predpisi ne nastajajo zaradi zakonskega predpisa, ampak zaradi potrebe samih delovnih organizacij:²³⁷⁾ če hoče delovna organizacija urediti temeljna vprašanja o upravljanju delovne organizacije, o proizvodnji, delitvi, medsebojnih donosih itd., potrebuje statut; če hoče urediti problematiko delitve čistega dohodka oziroma osebnih dohodkov, tako da bo stimulirana proizvodnost, da bo realizirano načelo delitve po delu, da ne bo notranjih konfliktov v kolektivu, potrebuje ustrezen pravilnik o delitvi čistega dohodka oziroma pravilnik o delitvi osebnih dohodkov itd. Ti samoupravni akti so ji potrebni kot pogoj za uspešno upravljanje delovne organizacije, na pa za to, ker tako zahteva zakonski predpis.²³⁸⁾ To dokazuje tudi dosedanja praksa: so primeri, ko posamezne delovne organizacije niso imele pravilnikov, ki so bili po zakonu obvezni, in obratni primeri, da so imele pravilnike, ki sicer niso bili zakonsko obvezni. Nekatero delovno organizacije so imele tudi čez dvajset raznih samoupravnih aktov, druge pa komaj dva ali tri.

Od stopnje razvitosti in organiziranosti delovne organizacije je odvisno, kako proizvajalci čutijo teže posameznih skupin problemov in kako se zavedajo nujnosti, da je neko skupino problemov potrebno urediti v samoupravnem aktu. Usposobljene strokovne službe z vsakim dnevom

²³⁶⁾ V. Hadžistević, Odnosi proizvodnje i raspodele i pravilnici preduzeća, stran 122, Institut društvenih nauka, Beograd 1961.

²³⁷⁾ Ivan Kristan, Od ustave do statutih delovnih organizacij in komun, stran 14 in 40.

²³⁸⁾ To stališče poudarja tudi Rado Miklič. - Statuti delovnih organizacij, stran 11.

solidneje obdelujejo svoja področja, z vsakim dnem nastajajo novi pogledi proizvajalcev na probleme proizvodnje, delitve, tržišča, medsebojnih odnosov, higiensko-tehnične varnosti, kooperacije, izobraževanja, življenskega standarda itd. Prav ta napredek v organizaciji dela, v poglobljenem načrtnem delu, takorekoč večja stopnja organiziranosti delovnega kolektiva kot celote je tisti faktor, ki poraja potrebo po novem samoupravnem aktu za določeno področje dela. Danes je n.pr. dozorel problem štipendiranja, jutri bo dozorel problem stanovanj, nato problem novatorstva, počitniških domov, poslovne tajnosti itd.

Posamezni samoupravni akti torej nastajajo predvsem kot rezultat dezorelih pogojev, kot rezultat spoznanja, da je potrebno nek problem neizogibno urediti s pravilnikom oziroma poslovnikom, ne pa toliko zaradi tega, ker so predpisani z zakonom. ²³⁹⁾ "Organi delavskega samoupravljanja so sprejemali pravilnike, čeprav ni bilo neposredne in formalne osnove v zakonskih predpisih. Tako so v nekih delovnih kolektivih sprejemali pravilnike o delovnih razmerjih že pred zakonom o delovnih razmerjih (leta 1957). Prav tako so sprejemali pravilnik o delitvi stanovanj, o štipendijah itd., čeprav ni bilo predpisano z zakonskimi predpisi". ²⁴⁰⁾

To pa je prav gotovo eden od elementov, ki kaže na značaj statutov kot družbenih norm in ki je terbolj tehte, ker ne postavlja za svoj

²³⁹⁾ Zaradi tega je razumljivo, da je imela večina delovnih organizacij pravilnik o delovnih razmerjih, ki sicer po ZDR ni bil obvezen kot poseben pravilnik, mnogo pa jih nima pravilnika o tehničnih izboljšavah, ki je obvezen po zakonu. - Glej I. Kristan, Od ustave do statutov delovnih organizacij in komun, stran 40 ss.

²⁴⁰⁾ H. Kratina, Proces donošenja pravilnika preduzeća, stran 38; primerjaj tudi: V. Vidaković odnosa u preduzeću samoupravnim normama, stran 24, Institut društvenih nauka, Beograd 1961.

primaren izvor formalno-pravnega zakonskega vira, ampak postavlja kot primaren vir dejansko potrebo, ki jo čutijo proizvajalci, dozorelo spoznanje v zavesti proizvajalcev o nujnosti ureditve nekoga problema; primarna osnova nastaja znotraj delovne skupnosti, znotraj nastajajoče svobodne asociacije proizvajalcev, zakonska obveznost je vsebinsko gledano sekundarnega pomena, ki se brez primarnega elementa sprevrže v golo formalnost.²⁴¹⁾ Primarni element je tudi tisti, ki postavlja izvrševanje statotov na kvalitetno novo osnovo, to je na zavest, čut odgovornosti, čut solidarnosti itd. Vse to pa so karakteristike avtonomnih družbenih norm.

Vsakodnevna praksa torej vse bolj demantira stališče, da morajo samoupravni akti imeti neposredno pooblastilo zakona, da urejujejo lahko samo tisto, za kar jih neposredno pooblašča zakon. S stališča nadaljnjega razvoja našega družbenega oziroma pravnega sistema je predvsem treba videti vlogo statotov v tem, da gredo vsebinsko pred zakonodajo, da ne ponavljajo samo črke zakona, ampak da bolj smelo posegajo na vsa področja, da urejajo širša področja življenja: ta ustvarjalna in izvirna praksa samoupravnih aktov bo pokazala, kaj od tega je potrebno zajeti v splošen okviren zakonski predpis.²⁴²⁾

²⁴¹⁾ Formalizem je bil očiten zlasti pri sprejemanju pravil podjetij in pri posameznih obveznih pravilnikih, ki so jih mnoga podjetja sprejela bolj zato, da formalno zadostijo zakonu. Zato so mnogi enostavno kupovali ciklostilno razmnožene vzorce pravil in pravilnikov in nanje pritiskali svojo štampljko in naslov. S tem je bilo sicer formalno zadoščeno zakonu, niso pa takšni samoupravni akti urojevali življenja v delovni organizaciji. - Primerjaj: Ivan Kristan, Uvodni referat, ..., stran 40; Rado Miklič, Statuti delovnih organizacij, stran 10.

²⁴²⁾ V tem smislu je govoril tudi M. Marinko za kolektivne pogodbe po osvoboditvi v nasprotju s prejšnjimi mezdnimi kolektivnimi pogodbami. Kolektivne pogodbe bi morale predvsem nadomestiti manjkajočo zakonodajo po osvoboditvi. - M. Marinko, Radni odnosi u našoj društvenoj stvarnosti, RAD št. 19 in 20 1946. - Glej tudi poglavje "Kolektivne pogodbe in statuti delovnih organizacij".

Sicer se bo pa v nadaljnjem razvoju kazala življenjska moč samoupravnih aktov kot družbenih norm v tem, da bodo urejevali vsa tista področja, kjer država postopoma zgublja svoje pozicije in odмира.

Delegacijska teorija v nakazanem smislu torej nima argumentov za obstoj. Toda tudi izvirmostna teorija bi bila na napačni poti, če bi razglašala nekakšno absolutno izvirmost, brez sleherne zakonske "delegacije" v pomenu zakonitosti. S tem stališčem bi se postavili v diametralno opozicijo tistim, ki vidijo delegacijsko teorijo v zahtevi, da morajo samoupravni akti temeljiti na ustreznih zakonskih predpisih oziroma biti v skladu z njimi. To bi bil seveda nesmisel. Trditev, da ne gre za nikakršno delegacijo več, ker je pravica, izdajati samoupravne norme, postala ustavna pravica delovnih organizacij, ni absolutno točna. Konec koncev je bila - razvojno gledano - sama pravica samoupravljanja "prenešana", "delegirana" z države na delovno kolektive. To je bila generalna delegacija, če jo lahko tako imenujemo, postala je generalni princip nadaljnje prakse v procesu odmiranja države in prava. In čeprav je postal to generalni princip razvoja, torej izvirni princip, pa ga vendar od časa do časa vsebinsko definirajo, mu "delegirajo" vsebino dodatni zakonski predpisi. Vendar to ni več "delegacija" vsemočne države, ki poljubno prenaša svojo moč, ki po mili volji naroča in pooblašča, kajti to je delegacija odmirajoče države, ki na koncu ne bo imela več kaj delegirati niti ne bo imela moči, da bidelegacijo preklicala. Tu se pravzaprav že meša meja med "državno delegacijo" in splošno družbeno samoupravno iniciativo.

Pri tem gre, razumljivo, za kompleksen razvoj, v katerem so zakonski predpisi, s katerimi morajo biti statuti vsklajeni, hkrati i posledica izvirmega principa samoupravljanja i vzrok njegovega nadaljnega razvoja. Zato tudi pravice izdajanja samoupravnih aktov ni mogoče postavljati na absolutno "izvirno", od vsega neodvisno bazo, še manj pa jih je mogoče predstavljati kot mehanično in pasivno izvrševanje "državne delegacije".

Sprejem statuta in nekaterih drugih samoupravnih aktov konec koncev ni le pravica, ampak hkrati tudi dolžnost delovne organizacije. To dolžnost nalagajo tako ustava kot posamezni zakonski predpisi. Ustava sama se večkrat izrecno sklicuje na zakonske predpise in tudi glede statuta je rečeno, da sprejema delovna organizacija statut in druge splošne akte "v skladu z ustavo in zakonom". Torej bo zakon lahko "delegiral" določene pravice ali pa obveze glede vsebine ali pa postopka sprejemanja samoupravnih aktov. Torej izvirnostna teorija nujno implicira zakonitost.

Če torej ni absolutne izvirnosti, pa vendar drži dejstvo, da je sprejemanje samoupravnih aktov ustavna pravica, ki jo delovne organizacije izvršujejo v okviru ustave in zakonov in, ki je delovni skupnosti ni mogoče odvzeti. Ko zvezna ustava v 9. členu našteva vsebino samoupravnih pravic in dolžnosti članov delovne skupnosti, hkrati poudarja, da je "protiustaven vsak akt, s katerim se krši pravica samoupravljanja delovnih ljudi". To pravico samoupravljanja pa uresničujejo delovni kolektivi skozi statut in druge samoupravne akte ter vsakodnevne posamične sklepe. V tem smislu je sprejemljiva izvirnostna teorija.

Etatistično-delegacijska smer

Omeniti pa je treba še eno stališče ali morda teorijo, ki izraža nekakšno etatistično-delegacijsko smer. Vsebinsko tega stališča predstavlja trditev, češ da gre v sedanjem obdobju ne za ustvarjanje družbenih norm v delovnih organizacijah, ampak: V resnici za takšno stopnjo v procesu demokratizacije družbe, ko je ustvarjanje pravih pravnih norm z vsemi znaki prava postala originalna pravica neposrednih proizvajalcev, doslej pridržana več ali manj samo organom državne oblasti in deloma državne uprave, neposrednim proizvajalcem pa samo po pooblastilu zakona. 243)

243) To stališče je bilo izraženo v zvezi z obravnavo pravnega značaja statutov. Ker pa ni bilo objavljeno, avtorja ne navajamo.

Osnovna slabost tega štališča je, lahko bi rekli statistična usmerjenost - zaradi tega ga tudi tako imenujemo - ker pojmuje proces demokratizacije družbe v tem smislu, da neposredni proizvajalci tudi ustvarjajo "prave pravne norme z vsemi znaki prava". To bi bil neke vrste totalni, vseljudski etatizem.

Podoben ideal, več kot ideal - dejansko možnost - je svojim sonarodnjakom orisal že Hegel, ko je dejal, da za državne posle niso posamezniki določeni že vnaprej s svojo osebnostjo in rojstvom, ampak po znanju in sposobnosti in je zato "zagotovljena vsakemu državljanu možnost, da se posveti temu staležu".²⁴⁴⁾ V kritiki te Hegelove postavke se je Marx vprašal: Ali je to tista identiteta, h kateri naj teži človek? Zaradi tega, če ima vsak katolik možnost, da postane duhovnik, to je, da se loči od laikov in od sveta, še ne pomeni, da se duhovništvo katoliku manj predstavlja kot enostranska sila.

To se je potrebno vprašati tudi ob tej teoriji. Očitno to ni ideal družbe, ki je na poti k ponovni integraciji. Naša družba se ne razvija v tej smeri, da bi jih vedno več dobilo "koncesijo", ustvarjati "prave pravne norme z vsemi znaki prava", ampak v smeri, da bi jo zgubili še tisti, ki jo še danes imajo: in v našem družbenem razvoju jo še izgubljajo. Pojavljajo se "mešane norme", ki imajo v sebi elemente družbenih norm.²⁴⁵⁾ V teh normah se odraža proces odmiranja, ne pa širjenja prava: "Te mešane norme predstavljajo in funkcionirajo kot prehodna oblika od pravnih k moralnim normam v procesu odmiranja pravnih norm, za razliko od dosedanjega zgodovinskega razvoja družbenih norm, ki je šel po obratni poti - s spreminjanjem običajnih in moralnih norm v pravne".²⁴⁶⁾

244) Hegel, Grundlinien der Philosophie des Rechts, čl. 291, citirano; Marks, Kritika Hegelove filozofije državnog prava, stran 59 in 69.

245) Glej poglavje "Buržoazno pravo in socialistično pravo", stran 67 ipd., ter stran 101 ss.

246) Dr. Lj. Živkovič, Društvena nadgradnja, stran 341.

Po etatistično-delegacijskem stališču bi bila vsa novost v tem, da je z demokratizacijo družbe država - "tovarna prava", kot jo je zaradi zmotnega videza imenoval nek pravni mislec - samo decentralizirala del svoje zakonodajne dejavnosti tudi na doslej nepoklicane činitelje, da pa je vse ostalo pri starem, da ima ta "tovarna prava" le svoje filiale, proizvodni program pa je ostal do pičice isti; skratka železen proizvodni program stalinskega kova.

Dejstvo je torej, da pri nas ne gre za takšno stopnjo demokratizacije družbe, ko bi država neposrednim proizvajalcem delegirala pravico ustvarjati "prave pravne norme z vsemi znaki prava", ampak za takšen proces demokratizacije, ko zaradi družbenih norm, ki jih ustvarjajo neposredni proizvajalci, "prave pravne norme" odmirajo, ne pa da bi predstavljale ideal in cilj neposrednih proizvajalcev.

Stopnja demokratizacije naše družbe predstavlja začetno fazo nove kvalitete, toda vendar že sedaj dovolj jasno in z zadostnimi jasnimi tendencami nadaljnjega razvoja, da bi zanjo namesto omenjenega čvrstega etatizma nedvomno prej veljale Engelsove besede - "Treba bi bilo opustiti vse govorjenje o državi, zlasti po Komuni, ki že ni bila več država v pravem pomenu", ²⁴⁷⁾

Progresivnost izvirnostne teorije

Če s tega zornega kota ponovno soočimo delegacijsko in izvirnostno teorijo (kot dve teoriji, ki si direktno nasprotujeta), lahko

---

²⁴⁷⁾ Engels, Pismo Avgustu Beblu, 18/28 marca 1875, Marx-Engels II.

ugotovimo, da izvirnostna teorija ni a priori naprednejša od delegacijske. Njen progresivni karakter je odvisen od tega, ali se bori samo za prestižni primat pri dokazovanju, po kateri teoriji se štejejo samoupravni akti delovnih organizacij za pravne norme, ali pa gre dalje od tega. Za socialistično teorijo prava je v bistvu jalov trud, če bi ji šlo le za to, da dokaže, da so statuti "prave pravne norme" po izvirnostni teoriji namesto po delegacijski, ker bi bil končni cilj obeh teorij isti: dokazati, da ne gre za družbene norme, ampak za pravo. To bi bila rešitev v okviru meščanskega horizonta prava. Progresivnost izvirnostne teorije se kaže v tem, da gre dalj od tega, da preskoči "ozki horizont buržoaznega prava", v tem, da ji ne gre za to, da opraviči pravno naravo statutov, ampak da pokaže na procese, na osnovi katerih ta pravna narava odmi-
ra in ki vodijo v smer, da bo popolnoma odmrla. Ta teorija je torej progresivna le tedaj, če ne ostaja na pozicijah fetišiziranja prava, ampak če je glasnik in nosilec novih procesov nastajanja družbenih norm.

Razvijati moramo družbene samoupravne norme, nove moralne norme, ne pa čakati na pritisk od zunaj, čakati na pravne predpise, na to, da bo državni aparat izdal predpise, je ob neki priložnosti poudarila Vida Tomšič. To je potrebno zato, ker smo še vedno navajeni, da želimo dobiti vse predpise od (državnega) aparata, potem pa kritiziramo ta aparat. Stvari je potrebno urejevati samoupravno, z družbenimi normami. 248)

248) Vida Tomšič, razprava na konferenci Zveze komunistov Ljubljana-Center, 8. novembra 1962.

IX. KOLEKTIVNE POGODBE IN STATUTI

Često je mogoče zaslediti stališče, da so kolektivne pogodbe in statuti istovetni. Na prvi pogled se zdi, da je dejansko mogoče postaviti statute v isto vrsto kot kolektivne pogodbe. Vendar po našem mišljenju ta dva akta nista istovetna. Da bi to trditev podprli, si je potrebno vsaj bežno ogledati fenomen kolektivnih pogodb (ne da bi hoteli podati zaključene razprave o obširni problematiki kolektivnih pogodb v kapitalizmu.).

Pojem kolektivne pogodbe

Mednarodna organizacija dela je na 34. zasedanju leta 1951 sprejela priporočilo o kolektivnih pogodbah, ²⁴⁹⁾ v katerem definira kolektivne pogodbe kot pismen sporazum o pogojih dela in zaposlitve, sklenjen med enim ali večimi delodajalci oziroma njihovimi organizacijami in z eno ali več delavskih organizacij oziroma izvoljenimi predstavniki delavcev. Ta okvirni pojem v glavnem pokriva prakso kolektivnih pogodb kljub nekaterim razlikam v nivojih oziroma obsegu sklepanja kolektivnih pogodb in različni terminologiji. ²⁵⁰⁾

Verjetno je glede terminologije najbolj bogata nemška teorija, čeprav uporabljajo različne izraze, ²⁵¹⁾ se je udomačil izraz " Tarif-

²⁴⁹⁾ Recommendation concerning Collective Agreements, Conférence internationale du travail, 34 session, Genève 1951. - Compte rendu des travaux; BIT, Ženeva 1952, stran 693.

²⁵⁰⁾ Naš dosedanji zakon o delovnih razmerjih je definiral kolektivno pogodbo kot pismen sporazum, sklenjen med ustreznim sindikalnim organom in (gospodarsko) zbornico, v kateri se regulirajo delovni pogoji, pravice in obveznosti iz delovnega razmerja med delavci in delodajalci. - 349 člen zakona o delovnih razmerjih. Ur.l.FLRJ; št.17/1961 - prečiščeno besedilo. V temeljnem zakonu o delovnih razmerjih Ur.l. SFRJ 17/65 pa ni več določb o kolektivnih pogodbah.

²⁵¹⁾ Arbeitsnormenvertrag, Arbeitsgesamtvertrag, Arbeitstarifvertrag, Kollektivvertrag.

vertrag" v našem pomenu kolektivne pogodbe, v avstrijskem pomenu "Kollektivvertrag", v angleškem pomenu "Collective agreements", v švicarskem pomenu Gesamtarbeitsvertrag", v francoskem "Convention collective" oziroma "Contrat collectif de travail" in italijanskem pomenu "Contratto collettive del lavoro". S tem pojmom so torej mišljene pogodbe, ki jih sklepajo delodajalske organizacije ali pa posamezni delodajalci s sindikalnimi zvezami, in sicer praviloma za gospodarsko panogo, za določeno vejo industrije ipd. Prav tako se pa sklepajo kolektivne pogodbe tudi na nivoju podjetij ali pa celo za obrate podjetij.²⁵²⁾ Medtem ko npr. v Italiji poznajo tristopenjski princip pogajanj: nacionalni, po stroki in na nivoju tovarn,²⁵³⁾ pa v Sovjetski zvezi sklepajo kolektivne pogodbe na nivoju podjetja

Nenci ločujejo od kolektivne pogodbe (Tarifvertrag) takoiimenovani podjetniški (tovarniški) sporazum (Betriebsvereinbarung),²⁵⁵⁾ ki ga pa za razliko od kolektivne pogodbe na strani delavcev ne sklepa sindikat, ampak nosilec pravice sodelovanja, to je svet podjet-

²⁵²⁾ R. Schutzler govori o vzorcih socialističnih kolektivnih pogodb in pri tem navaja tri stopnje - okvirno kolektivno pogodbo, kolektivno pogodbo za podjetje, in celo kolektivno pogodbo za obrate podjetja; Rahmenkollektivvertrag, Betriebskollektivvertrag, Abteilungskollektivvertrag. - Arbeitsrecht NŠ 8/1962, stran 227. Vendar ta primerjava ni povsem ustrezna, ker gre za drugačen tip kolektivnih pogodb.

²⁵³⁾ Conditions of Work and Industrial Relations in the Metal Trades in Italy, ILR, Vol. 88, NŠ 4/1963, stran 417.

²⁵⁴⁾ G.K. Moskalenko, Collective Agreements in the USSR, ILR, Vol. 85, NŠ 1/1962, stran 19.

²⁵⁵⁾ "Betriebsvereinbarung" ne prevajam "obratni sporazum", ampak "podjetniški" oziroma "tovarniški sporazum", ker nemški Betrieb ni vedno istoveten z obratom v našem smislu, ampak pomeni dejansko tovarno, podjetje. Iz istega razloga tudi "Betriebsrat" ne prevajam "obratni svet" ali "obratni delavski svet", ampak "svet tovarne", oziroma "svet podjetja" ali pa "tovarniški svet".

ja (Betriebsrat). Samo svet podjetja lahko sklene z delodajalcem takšen sporazum, in sicer na nãvoju podjetja. Če ne obstoji svet podjetja, sicer tudi lahko sklepajo razne sporazume, toda to so drugačni sporazumi, ne pa tovarniški sporazum, v katerem se določajo norme o sklenitvi, vsebini in prenehanju delovnih razmerij, o vprašanjih, ki se tičejo tovarne, in o medsebojnih razmerjih oziroma o obvezah obeh strank. ²⁵⁶⁾

Tudi v francoski zakonodaji (po zakonu 11.febr.1950) poznajo dve vrsti pogodb v podobnem smislu: poleg tarifnega sporazuma (accord de salaires) tudi tovarniški sporazum (accord collectif d'établissement). Vendar oba sporazuma sklepa sindikat. Svet podjetja (comité d'entreprise) ne more skleniti tovarniškega sporazuma. ²⁵⁷⁾

Pravna narava kolektivne pogodbe

O pravni naravi kolektivne pogodbe obstoji sicer precej teorij in podteorij, ki pa se končno pokažejo kot zastopnice ene od treh glavnih smeri: pogodbene teorije (Vertragstheorie, Conception contractuelle), normative oziroma statusbe teorije (Satzungstheorie,

²⁵⁶⁾ Prim. Hueck-Nipperdey, Lehrbuch des Arbeitsrechts, II, 6.Aufl, Berlin 1957, stran 6 in 775.

²⁵⁷⁾ P. Durand, Traité de droit du travail III., stran 677 in sl.

Gesetztheorie, Conception reglementaire) ali pa kombinacije obeh.²⁵⁸⁾

Kljub temu pa danes ni več sporno, da gre v primeru kolektivne pogodbe za normativno pogodbo, ki predstavlja glede svojega normativnega dela vir objektivnega prava.²⁵⁹⁾ Nipperdey pravi, da je kolektivna pogodba v normativnem delu avtonomen pravni vir, ki ustvarja objektivno pravo (objektivnes Recht) za delovne odnose.

Pravna teorija ločuje kolektivno pogodbo na dva dela: na normativni del in obligacijski del. Normativni del vsebuje pravila, pravne norme za bodoče individualne delovne pogodbe, obligacijski del pa fiksira medsebojne obveznosti obeh strank, ki sta kolektivno pogodbo podpisali. Čeprav si je obligacijski del težko odmisлити, ker bi brez obveznosti pogodbenih strank bilo vprašljivo izvajanje kolektivne pogodbe, pa vendar velja za bistveni sestavni del kolektivne pogodbe le normativni del, zaradi katerega se pogodba pravzaprav sklene. Brez obligacijskega dela kolektivna pogodba lahko obstaja, brez normativnega dela pa ne.²⁶⁰⁾

²⁵⁸⁾ O pravni naravi kolektivnih pogodb glej bliže: Dr. R. Kyovsky, Bistvo kolektivnih pogodb in njihov pomen pri nas, Institut za javno upravo, knjiga 3, Ljubljana 1958; Dr. N. Tintiš, Osnovi radnog prava, Zagreb 1955; Dr. A. Baltič, Osnovi radnog prava Jugoslavije, Beograd 1961; Dr. D. Jankovič, Pravna priroda sindikalnog najernog ugovora, Problemi gradjanskog prava, Bgd. 1926; Dr. I. Kuno Kolektivni ugovor u teoriji i praksi, Zagreb 1940; Molitor E., Das Wesen des Arbeitsvertrages, Leipzig 1935; Hueck-Nipperdey, Lehrbuch des Arbeitsrechts II, 6. Aufl. Berlin 1957; Dr. A. Nikisch, Arbeitsrecht II, Tübingen 1959; H. Sinzheimer, Grundzüge des Arbeitsrechts, Jena 1927; Kaskel W., Hauptfragen des Tarifrechts, Berlin 1927; P. Durand et R. Jausand, Traité de Droit du Travail I., Paris 1947; P. Durand, Le dualisme de la convention collective de travail, Rev. trin. dr. civ. 1939; P. Durand, Traité de Droit du Travail III., Paris 1956; G. Ripert, Les forces créatrices du droit, Paris 1955; P. Greco, II contratto collettivo di lavoro 1992; G. Mazzone, A. Grechi, Diritto del lavoro, Bologna 1951; L. Riva Sanseverino, Diritto del lavoro, Padova 1958.

²⁵⁹⁾ Prim. Hueck-Nipperdey, Lehrbuch II. stran 260 ss; Dr. A. Nikisch, Arbeitsrecht II., stran 216; P. Durand, Traité de droit de travail I., stran 132 ss.

²⁶⁰⁾ A. Nikisch, Arbeitsrecht II, stran 211.

Interesantnejše, predvsem s sociološkega ne le s pravnega vidika, je vprašanje, ali spadajo kolektivne pogodbe in z njimi seveda vsebina, ki jo urejajo, v privatno ali javno pravo. Ne glede na nekatera nasprotna gledišča prevladuje v meščanski teoriji stališče, da spadajo kolektivne pogodbe v privatno pravo,²⁶¹⁾ in sicer iz treh razlogov:

- prvič, ker jo sklepajo privatnopravne stranke,
- drugič, ker je oblika privatno-pravna, to je pogodba sklenjena na osnovi vodilnega principa privatnega prava, principa pogodbene svobode,
- tretjič, ker je vsebina privatnopravna, t.j. služi urejanju privatnopravnih odnosov.²⁶²⁾

Dosledno temu stališču štejejo, razumljivo, tudi podjetniški sporazum (Betriebsvereinbarung) in svet podjetja (Betriebsrat) za institute privatnega prava. Sicer je glede tovarniških svetov pred letom 1933v Nemčiji vladalo večinsko mnenje, da spadajo v javno pravo, toda pozneje je prevagalo dotlej manjšinsko stališče privatno-pravnega pojnovanja. Tudi v tej zvezi Nipperdey ponavlja iste argumente. "Betriebsvereinbarung" je pravni posel privatnega prava, ker opravlja "Betriebsrat" privatno funkcijo, ker se vsebina sporazuma nanaša na privatnopravne odnose med zaposlenimi in delodajalci in ker celotno pravo o organizaciji podjetij (Betriebsverfassungsrecht) spada v privatno pravo.²⁶³⁾

Maloštevilni nasprotniki privatnopravne koncepcije v meščanski teoriji so v dokaj težkem položaju, ker kapitalistični družbeni ureditvi ustreza privatnopravna koncepcija. Nikisch npr. zavrača vse tri omenjene Nipperdeyevе argumente, po katerih naj bi bila kolektivna pogodba privatnopravni institut (privatnopravne stranke, privatnopravna oblika in privatnopravna vsebina) in trdi, da so brez dokazne moči.²⁶⁴⁾

²⁶¹⁾ To mnenje kot prevladujoče priznava tudi Nikisch, ki sicer ni njegov pristaš: "Nach der heute und auch früher herrschenden Lehre ist der Tarifvertrag ein privatrechtlicher Vertrag". A. Nikisch, Arbeitsrecht II., stran 216.

²⁶²⁾ Hueck-Nipperdey Lehrbuch II, stran 256 ss.

²⁶³⁾ Hueck-Nipperdey, prav tam, stran 786.

²⁶⁴⁾ A. Nikisch, n.d., stran 216.

Nasproti privatnopravnemu konceptu postavi Nikisch kompromisni dualistični koncept. Kolektivna pogodba ima v pravnem pogledu dvojno naravo; delno spada v privatno pravno (obligacijski del), delno pa v javno pravo (normativni del). Ker se ravno v delovnem pravu zlivata privatno pravo in javno pravo v celoto,²⁶⁵⁾ zato tudi v tej zvezi ne bo mogoče več dolgo osporavati dvojno naravo kolektivne pogodbe.²⁶⁶⁾ Torej tudi ta dualistični koncept v principu ne zavrača privatnopravnega pojmovanja kolektivnih pogodb in delovnih razmerij, ampak mu priznava le omejen obseg.

Tudi Durand poudarja, da je kolektivna pogodba mešane narave (d'acactère mixte). S tem se postavi na kompromisno stališče med pogodbeno in statusno teorijo; v določenih primerih je kolektivna pogodba zakon, v drugih pa pogodba (contrat).²⁶⁷⁾ Kolektivna pogodba je torej zakon, je vir delovnega prava, toda ta zakon je pogodbenega izvora in ga spremlja nastajanje obligacij.²⁶⁸⁾

Privatnopravno stališče vodilnih smeri v meščanski pravni teoriji je samo logična posledica vzdrževanja skrajnega liberazizma v vseh sferah družbenega življenja v meščanski družbi, posledica potenciranja načela pogodbene svobode (Vertragsfreiheit) tudi za področje delovnih raz-

---

265) A. Nikisch, Arbeitsrecht I., stran 41, Tübingen 1955.

266) A. Nikisch, Arbeitsrecht II., stran 218, Tübingen 1959.

267) P. Durand, Traité I., stran 133.

268) P. Durand, Traité. I stran 136.

merij. Je izraz privatnolastniške mezdne miselnosti, ki smatra, da je izkoriščanje človeka, človekov družbeni položaj privatna kapitalistova zadeva, ne pa centralno "javno" vprašanje sodobne družbe.

Razlika med kolektivnimi pogodbami in statuti

Med kolektivnimi pogodbami in statuti delovnih organizacij se kaj rada potegne paralela: to kar so v kapitalizmu kolektivne pogodbe, naj bi bili pri nas statuti delovnih organizacij. Ta paralela se zdi tem prej opravičljiva, ker smo poznali tudi v našem zasebnem sektorju proizvodnje kolektivne pogodbe, ^{268a)} in ker poznajo tudi v pravnih ureditvi vzhodno evropskih socialističnih držav. Vendar je po našem mnenju ta paralela opravičljiva samo nasplošno, v tem smislu, da gre v enem in v drugem primeru za urejanje določenih vprašanj, da imajo i eni i drugi akti urejevalni (bistveno različen) značaj, ni pa možna paralela po vsebinski, bistveni plati. Tudi odgovor naše države na vprašanje mednarodne organizacije dela glede kolektivnih pogodb v bistvu zanika to paralelo, ko ugotavlja, da pri nas v družbenem sektorju proizvodnje ni kolektivnih pogodb v klasičnem pomenu. Pri tem pa vendar ohranja določeno povezanost z njimi, s tem, da tako pojasnjuje značaj samoupravnih aktov delovnih organizacij, ki naj bi ustrezali kolektivni pogodbi sui generis. ²⁶⁹⁾

Več dejstev govori za to, da statuti niso isto kot kolektivne pogodbe, da ni mogoče kratko ugotoviti, češ v kapitalističnih podjetjih imajo kolektivne pogodbe, pri nas pa statute.

Zgodovinski razvoj kolektivne pogodbe kaže, da je to značilna tvorba in izraz mezdnih kapitalističnih proizvodnih odnosov. V njej

^{268a)} Med ko je čakala disertacija na javno obrambo, je izšel Temeljni zakon o delovnih razmerjih, ki ne vsebuje več določil o kolektivnih pogodbah, pač pa napoveduje v 3.tč.17 načelena izdajo posebnega zakona glede "dolžnosti in pravic delavcev na delu pri osebah ki smejo po zakonu zaposlevati delavcev"

²⁶⁹⁾ Primerjaj, dr.R.Kyovsky, Bistvo kolektivnih pogodb in njihov pomen pri nas, n.d., stran 245.

ZAKAJ DO
NASTALE

prihaja do izraza formalna meščanska demokracija. Kolektivne pogodbe posredno odkrivajo to formalnost meščanske demokracije, odkrivajo dejstvo, da so načela "bratstvo - enakost - svoboda" le ideološki ščit za prikrivanje dejanske neenakosti, za prikrivanje razrednega izkoriščanja. Na tem "odkritju" so pravzaprav zrasle kolektivne pogodbe.

Dokler ni meščanska revolucija razglasila načela enakosti, ni bila za izkoriščanje tujega dela potrebna posebna pravna oblika, ki bi prikrivala to izkoriščanje. Dotlej je bilo izkoriščanje odkrito in oprto na zakonsko priznano neposredno prisililo tistega, ki je tuje delo izkoriščal. Sužnjeposestnik in fevdalec sta imela direktno oblast nad tujim delom. Toda po znagi meščanske revolucije postane proizvajalec formalnopravno svoboden in enakopraven. Svobodno se giblje, svobodno se pogaja o delu, svobodno trguje z lastnim delom. Vladala je svoboda za vse. Razglasili so načela pogodbene svobode, univerzalen in čudežen recept te svobode in enakosti.

Toda kaj kmalu se je pokazalo, da za proizvajalca enakost ne obstoji, da ni enakopraven s kapitalistom, čeprav z njim "svobodno" sklepa pogodbo o prodaji svoje delovne sile. Resnično izkoriščanje proletariata je bilo preočitno in preveč grobo, da ne bi spregledali lažne in navidezne enakosti delavca in kapitalista.

Zaradi tega spoznanja in priznanja je sama buržuazna država začela delno omejevati klasični liberalizem na področju delovnega prava, pogodbene svobode. Posledica tega je bila, da dobiva delovno prevo v prvi vrsti zaščitni karakter v dobrobit delavstva. Sama buržuazna teorija priznava glavnim institutom delovnega prava značaj zaščite in podpore delavcem v delovnih odnosih.^{27o)} To pa

^{27o)} Neben dem Berufsverbandrecht un dem Tarifvertragsrecht dient auch das Betriebsverfassungsrecht dem Schutz, der Begünstigung des Arbeitnehmers im Arbeitsverhältnis. - Hueck-Nipperdey, Lehrbuch II, stran 2o.

pomeni, da samo de facto, ampak tudi de iure razbita fikcija o enakopravnosti strank v delovni pogodbi.

Seveda se meščansko pravo do teh zaključkov ni dokopalo docela prostovoljno. Kot je na eni strani res, da sodobni kapitalist daje vse večji poudarek na zadovoljive delovne pogoje oziroma diužbeni standard delavcev predvsem v interesu večje produktivnosti, ker se zaveda, da bo sicer s svojo proizvodnjo stagniral in ga bo konkurenca požrla, s tem pa bi bili izgubljeni tudi njegovi profiti, pa je vendar to v pretežni, ali pa vsaj enaki meri rezultat organizirane borbe delavskega razreda.²⁷¹⁾ Združen v sindikalne organizacije se je delavski razred kot enoten faktor nasproti delodajalcem šele začel uspešno boriti za svoje minimalne, socialne in politične pravice. Česar delavec ni zmoget kot posameznik, mu je uspelo v organiziranem nastopu, v koaliciji. Združen in organiziran nastop je delavcu omogočil, da je postavljene zahteve uveljavil ne le zase, ampak tudi za svoje sotoovariše. In v tem se pokaže pravi smisel kolektivnih pogodb kot oblike razredne borbe proletariata za socialne in politične pravice. S kolektivno pogodbo si delavski razred izbora minimalne pogoje oziroma pravice v delovnem razmerju.

Sociološko gledano je kolektivna pogodba torej razredni kompromis med delom in kapitalom, iz katerega pa vsaka stran povzame različne zaključke. Za delavski razred je to minimalna meja, je le ena izmed stopnic za priboritev socialne in politične svobode, za kapitaliste pa je to nujen kompromis, nujna koncesija, da se razredna borba umiri oziroma da se otopi njena ost, da se doseže "socialni mir".²⁷²⁾ Temu služijo razne klavzule v kolektivnih po-

²⁷¹⁾ A. Nikisch ugotavlja, da so kolektivne pogodbe nastale zahvaljujoč težnji delavcev, da bi vplivali na določanje delovnih pogojev. To pa se je zgodilo, ko so nastopili nasproti delodajalcem kot organizirana celota. - A. Nikisch, Arbeitsrecht II., stran 196 in sl.

²⁷²⁾ Dr. R. Kyovsky, Bistvo kolektivnih pogodb in njihov pomen pri nas, n. d., stran 241; Dr. I. Kuno, Kolektivni ugovor u teoriji i praksi, stran 6, Zagreb 1940.

godbah, kot n.pr., obveznost spoštovanja miru (Friedenspflicht), nič stavk (no strike) in podobno.²⁷³⁾

Z gledišča kolektivnih pogodb kot instrumenta razredne borbe tedaj niti ni pomembno vprašanje, kakšen je pravni značaj teh pogodb, ali temeljijo na pogodbeni teoriji ali na statusni teoriji ali pa kombinaciji obeh, kajti one so se uveljavljale predvsem v odvisnosti od razredne moči delavskega razreda, njihova vsebina se je oblikovala v odvisnosti od tega, koliko je moč proletariata narasla in kakšne nove koncesije so bili prisiljeni priznati kapitalisti.²⁷⁴⁾ Zato tudimeščanska pravna teorija opozarja na "velik gospodarski in socialni pomen" kolektivnih pogodb prav s tega sociološkega vidika; ker se vsebina kolektivnih pogodb oblikuje največ skozi razne oblike razredne borbe, je država zainteresirana, da omejuje škodljive posledice teh borb in da se doseže poravnava. To pa se izvrši v obliki kolektivnih pogodb,²⁷⁵⁾

Ko ugotavljamo, da je enakopravnost delavca v takoimenovanem svobodnem pogajanju s kapitalistom navidezna in lažna, se nam ni treba sklicevati samo na Marxovo znanstveno analizo kapitalističnih proizvodnih odnosov, ker tudi sama buržuazna pravna teorija prizna, da je "Vertragsfreiheit" gola fikcija. V tej zvezi je interesantno omeniti stališče enega najbolj znanih buržoaznih teoretikov delovnega prava Nemca Nipperdeya. Od treh glavnih principov kolektivnih pogodb, ki jih Nipperdey navaja, se dva (prednost kolektivnega principa, ideja pomirjenja) neposredno nanašata na problem razredne borbe, temelječe na neenakopravnosti prizadetih strank. Kolektivna pogodba (tarifvertrag) predstavlja prazno obliko, ki omogoča delav-

²⁷³⁾ Prin.: Hueck-Nipperdey, Lehrbuch II., stran 234 ss; A. Nikisch, Arbeitsrecht II., stran 206; Scope and methods of Collective bargaining in the iron and steel industry, stran 66 ss, ILO, Geneva 1963.

²⁷⁴⁾ Miha Marinko, npr. ugotavlja, da se je moral delavski razred v pred-aprilski Jugoslaviji s kolektivnimi pogodbari boriti za že zakonito priznane pravice. Da pa je potem, ko so se razmere spremenile, ko je zopet narasla moč delodajaleev, prišlo do položaja, da delodajalec ni hotel podaljšati sklenjene kolektivne pogodbe. - Prinerjaj Miha Marinko, Radni odnosi u našoj društvenoj stvarnosti, RAD št.19 in 20, 1946.

²⁷⁵⁾ Hueck-Nipperdey, Lehrbuch II., stran 11.

cem, da se na poti organiziranja samopomoči kot organizirana skupnost pogajajo z delodajalci o delovnih pogojih in tako preko formalne pravne enakosti na ravni individualnih delovnih pogodb na osnovi načela pogodbene svobode, pridejo v resnično enakopravnost (?). Šele koalicija delavcev je postala nasproti delodajalcem enakopraven partner: manjkajočo ekonomsko svobodo posameznih delavcev lahko nadomesti moč koalicije. Šele tu, na nivoju kolektivnosti, pravi Nipperdey, je temeljni princip našega privatnega prava - pogodbeni svoboda - lahko postal zopet uporaben za urejanje delovnih razmerij in plač.²⁷⁶⁾

Ni torej pomembno ugotavljanje zgolj zunanjih obeležij kolektivnih pogodb kot bolj ustrezne in fleksibilne oblike urejevanja delovnih razmerij, češ da se tu počutijo delavci in delodajalci bolj domače (more familiar),²⁷⁷⁾ ampak je bistven problem formalne in ekonomske svobode, iz katerega pravilno izhaja Nipperdey. Sicer pri tem, ko pokoplje iluzijo o enakopravnosti na ravni individualnih delovnih pogodb, Nipperdey hkrati ustvarja novo iluzijo o resnični enakopravnosti, ki naj bi bila dosežena že samo s tem, da je razredna borba prešla z individualnega na kolektivni princip, da je nemoč posameznika zamenjal pritisk koalicije. Toda ta nova iluzija je Nipperdeyu potrebna, če hoče ostati zvest temeljnemu principu meščanskega privatnega prava, principu pogodbene svobode. Zdi se kot da je spregledal svojo lastno posredno ugotovitev oziroma priznanje, da te enakopravnosti tudi sedaj ni, kajti sam prizna, da je delovno pravo s svojimi glavnimi instituti služi predvsem zaščiti in podpori delavcev.²⁷⁸⁾

²⁷⁶⁾ Hueck-Nipperdey, prav tam, stran 175 in sl.

²⁷⁷⁾ Scope and methods of collective bargaining in the iron and steel industry, stran 3.

²⁷⁸⁾ Glej opombo 270, Hueck-Nipperdey, stran 20.

Načelo pomiritve (Friedensides, peace aspect) je eno osrednjih načel buržuazne pravne teorije v zvezi s kolektivnimi pogodbami. Bodisi da gre za zagovornike teorije razredne solidarnosti, razredne pomiritve, torej za solidaristično koncepcijo, prenešeno iz teorije države in prava na delovno pravo, bodisi za realna gledanja, da se s kolektivnimi pogodbami dosežejo začasni razredni kompromisi, v obeh primerih se želi - če že ne povsem likvidirati - pa vsaj čimbolj omiliti razredno borbo. Kolektivna pogodba je pogodba miru, pravi Nipperdey.²⁷⁹⁾ Enako stališče zastopa Nikisch: kolektivne pogodbe odlično služijo ohranitvi socialnega miru.²⁸⁰⁾ Obstoj pravne oblike kolektivne pogodbe za skupno urejanje spornih delovnih pogojev deluje v smeri preprečevanja inmdokončanja delavskih bojev. Možnost, da se najde kompromisna rešitev z obojestranskim popuščanjem, privede obe strani do mize za pogajanja. Po pravni plati pa vpliva na pomiritev takoimenovana obveza spoštovanja premirja (Friedensverpflichtung), ki preprečuje prezgodnje izbruhe posameznih oblik delavskega boja in poskuse, da bi se z bojem izsilila sprememba vsebine kolektivne pogodbe.

V tem smislu ocenjujejo kolektivne pogodbe tudi v praksi. Predstavniki sindikatov kovinske industrije in združenja delodajalcev kovinske industrije Nemčije so po skoraj dveletnih pogajanjih 12. maja 1964 podpisali nov sporazum o poravnavi in arbitraži.²⁸¹⁾ Obe strani ocenjujeta sporazum kot bistven prispevek k delavskemu miru (Arbeitsfrieden). Sporazum bo prispeval k poravnavi sicer neizogibnih tarifnih sporov. Predvsem pa naj bi sporazum preprečil prenagljene izbruhe delavskih bojev.²⁸²⁾ Značilno je, da obe stra-

²⁷⁹⁾ "Tarifvertrag ist ein Friedensvertrag" - Hueck-Nipperdey, prav tam, stran 179.

²⁸⁰⁾ A. Nikisch, Arbeitsrecht II. stran 206.

²⁸¹⁾ Schlichtung -und Schiedungsvereinbarung für Metallindustrie; Recht der Arbeit 6/1964, stran 216.

²⁸²⁾ Recht der Arbeit 7/1964, stran 245.

ni gledata v sporazumu le sredstvo prehodne pomiritve, kajti takomenovani napeti odnosi med delavci in delodajalci glede materialnih pogojev in plač ostanejo še zaradi narave stvari same. ²⁸³⁾

Medsebojno borbo sindikatov in delodajalcev pa šteje predstavnik sindikatov za nujnost, za motor družbenega napredka. Zato ostane stavka še naprej zakonita oblika delavskega boja. ²⁸⁴⁾

Potemtakem obstoje bistvene razlike med kolektivnimi pogodbami kot sredstvom razredne borbe v pogojih kapitalističnih proizvodnih odnosov in statuti delovnih organizacij v pogojih socialističnih proizvodnih odnosov. Kolektivne pogodbe se nanašajo na mezdni položaj proizvajalcev, ko je proizvajalec družbenoekonomsko ločen od proizvodjalnih sredstev in od rezultatov svojega dela. V takšnih mezd-
nih pogojih je kolektivna pogodba (ob pomoči raznih oblik razrednega boja) tisto sredstvo, preko katerega se proizvajalec pogaja s svojim razrednim nasprotnikom, ki ga ločuje od proizvodjalnih sredstev in si prisvaja rezultate njegovega dela, o izboljšanju lastnega socialnega položaja. Proizvajalec je pri kolektivni pogodbi samo stranka, neenakopravna in podrejena stranka, ki senora šele boriti - in je od njegove koalicijske moči odvisno, kako uspešna je vsakokratna borba. - ²⁸⁵⁾ za tiste pravice, ki jih v pogojih družbene lastnine na proizvodjalnih sredstvih že uživa in jih samoupravno ureja s statutom. Kolektivna pogodba torej predpostavlja mezdni položaj proizvajalca in s tem kot logično posledico obstoj dveh nasprotnih strank, med katerima obstoje "napeti odnosi že po sami naravi stvari", ²⁸⁶⁾ medtem ko statut delovne organizacije predpostavlja socialistična proizvodna odnose, to je svobodno združeno delo na proizvodjalnih sredstvih družbene lastnine. V prven primeru sta bistve-

²⁸³⁾ Izjava predstavnika delodajalcev. Recht der Arbeit 7/1964, stran 256.

²⁸⁴⁾ Recht der Arbeit, 7/1964, stran 254.

²⁸⁵⁾ Glej opombo 274.

²⁸⁶⁾ Recht der Arbeit, 7/1964, stran 256.

ni dve stranki ki ju ločuje mezdni boj, v drugem primeru pa porajajoča se svobodna asociacija proizvajalcev, ki jo združuje svobodno združeno delo z družbenimi proizvajalnimi sredstvi.²⁸⁷⁾

S tem, ko smo ugotovili, da obstoji med kolektivnimi pogodbari in statuti bistvena razlika in da med njimi ni mogoče potegniti enostavne paralele, pa seveda ne nameravamo zanikati genezične povezave med njima. Pri nas so sindikati že pred osvoboditvijo na prvi vsedržavni konferenci delavcev in uslužbencev, januarja 1945 v Beogradu in na plenumu Centralnega odbora Enotnih sindikatov Jugoslavije, aprila 1945, dali iniciativo za obnovitev sklepanja kolektivnih pogodb in so bile določbe o tem tudi v nekaterih zakonskih predpisih.²⁸⁸⁾ V 3o. številki glasila enotnih sindikatov Jugoslavije RAD, leta 1945, je bil objavljen tudi obrazec kolektivnih pogodb.

Toda že pol leta zatem so sklepanje kolektivnih pogodb ustavili,²⁸⁹⁾ kar so pri sklepanju kolektivnih pogodb prišle do i raza prevelike napake ravno zaradi neupoštevanja novega položaja gospodarstva po zmagi ljudske revolucije in oblasti delovnega ljudstva. Problem kolektivnih pogodb je potrebno ponovno proučiti in ga postaviti na nove osnove, ustrezne novi družbeni stvarnosti. Miha Marinko je tedaj pisal o napakah, ki so se pojavljale pri sklepanju kolektivnih pogodb in o novo nastalih pogojih, o spremenjenem značaju delovnih razmerij po zmagi oblasti delovnega ljudstva. Miha Marinko ugotav-

²⁸⁷⁾ Dabi razliko lažje in razločneje poudarili, je odnos prikazan v črno-beli shemi brez upoštevanja prehodov in problemov prehodne dobe, kar pa ne pomeni, da ne upoštevamo dialektičnega razvoja borbe nasprotij v prehodni dobi, o čemer je bilo govora že v prejšnjih poglavjih.

²⁸⁸⁾ Obvestilo o razvrščanju delavcev po drugem členu Uredbe o regulisanju mezd in plač delavcev in nameščencev v gospodarskih državnih in zasebnih podjetjih, zasebnih ustanovah in organizacijah, Ur.l.DFJ, št. 53/1945; Zakon o delavskih zaupnikih (poverjenikih), Ur.l.DFJ, št. 54/1945, čl. 3; Zakon o inšpekciji dela, Ur.l.FLRJ, št. 100/1946, čl. 2, točka 8.

²⁸⁹⁾ Sklep izvršnega odbora Enotnih sindikatov Jugoslavije, 25. januarja 1946, RAD, 3o. l. 1946.

lja, da so pri sklepanjih kolektivnih pogodb ponekod zašli na stare tire, da so dajali kolektivnim pogodbam enak pomen kot v predvojni Jugoslaviji, ko je bilo s kolektivno pogodbo dejansko potrebno si izboriti zakonite pravice. To pa v novih pogojih ni več potrebno. Takšne kolektivne pogodbe bi bile v novih pogojih absurdne, kajti to bi pomenilo negirati ljudsko oblast in izenačevati to oblast s staro protiljudsko oblastjo. Namen kolektivnih pogodb v novih pogojih je, da nadomestijo še manjkajočo in neustrezno zakonodajo delovnih razmerij in da hkrati mobilizirajo vse sile za čimhitrejši gospodarski razvoj, da jasno postavijo naloge vsakega posameznika.²⁹⁰⁾

Poslej se v socialističnem sektorju našega gospodarstva praktično niso več sklepale kolektivne pogodbe, čeprav je bilo to vprašanje še nekajkrat na dnevnem redu. Uvedba delavskega samoupravljanja leta 1950 je sklepanje kolektivnih pogodb za družbeni sektor gospodarstva končno spravila z dnevnega reda. Ne samo, da je sedaj postalo sklepanje kolektivnih pogodb družbeno-ekonomsko in pravno odveč,²⁹¹ ker delavci lahko sedaj z neposrednim upravljanjem dosežejo vse tisto, kar so prej, in to v veliko manjši meri, z manjšimi garancijami uspeli vnesti v kolektivno pogodbo, ampak je sklepanje kolektivnih pogodb postalo družbeno-ekonomsko in pravno nemogoče, ker sta praktično izločena oba posrednika, ki sta doslej ločevala proizvajalce od proizvajalnih sredstev in ki bi prišla v poštev kot proizvajalčen nasprotna stranka kolektivne pogodbe. Genetična povezanost med kolektivnimi pogodbami in statuti tedaj obstaja samo glede vsebinskega pomena za urejanje problemov delovnih razmerij, pri čemer pa so vsebinske koncepcije in tendence statotov širše in docela diametralno nasprotne od kapitalističnih kolektivnih pogodb.

²⁹⁰⁾ Miha Marinko, Radni odnosi u našoj društvenoj stvarnosti, Rad, št.19 in 20 1946.

²⁹¹⁾ Dr. N. Tintič, Kolektivni ugovori u nekim inostranim zemljama, Arhiv za pravne i društvene nauke, 1955, stran 402.

POMEN KOLEKTIVNIH POGODB V KAPITALIZMU

Nedvomno pomenijo kolektivne pogodbe v kapitalizmu ne le važen element delavsko-zaščitne zakonodaje, sredstvo za izboljšanje delovnih pogojev - o čemer je bilo že govora - ampak tudi pot prodiranja nekaterih socialističnih elementov v kapitalistične proizvodne odnose, saj se skozi njih in na osnovi njihovega učinkovanja tudi v kapitalističnih proizvodnih odnosih vse bolj uveljavlja ideja delavskega samoupravljanja. Če je pretirana trditev, da že sam pojav koalicijskega pogajanja ob individualnem pogajanju delavcev pomeni ponovno vzpostavitev ravnotežja moči med delavci in delodajalci,²⁹²⁾ oziroma dejansko nadomestitev manjkajoče ekonomske svobode na strani delavcev,²⁹³⁾ pa je vendar mogoče ugotoviti, da naraščajoča koalicijska moč in organiziranost delavcev omogoča postopno uveljavljanje začetnih znakov novih socialističnih oblik upravljanja družbene proizvodnje že v okrilju starih kapitalističnih proizvodnih odnosov. Tako se skozi razne oblike in načine uveljavlja zakonita tendenca naraščanja zahtev proizvajalcev po aktivni udeležbi pri upravljanju proizvodnje in medsebojnih odnosov.

To tendenco priznava sama buržuazna teorija. Nipperdey ugotavlja npr., da se težnja po sodelovanju oziroma zastopanju delavcev razvija v smeri, da bo izsilila vzpostavitev sodelovanja delavcev (Betriebsvertretung v vedno večjem številu podjetij in da se razširi krog vprašanj, ki pridejo v poštev za sodelovanje.²⁹⁴⁾

A. Nikisch ugotavlja, da kolektivne pogodbe kot jedra kolektivnega delovnega prava (kollektives Arbeitsrecht) danes ne bi bilo več mogoče ukiniti. Upravičene zahteve delavcev, da dobijo vpliv na odločanje o delovnih odnosih, se lahko zadovoljijo le z njeno pomočjo.²⁹⁵⁾

²⁹²⁾ Scope and methods of collective bargaining ..., stran 4.

²⁹³⁾ Hueck-Nipperdey, n.d., stran 176.

²⁹⁴⁾ Hueck-Nipperdey, n.d., stran 673 ss.

²⁹⁵⁾ Dr. A. Nikisch, Arbeitsrecht II., stran 204.

Čeprav se oblike sodelovanja v kapitalističnih podjetjih razvijajo zelo počasi in le redkokdaj pride do primerov dejanskega sodelovanja, ampak večinoma ostane le pri pravici okvirnega informiranja in pri pravici poslušanja, posveta in obravnave, pa je vendar organiziran pritisk delavskega razreda tolikšen, da ima večina buržuaznih zakonodaj vsaj formalne določbe o sodelovanju delavcev pri upravljanju podjetij. Nekateri opozarjajo na razvojno pot od "odborna podjetja" (Betriebsausschuss) do "tovarniškega sveta" (Betriebsrat), pri čemer poudarjajo razliko med njima. Odbor podjetja sestavljajo predstavniki delavcev in delodajalca (bilateralno zastopstvo), tovarniški svet pa sestavljajo le izvoljeni predstavniki delavcev (unilateralno zastopstvo). Tovarniški svet je organ, v katerem nastopajo delavci kot enoten organiziran socialni partner nasproti delodajalcu. ²⁹⁶⁾

Nipperdey trdi, da neško pravo o organizaciji podjetij (Betriebsverfassungsrecht) izhaja iz ideje sodelovanja delavcev pri socialnih, personalnih in gospodarskih vprašanjih. Ta ideja ima dvojno vsebino. Najprej gre za to, da se spremeni star odnos delavcev do delodajalcev. Delavci težijo k novemu položaju delavca (Arbeitsverfassung), ki bo ustrezal ideji socialne-pravne države in ki bo omogočal intenzivno uveljavljanje delavskih interesov. Nadalje pa obstoji težnja delavca, da se kot aktivni činitelj vključi v gospodarski proces, hoče sodelovati pri razvoju proizvodnje, noče biti več privezan z delovnimi nalogami samo na delovno mesto, ampak hoče dobiti pregled nad gospodarsko celoto. Iz odvisnosti naj nastane zavestno sodelovanje. ²⁹⁷⁾

Težnje po sodelovanju oz. sodelovanju pri upravljanju proizvodnih sredstev predstavlja pravzaprav osnovno značilnost sodobnega mednarodnega delavskega gibanja. Težišče sindikalnih bojev se pomika od izključ-

²⁹⁶⁾ Dr. Weddigen, Dr. Voigt: Zur Theorie und Praxis der Mitbestimmung, Band I., stran 32, Berlin 1962.

²⁹⁷⁾ Hueck-Nipperdey, n.d., stran 673.

²⁹⁸⁾ Dr. L. Raiser, Rechtsfragen der Mitbestimmung, stran 12, Köln 1954.

nih materialno-socialnih zahtev k zahtevam po soodločanju. Napredna družbena misel in revolucionarna gibanja v svetu so odločilno prispevala k osveščanju proletariata. Zato je tudi zakonska doktrina prisiljena priznati, da se sindikalno gibanje ne zadovoljuje z neko polovično površinsko kontrolo s ciljem socialne zaščite delavcev, ampak da hoče deliti gospodarsko oblast s privatnim podjetnikom, in da je to izvor močno narasle samozavesti čer družbeno-politične polnoletnosti proletariata. ²⁹⁸⁾

Te izhodiščne ideje sodelovanja delavcev se seveda dokaj razlikujejo od konkretne zakonske ureditve sodelovanja delavcev in njihovega praktičnega izvajanja v kapitalističnih podjetjih. Nemški zakon o organizaciji podjetij (Betriebsverfassungsgesetz) iz leta 1952, za katerega Nipperdey trdi, da izhaja iz pravkar opisanih načel, določa obvezno sodelovanje sveta podjetja le za manj pomembna vprašanja (določanje delovnega časa, plana dopustov, hišnega reda v podjetju, uravnavanja akordnih postavk in plačilnih metod ipd.), nikakor pa ne za takšna vprašanja, da bi delavec aktivno soodločal o celotnem gospodarskem procesu, da bi namesto odvisnega položaja pridobil položaj aktivnega soodločujočega faktorja. ²⁹⁹⁾

Toda to zahtevati, bi pomenilo zahtevati uvedbo družbene lastnine oziroma socialističnih proizvodnih odnosov namesto kapitalističnih. Tega cilja pa same kolektivne pogodbe ne morejo uresničiti, ker kljub temu, da pomenijo sredstva za izbojevanje mnogih odločilnih pridobitev delavskega razreda, končno le "ne morejo spremeniti samega bistva mezdne delo, a še zlasti ga ne morejo - spremeniti v delovno skupnost". ³⁰⁰⁾

---

²⁹⁹⁾ Reiser ugotavlja, da pravici sodelovanja (Mitbestimmungsrecht) manjkajo predvsem pravne sankcije in s tem moč uveljavljanja. Zato bi bilo bolje govoriti ne o soodločanju, ampak sodelovanju in kontroli. L. Reiser, n.d., stran 8 s.

³⁰⁰⁾ Dr. N. Tintič, Kolektivni ugovori u nekim inostranim zemljama, n.d., stran 400.

"Socialistične kolektivne pogodbe"

Dejstvo, da imajo kolektivne pogodbe tudi v vzhodnoevropskih socialističnih državah, bi utegnilo koga navesti na sklep, da je vendarle možno potegniti paralelo med kolektivnimi pogodbami in statuti naših delovnih organizacij. Ugotoviti moramo, da obstoji na eni strani razlika med kapitalističnimi podjetji in podjetji vzhodnoevropskih socialističnih držav ter na drugi strani razlika med našimi podjetji in podjetji vzhodnoevropskih držav. V prvem primeru obstoji privatna kapitalistična lastnina (s pojavi državno-kapitalistične lastnine) na proizvodjalnih sredstvih, v drugem primeru obstoji državna lastnina, v našem primeru pa družbena lastnina na proizvodjalnih sredstvih. Različen status lastnine na proizvodjalnih sredstvih povsem logično izraža tudi razlike v proizvodnih odnosih in njihovem reguliranju.

V vzhodnoevropskih socialističnih državah sicer prav tako obstajata dva partnerja za sklepanje kolektivne pogodbe, to je uprava podjetja kot eksponent države in sindikat, toda ta dva partnerja nista razredna nasprotnika, ki delujeta divergentno, ampak se njune silnice združujejo. Večine konkretnih tekstov teh kolektivnih pogodb poudarja enotne zadolžitve obeh nominalnih strank kolektivne pogodbe, in sicer zadolžitve glede izpolnjevanja planskih nalog, glede izboljševanja delovnih pogojev delavcev, napredovanja v izobrazbi delavcev, zboljševanje splošnih življenjskih pogojev in kulturnih pogojev delavcev itd. ³⁰¹⁾ Mezdno gibanje v teh kolektivnih pogodbah ni več primarni element kot je v kapitalističnih kolektivnih pogodbah, ker ne gre več za izkoriščevalski mezdni odnos, za privatne profite, ampak je glavna karakteristika teh pogodb formiranje skupnih zadolžitvev za dvig planskega gospodarstva in zboljšanje življenjskih pogojev delavcev.]

³⁰¹⁾ Primerjaj; Dr.N. Tintič, Kolektivni ugovori u nekim inostranim zemljama, stran 404 in sl.

Sodeč po konceptih, ki jo je glede "socialističnih kolektivnih pogodb" razvil R. Schmutzler,³⁰²⁾ bi bile te pogodbe po nekaterih vsebinskih zasnovah podobne statutom naših delovnih organizacij. V tej koncepciji je poudarjena vloga socialističnih kolektivnih pogodb v relativno samostojnem kreiranju delovnih odnosov, in sicer v tem smislu, da bi zakonik o delu vseboval le okvirne temeljne določbe, ki bi jih nadalje razvijale in konkretizirale kolektivne pogodbe. Schmutzler poudarja, da je smisel socialističnih kolektivnih pogodb v tem, da služijo izpolnitvi in preseganju planskih nalog, nadaljnjem razvoju iniciative delavcev, izobrazbe oziroma kvalifikacij delavcev, stalnemu izboljševanju delovnih pogojev, materialnega in kulturnega standarda delovnih ljudi itd.³⁰³⁾ Socialistične kolektivne pogodbe izražajo nove družbene odnose v proizvodnji; ne gre več za dva naspōtna partnerja, ampak za skupno odgovornost za upravljanje podjetja, za izpolnitev gospodarskih in političnih nalog.

Pri tem, ko razlikuje kolektivne pogodbe na treh nivojih - okvirne kolektivne pogodbe, kolektivne pogodbe za podjetje, in kolektivne pogodbe za obrat³⁰⁴⁾ - Schmutzler daje glavni poudarek na kolektivno pogodbo za podjetje (Betriebskollektivvertrag). V zakoniku dela pravi Schmutzler, bi moralo obveljati temeljno načelo, da je kolektivna pogodba za podjetje temelj politično-ideološke, gospodarske in kulturne aktivnosti v podjetju, s čimer določa celokupno delovanje celotnega delovnega kolektiva. Med delavci in sindikalnimi funkcionarji se je upravičeno utrdila krilatica" da je kolektivna pogodba zakon za podjetje".³⁰⁵⁾

³⁰²⁾ R. Schmutzler; Die Grundkonzeption des sozialistischen Kollektivvertragsrechts und ihre Regelung im Arbeitsgesetzbuch; Arbeitsrecht, Berlin, N° 8/1959.

³⁰³⁾ R. Schmutzler, prav tam, stran 227.

³⁰⁴⁾ Rahmenkollektivvertrag, Betriebskollektivvertrag, Abteilungskollektivvertrag.

³⁰⁵⁾ "Dass der Betriebskollektivvertrag das Gesetz des Betriebs ist"- Schmutzler, prav tam, stran 228. V originalu tekst ni podčrten.

Tako zastavljena koncepcija kolektivnih pogodb pa je seveda veliko bližnja statutu delovne organizacije kot temeljnemu samoupravnemu aktu v našem smislu, kot pa klasični kolektivni pogodbi kapitalističnega podjetja. Še vedno pa tudi takšna "socialistična kolektivna pogodba" ni na isti ravni kot statut delovne organizacije v naših pogojih, saj proizvajalci še vedno ne predstavljajo delovne skupnosti, ki samoupravno sprejema tak "zakon podjetja", ampak ga sprejemajo še vedno drugi partnerji.

Kolektivne pogodbe pri nas

Kolektivne pogodbe, ki jih še poznamo v naši zakonodaji, ³⁰⁶⁾ za zasebni sektor proizvodnje, so zaradi novih družbenih odnosov zgubile svoj prvotni zaščitni karakter. Novi družbeni odnosi praktično onemogočajo izkoriščanje delavcev pri zasebnih delodajalcih (pomenben faktor pri tem je prevladujoči socialistični sektor gospodarstva in delovni pogoji v tem sektorju), tako da je predpisovanje minimalnih okvirnih pogojev s kolektivno pogodbo in klavzula, ki prepoveduje določanje slabših pogojev, kot so določeni z zakonom oziroma obstoja v socialističnem sektorju obrti (353. in 354. člen ZDR) oziroma klavzula, ki prepoveduje določanje slabših pogojev v individualnih delovnih pogodbah, kot so določeni v kolektivni pogodbi (358. člen ZDR) praktično brez pomena.

Kolektivne pogodbe v našem zasebnem sektorju se od klasičnih kolektivnih pogodb razlikujejo tudi po pogodbenih strankah. Ne sklepata jih namreč delodajalec in sindikat, ampak gospodarska zbornica in sindikalni organ (349. člen ZDR). Edino, če katero podjetje ne bi spadalo v nobeno od sekcij gospodarske zbornice, bi kolektivno pogodbo sklenila sindikalni organ in zasebni delodajalec.

306)

Zakon o delovnih razmerjih, člen 348. do 361. Ur.l.FLRJ, 17/1961 - prečiščen tekst.

Te kolektivne pogodbe veljajo za vse delavce, zaposlene pri zasebnem delodajalcu (354. člen ZDR) in torej ne poznajo "klavzule organiziranosti" (Absperrklausel).³⁰⁷⁾

Stične točke

Lahko tedaj povzamemo zaključek, da kolektivne pogodbe in statuti niso istovetni in da med njimi ni možno potegniti enostavne paralele. Kolikor se poizkuša najti med njimi analogija, jo je mogoče iskati na eni strani v vsebinskih stičnih točkah in na drugi strani v elementu avtonomnosti.

Stična točka glede vsebine je v tem, da se tako v kolektivnih pogodbah kot statutih urejajo delovna razmerja. Toda, statuti ne ostajajo samo pri klasičnih delovnih razmerjih, ki prihajajo v kolektivnih pogodbah do izraza kot mezdna borba, ampak urejajo kompleksen status svobodno združenega dela na družbenih proizvodjalnih sredstvih v okviru delovne organizacije. V statutih se dokončno oblikuje delovanje same delovne organizacije, se definira njen organizacijski ustroj, oblike upravljanja in položaj proizvodjalca. V statutu proizvodjalci niso več mezdna stranka tako kot v kolektivni pogodbi, ampak predstavljajo začetno obliko svobodne asociacije združenega dela, v katerem se ponovno združuje funkcija proizvodjalca in upravljalca.

Element avtonomnosti je sicer prisoten v obeh primerih, toda z bistveno različnimi kvalitetami. Pri sklepanju kolektivnih pogodb je avtonomnost zelo utesnjena in razredno determinirana. Prodsven to ni avtonomnost v tem smislu, da bi proizvodjalci sami avtonorno urejali medsebojna delovna razmerja, ampak obstaja v tem smislu, da proizvodjalci "avtonorno" samo formulirajo in izrazijo svoje zahteve oziroma predloge, medtem ko je dokončna ureditev teh vprašanj

³⁰⁷⁾ Primerjaj: Dr. I. Kuno, Kolektivni ugovor u teoriji i praksi, stran 18.

odvisna od uspešnega mezdnega boja dveh nasprotnih strank, Pri tem pa tudi vse oblike mezdnega boja, skozi katere proizvajalec izraža svoje zahteve, niso dovoljene in v odločilnih trenutkih nastopa proti njim država kot zaščitnik kapitala (Taft-Hartlyjev zakon in podobno). Pri tem pa praviloma proizvajalci niti ne nastopajo neposredno kot pogajajoča se stranka, ampak jih zastopa njihov razredni predstavnik, to je sindikat. Skratka pri kolektivnih pogodbah ne gre za avtonomno urejanje delovnih razmerij v tem smislu kot pri statutih, ampak za bipartitni odnos (sindikati in delodajalci) oziroma tripartitni odnos (sindikati, delodajalci, država), ki se realizira skozi dolgotrajna, včasih tudi več let trajajoča pogajanja, odvisno od trenutne razredne moči ene ali druge strani. 308)

---

308) Glej stran 127, opombo 274 in stran 129, opombo 281.

X. IZVRŠEVANJE STATUTOV - PROBLEM SANKCIJ

Ugotovitev, ki smo jo poudarili glede ustvarjanja statotov, namreč, da je bistven element pri ustvarjanju statotov lastna potreba delovnih kolektivov, zavest samih kolektivov o potrebi, da s samoupravnimi akti urejajo proizvodne odnose, velja v prenesenem pomenu tudi glede izvrševanja statotov. To je pravzaprav druga plat procesa z enakimi vsebinskimi kvalitetami in sicer dolgotrajnega procesa družbenega razvoja, v katerem bo ščasnoma postajal moralni in zavestni element primaren, zunanja prisila pa sekundarna.

Sankcije pravnih norm in družbenih norm

Najprej si je potrebno ogledati problem sankcije. Nekateri sankcije zmotno pripisujejo samo pravnim normam. Iz tega nastaja nepravilen zaključek, češ sankcija je značilni element prava in ker imajo statuti sankcijo, so pravne norme; družbene norme bi predstavljali, če ne bi imeli sankcije.

Zgodovinski razvoj družbenih norm kaže, da sankcija ni le karakteristika pravnih norm, ampak tudi moralnih norm, družbenih norm. V evoluciji družbenih norm od prvotno enotnih običajev in navad v moralo in pravo, je bila sankcija najprej kriterij za razlikovanje navadnih običajev od moralnih običajev, pozneje pa kriterij za razlikovanje pravnih norm od moralnih.³⁰⁹⁾

³⁰⁹⁾ Živkovič poudarja, da ima morala prav tako sankcije in da se prav po tem razlikuje od navadnih običajev kot zgodovinsko nova prisilna vrsta norm, a od pravnih norm se razlikuje po vrsti sankcij (brez nasilja) in načinu njihove uveljavitve (s kolektivnim in spontanim delovanjem neorganizirane množice), medtem ko imajo pravne norme državno sankcijo, to je prisilo, ki jo uveljavlja poseben državni aparat. - Dr. Živkovič Lj., Društvena nadgradnja, stran 199.

Moralne obveze se izvršujejo na osnovi subjektivnega čuta dolžnosti in zavesti ter objektivne nenasilne prisile, pravi Živković. V tem smislu tudi Kosanović imenuje moralo "odraz objektivne družbene najnosti v obliki subjektivnega čuta dolžnosti".³¹⁰⁾ Prof. Fiamengo poudarja tri elemente morale: moralna norma, moralna sodba in moralna sankcija.³¹¹⁾ Družbene sankcije imajo različne gradacije, pri tem pa so najbolj česte družbena kritika, prezir, bojkot ipd. Posebna vrsta sankcije je lastna vest, s katero vsak posameznik presoja lastna dejanja po moralnih merilih o dobrem in zlem.

Torej je zmotno delati razliko med moralo in pravom na osnovi sankcij v tem smislu, da prva nima sankcije, druga pa jo ima. Vse družbene norme imajo sankcijo. Pravo se razlikuje od drugih družbenih norm le po tem, da izvršitev njegovih sankcij garantira poseben državni aparat, ki predstavlja monopol fizične sile v rokah države.³¹²⁾

Končno tudi v komunistični družbi ne bo mogoče brez vsakršnih sankcij, tudi v komunistični družbi bodo verjetno različni ekscesi, kot je dejal Lenin, in bo družba te ekscese zatirala, toda za to ne bo potrebna posebna sila, kakršna je država.

V tem leži glavni nesporazum glede pojmovanja statotov kot družbenih norm. Stališče, ki zavrača značaj statotov kot družbenih norm v obravnavanem smislu, postavlja statute v dokaj neugoden položaj. Daje jim etiketo, ki jih vnaprej diskvalificira nasproti redu in urojenosti, ki ju naj pogojuje edinole pravo.

³¹⁰⁾ I. Kosanović, Istorijški materijalizam, I. izdaja, stran 413, V. Masleša, Sarajevo 1957.

³¹¹⁾ Dr. A. Fiamengo, Osnovi opče sociologije, II. izdanje, stran 329, V. Masleša, Sarajevo 1963.

³¹²⁾ G. Kušej, Uvod v pravoznanstvo, stran 116; O. Mandić, Država i pravo II., stran 41; R. Lukić, Teorija države i prava, stran 132.

Predstavlja jih namreč kot nered, kot brezoblične norme, ki ne morejo vzdrževati družbenega reda, ampak povzročajo anarhijo. To stališče ³¹³⁾ - da je samo država s pravimi sposobna zagotoviti red v družbi - nehote proglašča državo in pravo za trajno nujnost. ³¹⁴⁾ pri tem pa pozablja, da država ni nujen instrument za urejanje vseh nasprotij v družbi, ampak le za razredna nasprotja, za ekscese, ki jih je rodila razredna eksploatacija in ki se ohranjajo kot usedlina stare družbe tudi v procesu novonastajajoče brezrazredne družbe, dokler ne bosta eksploatacija in neenakost odpravljeni in pozabljeni.

Zavest in prepričanje pri nastanku in izvrševanju statotov

Statuti se torej v nobenem primeru ne razlikujejo od "pravih pravnih norm" po tem, da nimajo sankcij, da zagotavljajo manj reda, ali pa da celo pledirajo za nered in anarhijo, ampak se razlikujejo po družbenih elementih, in sicer tako v fazi svojega nastajanja kot tudi izvrševanja. Samoupravni nastanek statotov dobiva svojo logično konsekvenco tudi v izvrševanju statotov. Če nastane nek samoupravni akt kot rezultat dozorelih materialnih in subjektivnih pogojev v delovni organizaciji, še nastane kot rezultat zave-

³¹³⁾ Pločna tla za tako stališče so pogoji, kjer vlada pretiran prakticizem, zanemarjeno pa je ideološkopolitično delo. Prakticistu je tuja družbenopolitična aktivnost in delovanje moralnega faktorja; moralni faktor podcenjuje oziroma mu ne pripisuje praktičnega pomena, ampak se zanese le na prisilne ukrepe.

³¹⁴⁾ Fetišizacija prava se kaže prav tako v pojmovanjih, da so tudi v prvobitni skupnosti obstajali pravni predpisi oziroma, da bo pravo obstajalo tudi tedaj, ko ne bo več držabe. - O. Mandić, Država i pravo I., stran 67, Zagreb 1962. V tej zvezi je vedno omeniti tudi kritiko stališča Tomaševskega, češ da nekatere pravne norme v Sovjetski zvezi sploh nimajo sankcij in se ne vzdržujejo z državno prisilo. Leist to stališče zavrača, ker bi iz njega sledilo, da se bo pravo obranilo tudi po odmrtju države. - O.E. Leist, O prirode i putjah preobrazovanja sankcij socialističeskogo prava. Sovetskoe gosudarstvo i pravo 1/1963, stran 51.

sti delovnega kolektiva o dozorelosti problemov in nujnosti njihovega regulisanja v samoupravnem aktu, ne pa zgolj zaradi obveznosti po zakonu, če je ta akt torej odraz in rezultat realne ocene danih pogojev, tehtanja objektivnih možnosti in subjektivnih želja, potem je takšen samoupravni akt v resnici samoupravnega značaja po svojem nastanku, ker je "odraz objektivne družbene nujnosti v obliki subjektivnega čuta dolžnosti", kot bi to imenoval I. Kosanović. Tedaj niti ni bistveno, da naj bi po teoriji bil de iure še pravo, ampak je bistvenejše, da de facto postaja samoupravna družbena norma - zaenkrat še v skromnejših dimenzijah, toda bodoč razvoj samoupravljanja kaže neizogibno to tendenco.

Takšen samoupravni nastanek statotov pa se mora po svoje odražati tudi v njihovem izvrševanju. Če samoupravni akt ni nastal kot izključno prisilni akt, se praviloma tudi ne izvršuje kot prisilni akt, tudi za izvrševanje nastopijo druga izhodišča in motivi - ne le pravni motivi, ampak že tudi družbeno-moralni motivi: moralna zavest, čut odgovornosti, spoznanje nujnosti, zavest o medsebojni povezanosti v delovni organizaciji, zavest solidarnosti. Za izvršitev samoupravnega akta praviloma - zlasti ne v bodočem razvoju - ne more biti bistvena državna prisila kot zunanji element prava, ampak postaja pomembnejše notranje prepričanje delovnega kolektiva, da je rešitev, ki jo vsebuje samoupravni akt, pravilna in nujna ter v danih pogojih najbolj smotrna oziroma edino možna. "Pravila gospodarske organizacije nastanejo s sodelovanjem in odločanjem samih članov delovnega kolektiva in imajo zato najboljše poročstvo, da jih bodo le-ti spoštovali iz prepričanosti o njihovi pravilnosti in ne zato, ker stoji za njimi še državna prisila". (Podčrtal I.K.) ³¹⁴⁾

Kot pravi Lenin, da bi bilo iluzorno pričakovati, da v komunizmu ne bo nikakršnih individualnih ekscesov, ki jih⁹ družba obravnavala, tako bi bilo tudi danes nerealno trditi in predvidevati, da se vsi

³¹⁴⁾ Dr. Gorazd Kušej, Uvod v pravoznanstvo, stran 110.

samoupravni akti izvršujejo harmonično, brez zastojev, brez protivljenj, brez kršitev. Procesni v delovnih organizacijah se - enako kot v celotni družbi - odvijajo v borbi notranjih protislovij, v borbi novega s starim, v napredovanju, pa tudi stagnirahju in nazadovanju. Obstojajo kršitve samoupravnih predpisov, skupnih dogovorov in obstajajo tudi sankcije za te kršitve. Vendar dobivajo te sankcije v prvi vrsti interni samourejevalni značaj, značaj tovariške kritike, moralnega pritiska večine delovnega kolektiva s poudarkom na medsebojni povezanosti, nujnega spoštovanja skupnih dogovorov, solidarnosti itd. Na drugi strani pa tudi načelo dohodka deluje z lastno prepričljivostjo oziroma sankcijo; brez spoštovanja skupnih dogovorov, brez vestnega in odgovornega skupnega izvrševanja sprejetih nalog tudi ni dohodka.

Te sankcije so izraz notranje, imanentne potrebe družbenega organizma, kakršen je delovni kolektiv, da se zavaruje pred lastnimi ekscesi: imajo torej v prvi vrsti samourejevalni značaj in jih praviloma uveljavlja sam delovni kolektiv. Tistega pa, ki ne spoštuje skupnih dogovorov in ki se ne podreja družbenim sankcijam samega kolektiva, pa še vedno doleti tudi "državna" sankcija. Državna sankcija je torej še realno prisotna, njen obseg in intenzivnost v različnih časovnih in konkretnih pogojih varirata, toda v sklopu intencij celotnega družbenega razvoja bo postajala v pogojih samoupravljanja nujen vse bolj sekundarnega pomena.

Vsega narreč ne more reševati državna sankcija. Družba išče poti in načina avtonomnega urejanja odnosov, pretežno na norelnih principih, praviloma brez državne prisile. (To je nujna pot, da bo postala družba ponovno enotna in se osvobodila "nadvlade" države in prava.) V tej zvezi so zanimiva institucija na primer poravnalni sveti, ki predstavljajo v našem sistemu neformalno izvensodno ustanovo. Izoblikovane značilnosti poravnalnih svetov poudarjajo njihov družbeni karakter in jih izrecno uvrščajo "med oblike neposredne socialistične demokracije". Takšna koncepcija "je v skladu z razvojem našega socialističnega družbenega sistema, ki uveljavlja postopno prenašanje raznih državnih funkcij na družbene organe". 315)

315) F. Kutin, poravnalni sveti, Naši razgledi 23/5-1964.

Poravnalni sveti se uveljavljajo prav v smeri neformalnih organov. Predsednik nekega poravnalnega sveta izjavlja, da pri reševanju sporov sploh ne omenjajo nobenih pravnih predpisov,³¹⁶⁾ ampak želijo doseči sporazum med strankama, torej ne uklonitev pravnega predpisu oziroma odločitvi poravnalnega sveta. Ta misel je izražena tudi v stališčih organizacijsko političnega zbora Skupščine SR Slovenije o poravnalnih sveti: "Moč poravnave, sklenjene pred poravnalnim svetom naj temelji predvsem na moralni obveznosti prizadetih strank, zato naj takšne poravnave nimajo izvršilne moči."³¹⁷⁾

Ali je "državna sankcija" odločilna za značaj
samoupravnih norm?

Kakšni so tedaj razlogi, da tudi tiste norme in do tiste mere, do katere urejajo odnose delovni kolektivi avtonorno, v lastnem okviru, imenujemo pravo? To vprašanje je toliko bolj upravičeno, če opozorimo, da je značilnost prava ravno v tem, da z njim niso regulirani vsi družbeni odnosi, ampak le najpomembnejši - in če to paralelo potegnemo na odnose znotraj delovnih organizacij.

Tovariš Kardelj pravi, da bo v tistem obsegu, v katerem bo družba "sposobna premagati ekonomsko neenakost kot poglobiten vir tistih družbenih protislovij, ki v prehodnem obdobju zahtevajo eksistenco državnosti, (bo) izginjala tudi potreba po taki državnosti, oziroma v tistem obsegu se ta lahko spreminja v bolj ali manj avtoritativna "pravila obnašanja" v pogojih družbenega samoupravljanja znotraj svobodne skupnosti proizvajalcev". (Podčrtal I.K.)³¹⁸⁾

³¹⁶⁾ Razgovor z dr. F. Dolinškom, predsednikom poravnalnega sveta Poljane, Delo 26/3-1964.

³¹⁷⁾ Delo 29/-1964.

³¹⁸⁾ E. Kardelj, Nova ustava Socialistične Jugoslavije, stran 120.

Nobenega dvoma ni, da se ta proces odvija v delovnih organizacijah, da se v njih porajajo samoupravna pravila vedenja in ravnanja, ki delujejo ob odmirajoči državnosti oziroma jo nadomeščajo.

Proces nastajanja teh samoupravnih pravil (ne ustvarjajo jih državni, ampak družbeni organi), njihova družbena vsebina (kljub zakonskim okvirom nastajajo pretežno zaradi potrebe samih delovnih organizacij in ta potreba kroji njihovo vsebino) in proces njihovega uveljavljanja (težišče izvrševanja je v delovnih kolektivih, njihovih samoupravnih organih, delovnih enotah itd.), torej v precejšnjem delu ni pravnega, ampak avtonomnega družbenega značaja.

R. Lukić ugotavlja, da obstoje stališča, po katerih so norme, ki jih na podlagi prenašanja nalog države na družbo ustvarjajo družbeni organi, sankcionira pa država, prenehale biti pravne norme. Toda ta stališča Lukić odpravi s kratko ugotovitvijo, da "omenjene norme očitno ostanejo pravne norme, vse dokler jih država sankcionira - one niso prvi primer v zgodovini pravnih norm, ki jih je sprejel nekdo drug, a ne država".³¹⁹⁾ Takšni utemeljitvi bi bilo skorajda mogoče očitati, da je preveč formalistična, preveč kategoristična, da ne upošteva zadosti kvantitete in kvalitete novih družbenih procesov; zdi se, da bi verjetno bolj ustrezala načelom pravne teorije, ki jih le-ta postavlja za pravo, ko je bilo še v razvoju in krejitvi, ne pa za pravo v odmiranju. Svojo misel Lukić podkrepi s trditvijo, "da država tu ne odмира, čeprav prenaša svojo dejavnost na družbeneorgane". Zdi se nam, da misel, češ da norme, ki jih ustvarjajo družbeni organi, ostanejo pravo, s tem nikakor ni prepričljivo argumentirana in ni

³¹⁹⁾ R. Lukić, Teorija države i prava, stran 358.

dosledna samemu Lukićevemu konceptu odmiranja države. Tu je država postavljena na docela statično osnovo - to pa ni v skladu z bistveno Lukićevo misijo, namreč, da "nobenega problema proletarske države ne smemo obravnavati neodvisno od njenega odmiranja". 320)

Te norme dejansko "niso prvi primer v zgodovini pravnih norm, ki jih je sprejel nekdo drug, a ne država", vendar so pa verjetno med zadnjimi, ki jih država še sankcionira, kajti obdobje našega družbenega razvoja nima kvalitativno istih tendenc in smeri, kot ga je poznala zgodovina porajanja in vzpona prava; sedaj gre ravno za obraten proces - ne za razvoj običajnih in moralnih norm v pravne, ampak za razvoj iz pravnih norm v moralne, družbene norme.

Končno pa - kaj pomeni "državna sankcija" kot odločilen kriterij opredelitve pravnih norm? Zdi se, da bi bilo mogoče pojem državne sankcije razlagati z večih gledišč. Lahko bi jo pojmovali:

- kot direktno (posamično) potrditev samoupravnega akta s strani državnega organa,
- kot generalno pooblastilo za izdajanje pravil za določena vprašanja,
- kot ustavno pravico izdajanja samoupravnih aktov za realizacijo samoupravnih pravic in dolžnosti,
- kot dejansko uporabo samoupravne norme s strani državnega organa (zlasti sodišča),
- kot splošno dopustnost neke aktivnosti (torej ne izrecno delegirano, ampak molče dovoljeno aktivnost), dokler državni organ takšne aktivnosti ne omeji oziroma prepove.

Ekstremni primer pojmovanja državne sankcije bi bil poslednji; to je neke vrste molčeči "vesoljni blagoslov" države. S tega izhodi-

320)

R. Lukić, prav tam, stran 353.

Primerjaj tudi opombo 342, Uvod u pravo, stran 31.

šča bi bili vsi akti, ki jih izda kakršnakoli organizacija, pa naj ima še tako močan družbeni značaj, pravni akti, ker jih država molče sankcionira s tem, da jih ne prepoveduje.

V praksi se običajno smatra za državno sankcijo potrditev norme s strani državnega organa. ³²¹⁾ Tudi sovjetska teorija smatra potrditev za državno sankcijo. Bajmahanov prikazuje to kot način preraščanja norm družbenih organizacij v pravne norme. ³²²⁾

V sovjetski teoriji pa je mogoče zaslediti stališča, ki resno dvomijo o tem, da je državna sankcija, to je potrditev samoupravnih norm društev (dobrovolnye občestva) pravilen in ustrezen opredeljujoč kriterij za ugotovitev pravnega značaja teh norm. Kravčenko pravi, da se mu ne zdi pravilno, opredeliti naravo statutov društev zgolj po enem aktu državnega organa, to je potrditvi statuta. Izhajati je potrebno iz bistva statuta, pravi Kravčenko, iz dejanskega pomena in vloge statuta v delovanju društva. Bistvo statuta se ne spremeni s tem, ko ga potrdi državni organ. ³²³⁾

Ta stališča v sovjetski teoriji so docela nasprotna nekaterim mišljenjem, ki so se pojavljala zlasti v dvajsetih, tridesetih letih, ³²⁴⁾ češ, da se družbena organizacija, ki izvršuje funkcijo državnega organa, prenešeno nanajo, s tem podržavi. Vse bolj se argumentira stališče,

³²¹⁾ "Ti akti dobijo pravni značaj, ko jih potrdi pristojni državni organ". - O.Mandić, Država i pravo II., stran 77.

³²²⁾ Bajmahanov M.T. Normotvorčeskaja dejatel'nost obščestvennyh organizacij v procese vypolnenija peredanyh im gosudarstvennyh funkcij, Sovetskoe gosudarstvo i pravo 9/1963, stran 94.

³²³⁾ Kravčenko V.V., O karaktere norm, sozdavaemyh dobrovol'nymi obščestvami, Sovetskoe gosudarstvo i pravo 8/1960, stran 32.

³²⁴⁾ Manjkovskij B.S., Povišenje roli obščestvennyh organizacij v rešenii gosudarstvennyh voprosov, Voprosy filozofii 4/1961, stran 45 in sl.

da pravne norme prehajajo v nepravne. 325)

Pravne in družbene sankcije se izenačujejo; ne le, da prisila odstopa mesto prepričanju, ampak je prisilatudi kakovostno drugačna - vse bolj postaja "družben vpliv" oziroma "družbeno delovanje" (obščestvenno vođejevie). Ukrepi družbenega vpliva se že sedaj uporabljajo tudi pri kršitvah pravnih norm. 326) Na to kažejo primeri, ko namesto pravne odgovornosti (ukrep državne prisile) uveljavljajo moralno odgovornost (ukrep družbenega vpliva). 327)

"Obravnavava" namesto "potrditve" statuta

Potrditev kot državna sankcija doživlja v naši družbeni praksi kvalitetne spremembe. Odločilen premik naprej pomeni zlasti nova ustavna ureditev. Nova ustava namreč uvaja za statut delovne organizacije kot njen temeljni akt namesto potrditve institut obravnavave na občinski skupščini. Potrditev dosedanjih pravil gospodarskih organizacij je bila obvezna in konstitutivnega značaja. To je bil enostranski državni akt. Če gospodarska organizacija ne bi sprejela pripomb občinskega organa za vskladitev pravil z zakonom, je bila predvidena celo sankcija razpusta samoupravnih organov. 327-a)

Institut "obravnavave" statuta na občinski skupščini pa glede tega poudarja samoupravnost delovne organizacije. Statut dokončno in

325) I.V.Pavlov, O formah pravogo regulirovanija obščestvennih otnošenij pri perehode k komunizmu, stran 272 in sl., Voprosy stroiteljstva komunizma v SSSR, M. 1959.

326) Kravčenko V.V., n.d., stran 27.

327) O.E.Leist, n.d., stran 51.

327-a) Drugi odstavek 54. člena Uredbe o ustanavljanju podjetij in obrtov, Url. FLRJ, št. 51/1953 - 53/1961.

veljavno sprejme delovna organizacija sama, pred tem ga pa da v obravnavo občinski skupščini. ³²⁸⁾ Pripombe občinske skupščine na statut imajo značaj priporočil, ne pa obvezne oblastvene odločitve. Torej se je državna sankcija kvalitativno spremenila tako, da pravzaprav v bistvu ne predstavlja več državne sankcije, ampak že družbenopolitičen akt. Po našem mišljenju je določbo ustave razumeti tako, da obravnave statuta na občinski skupščini, ki je organ oblasti in hkrati organ družbenega samoupravljanja, predstavlja predvsem družbenopolitično oceno predloženega osnutka glede usmerjenosti razvoja delovne organizacije, zagotovitve sodobne proizvodne organizacije, realizacije načela delitve dohodka po delu, razvijanja medsebojnih socialističnih odnosov, razvijanja in bogatitve notranjih oblik neposredne demokracije itd. Iz teh izhodišč formulira občinska skupščina delovni organizaciji priporočila, v kakšni smeri bi bilo potrebno statut dopolniti, da bodo v razvoju delovne organizacije doseženi tisti cilji, h katerim teži vsa naša družba. Seveda se pri tem tudi ocenjuje formalna zakonitost statuta, njegova formalna skladnost z zakonom. Toda to v zvezi z "obravnavo" ne izstopa kot primarno vprašanje. V prvi vrsti je potrebno zagotoviti vsebinsko orientacijo delovne organizacije, vsebinsko zagotavljanje socialističnega družbenega razvoja, kar predstavlja v širšem pomenu vsebino socialistične zakonitosti.

Če s tega zornega kota gledamo na vlogo obravnave statutom delovne organizacije na občinski skupščini, potem je docela jasno, da smo tudi v tem pogledu storili kvaliteten odmik od klasičnih institucij države, kot temu pravi Edvard Kardelj, torej od klasične državne sankcije in smo se približeli pravzaprav "družbeni sankciji", ki pa ni "sankcija", ampak družbeno napotilo, izraz družbene skrbi in prizadevanja za naš skupni napredek.

³²⁸⁾ V 91. členu Ustave SFRJ je sicer odprta možnost, da se "lahko dajo z zakonom pristojnemu organu družbenopolitične skupnosti določena pooblastila glede potrditve ali soglasja k statutu ali drugim splošnim aktom, bodisi k celim ali k njihovim posameznim delom". Toda realizacija tega pooblastila bo prej izjema kot pa pravilo.

Tudi pri tistih pravilnikih delovnih organizacij, za katere je bila predpisana potrditev oziroma soglasje, v bistvu ni šlo več za čisto "državno sankcijo". Pravilnik o delovnih razmerjih je sprejemal delavski svet v soglasju s komisijo zbora delovnih skupnosti občinske skupščine in z občinskim sindikalnim svetom.³²⁹⁾ Toda to ni bila potrditev po upravno nadrejenem organu v smislu upravnega postopka in zato soglasje nima značaja upravne odločbe. Če kateri od obeh zunanjih udeležencev tega postopka ne bi dal soglasja, potem bi nastale interesni spor,³³⁰⁾ ki ga je reševala okrajna arbitraža. Medtem ko je veljal za sprejem tarifnega pravilnika podoben postopek (pri njem niti ni šlo za soglasje, ampak ga je bilo treba predložiti v desetih dneh po sprejemu na vpogled obema prej omenjenima organoma), pa je pravilnik o delitvi osebnih dohodkov že na osnovi ZDR sprejel samostojno delavski svet. Zbor delovnih skupnosti občinske skupščine je imel po zakonu možnost zahtevati od delovne organizacije, da mu pošlje pravilnik in lahko da pripombe nanj. Te pripombe pa so imele značej priporočil; delavski svet je bil dolžan jih obravnavati, o njih obvestiti celoten kolektiv in v tridesetih dneh sporočiti zboru delovnih skupnosti svoje stališče. Podobno je bilo glede sprejemanja pravilnika o delitvi čistega dohodka.

Sledeč intencijam ustave tudi nov temeljni zakon v podjetjih, temeljni zakon o zavodih in temeljni zakon o delovnih razmerjih^{330a)} odpravljajo dosedanje omejitve glede samostojnega sprejemanja splošnih aktov v delovnih organizacijah. Temeljni zakon o podjetjih (82.člen) dopušča možnost, da občinska skupščina lahko zahteva od podjetja, ki ima na njenem območju svoj sedež (ali sedež dela podjetja), da ji mora predložiti v obravnavo predlog določenega splošnega akta.

³²⁹⁾ Glej člen 321.in 124. zakona o delovnih razmerjih, Ur.l.FLRJ, št.17/1961.

³³⁰⁾ Glej Dr.Rudi Kyovsky, Učbenik delovnega prava, stran 170.

^{330a)} TZ o podjetjih in TZ o delovnih razmerjih Ur.l.SFRJ št.17/65, TZ o zavodih Ur.l.SFRJ 5/65.

Torej gre razvoj v vse večje dejansko in formalno samoupravno sprejemanje samoupravnih aktov. Potrjevanje kot oblika državne sankcije se omejuje na potreben minimum 33ob) na drugi strani pa ga postopoma nadomestuje obravnava, ki pa ni več čista državna sankcija, ampak že pretežno sredstvo družbenega urejanja in vsklajevanja razvoja.

Tudi glede uporabe samoupravnih aktov na sodiščih prinaša razvoj zadnjih let določene novosti. Medtem ko je bila pred leti uporaba samoupravnih aktov v glavnem izjema in se je pri razsoji sporov neposredno uporabljala zakon, pa je danes narobe: primarna je uporaba samoupravnega akta, neposredna uporaba zakona pa subsidiarna, če ni samoupravnega akta oziroma če je nezakonit.³³¹⁾ To je logična posledica razvoja naše zakonodaje, ki postaja vse bolj okvirna in predstavljajo posamezni zakonski predpis v prvi vrsti okvir oziroma platformo, ki se konkretizira in dopolni s samoupravnim aktom,³³²⁾ ter praviloma samo slednji služi neposredni rabi.³³³⁾

^{33ob)} Izjeme od načela, da obč.skupščina obravnava statut del. organizacije so že uzakonjene z nekaterimi zakoni, n.pr. Zakon o NB Jugoslavije (Z12/65), Zakon o družbenem knjigovodstvu (Z 12/65), Zakon o skladu federacije za kreditiranje gospod.nezadostno razvitih republik (Z 8/65), TZ o založniških podjetjih in zavodih (Z15/65), TZ o zavodih (Z 5/65) idr.

³³¹⁾ Husein Kratina ugotavlja, da so se v prvem obdobju delavskega samoupravljanja neposredno uporabljale zakonske norme predvsem zaradi nerazvitosti samoupravljanja in nerazvite notranje samoupravne normativne funkcije. V pogojih pa ko se s pravilniki delovnih organizacij urejajo v glavnem vsi notranji odnosi, pa postaja neposredna uporaba zakona izjema. - Husein Kratina, Proces donošenja pravilnika preduzeća, stran 24., Institut društvenih nauka, Beograd, 1963.

³³²⁾ Glej dr.J.Djordjević, Ustavno pravo i socialistički sistem Jugoslavije, stran 154.

³³³⁾ Na tej osnovi bi bilo dopustno zaključiti, da se v tem pogledu tudi sodni organi začenjajo spreminjati iz čistega državnega organa, ki uporablja samo prisilno (zunanje) pravo, v organ, ki s tem da notranje spore delovnih organizacij razsoja prvenstveno na osnovi samoupravnih aktov prizadete delovne organizacije, dobiva v določenem smislu (ne pa tudi že formalnih obeležij) vsebinske kvalitete arbitraže, nepristranskega razsodnika. Pri tem nikakor ni brez pomena dejstvo, da ustava imenuje sodišča samostojne organe (družbene skupnosti). -(74. člen Ustave SFRJ.)

Sankcije v statutih

Prve empirične analize so pokazale, da je v statutih, sprojetih na temelju nove ustave, posvečeno razmeroma malo skrbi obdelavi sankcij zoper kršitve statutarnih določb. Gradivo analize, ki jo je opravil Republiški svet Zveze sindikatov za Slovenijo, ³³⁴⁾ navedla na sklep, da je precejšnje število delovnih organizacij, kjer v statutu problema sankcij niso obdelali, da pa je še večje število tistih, kjer je to vprašanje obdelano preveč splošno. To da samo na tej osnovi izrečena sodba o obravnavi problematike sankcij v samoupravnih aktih bi bila lahko enostranska, če ne bi hkrati analizirali tudi pravilnike o delovnih razmerjih oziroma pravilnike o disciplinski in materialni odgovornosti delavcev ter druge ustrezne pravilnike. To bi bilo zadosti obsežno vprašanje za posebno empirično raziskavo, ki bi dala zanesljivejšo osnovo za zaključke v navedeni smeri.

V tej zvezi bi bilo možno postaviti tri vprašanja:

- prvo, ali je sploh potrebno predvideti sankcije za kršitev samoupravnih aktov, če govorimo, da dobivajo po svoji vsebini značaj družbenih norm;
- drugo, ali se lahko zadovoljimo zgolj s splošnimi določbami o sankcijah v statutu;
- tretje, ali naj vsebuje sankcije statut ali nek drug splošni akt delovne organizacije.

Odgovor na prvo vprašanje je dan v predhodnih razglabljanjih, ker smo ugotovili dvoje. Prva ugotovitev pravi, da sankcija ni specifično

³³⁴⁾ Gre za analizo 120 statutov delovnih organizacij z nad sto zaposlenimi iz SR Slovenije, ki jo je Republiški ZSS pričel pripravljati v septembru 1964. Kvantitativnih podatkov ne navajamo, ker ni bil namen analize, podrobno obdelovati sankcije in zaradi tega tudi vprašalnik ni bil orientiran na kompleksno analizo problema sankcij.

obeležje pravnih norm, ampak da imajo sankcijo tudi druge družbene norme. Vsaka od teh sankcij ima svoja lastna obeležja, pri čemer predstavlja monopol organizirane državne prisile bistven razpoznavni znak pravne sankcije, medtem ko so sredstva moralnega pritiska, družbene kritike ipd. bistvena karakteristika družbene sankcije. V drugi ugotovitvi pa je rečeno, da je preraščanje pravnih norm v družbene norme proces v praveri pomenu besede, ki se je sicer že pričel, a bo trajal nedoločeno dolgo dobo. To je proces poln notranjih protislovij, proces, ki ne poteka geometrijsko premočrtno in se tudi ne da meriti s kvantitativnimi statističnimi shemami. V tem procesu se bodo - skladno z materialnim razvojem družbe - vse bolj razvijala socialistična moralna pojnovanja in navade, ki bodo pravno sankcijo iz dneva v dan uporneje potiskale v zgodovino.

Glode drugega vprašanja stojimo na stališču, da se ni mogoče zadovoljiti zgolj s splošnimi opredelitvami sankcij za zavarovanje samoupravnih aktov oziroma samoupravnih pravic med kršitvami. Npr. določba, ki jo beremo v nekem statutu - "Nihče nima pravice in ne more omejiti samoupravnih pravic delovnega kolektiva" - je sicer jasna, a je preveč splošna, da bi sama za sebe zadostovala za uspešno zavarovanje samoupravnih pravic. Iz nje lahko povzamemo sklep, da je prepovedano kršiti samoupravne pravice delovnega kolektiva. Toča to je pravzaprav že splošno znana temeljna - i pravna i moralna - norma našega družbenega sožitja, ki jo - kot princip - že ustava dovolj jasno uzakonjuje in garantira.

Ustava izrecno pravi, da so nedotakljiva podlaga človekovega položaja in njegove vloge: samoupravljanje delovnih ljudi v delovni organizaciji; demokratični politični odnosi, ki omogočajo človeku, da uresničuje svoje interese, pravico samoupravljanja ter druge pravice itd. ³³⁵⁾ Svobščine in pravice človeka in občana so neodtujljiv

³³⁵⁾ Ustava SFRJ, temeljna načela, II., Uradni list SFRJ 14/1963.

del in izraz socialističnih in demokratičnih, s to ustavo zavarovanih odnosov; v njih se človek osvobaja kakršnegakoli izkoriščanja in samovolje ... (32.člen.) Protiustaven je vsak akt, s katerim se krši pravica do upravljanja delovnih ljudi (9.člen). Ustava je poverila ustavnim sodiščem nalogo, da varujejo skladno z zakonom tudi pravico samoupravljanja (150.člen). Ustava torej nedvorno garantira princip samoupravljanja, tako z družbeno-političnega, kot pravnega vidika. Tudi po kazenskem zakoniku ³³⁶⁾ je zagotovljena splošna zaščita samoupravljanja s tem, da so dejanja, s katerimi se preprečuje uresničevanje samoupravnih pravic oz. so ovira delo samoupravnih organov, kvalificirana kot kazniva dejanja.

Za statut (in druge splošne akte delovne organizacije) tedaj nikakor ni dovolj, da ostane pri tako splošni določbi, kakršno smo prej omenili, ampak je potrebno podrobneje obdelati primere kršitve samoupravnih pravic, sankcije za te kršitve in pogoje uveljavljanja sankcij. Pri tem bo težko ostro ločevati med sankcijami, ki jih vsebujejo že zakonski predpisi, in ki jih naj vsebujejo samoupravni akti. Glede na tendence razvoja naše zakonodaje, ki se vse bolj otresa protirane kazuistike, je računati, da bodo namesto zakona samoupravni akti vsebovali vse več podrobnosti. ³³⁷⁾

Kakorkoli je važno, da statut bližje opredeli primere kršitve samoupravnih pravic, sankcije zanje in pogoje za uveljavljanje sankcij, predvsem tudi zaradi primarne uporabe samoupravnih predpisov na sodišču, pa je prav tako v tej zvezi pomembna ugotovitev, da ni problem toliko v pomanjkanju predpisov, kot njihovem izvrševanju. Razen tega ni mogoče celotnih medsebojnih odnosov spraviti v kalu-

³³⁶⁾ Člen 160a KZ, Ur.l.FLRJ 30/59 in 15/65

³³⁷⁾ Že dosedanji zakon o delovnih razmerjih je propuščal delovni organizaciji, da je lahko s svojimi pravili oziroma pravilnikom o delovnih razmerjih predvidela še druge primere kršitve delovne discipline, kot jih je naštel zakon v 251.členu. Nov temeljni zakon o delovnih razmerjih pa gre še veliko dalje v tej smeri in daje določilen poudarek samoupravnim aktom, da samostojno urejajo to problematiko.

pe disciplinskih ukrepov, ampak jih je potrebno razreševati tudi s sredstvi moralnega družbenega vpliva (tovariškimi opozorili, javno-kritiko) in rednimi sredstvi demokratičnega mehanizma (odpoklic, rotacija). Ob odsotnosti zavestnega ideološko-političnega faktorja, ob družbeno-politični pasivnosti delovnega kolektiva še tako podrobno izdelani disciplinski ukrepi ne morejo uspešno urejati medsebojnih odnosov. In nasprotno: idejno čvrst ter enoten kolektiv se lahko upre samovolji in kršitvi samoupravnih pravic že na osnovi same ustavne zaščite, ki dejansko predstavlja ne le pravni, ampak socialistični moralni princip zaščite samoupravljanja kot temeljnega instituta naše družbene ureditve.

Tretje vprašanje se tiče odnosa med statutom kot temeljnim splošnim aktom delovne organizacije in ostalimi splošnimi akti, kot so pravilniki, poslovniki ipd. V kolikor ima delovna organizacija poseben pravilnik o delovnih razmerjih oziroma še celo pravilnik o materialni in disciplinski odgovornosti zaposlenih, potem je razumljivo, da statut ne bo imel podrobnih določb o sankcijah za kršitev samoupravnih pravic, ampak bo le-te vseboval poseben pravilnik. V tem primeru bi za statut zadostovala splošna opredelitev kršitev, kot npr.: kršitve samoupravnih pravic delavcev, ekonomskih enot, organov upravljanja ter določb tega statuta, so težjega značaja in se za njih lahko izreče odpust iz podjetja".³³⁸⁾ Pravilnik bi pa podrobneje obravnaval primere kršitev samoupravnih pravic oziroma delovne discipline ter pogoje za uveljavljanje sankcij, in sicer ne le za pretep v obratu, za krajo izdelkov, povzročitev "škarta" itd., ampak tudi za šikanozen odnos do delavcev, za namerno zavažanje samoupravnih organov z napačnimi podatki, za neizvrševanje sklepov samoupravnih organov, za dušenje kritike in iniciative delavcev itd. Na ta način ne bo obravnavana le delovna disciplina v klasičnem smislu, ampak kompleksen družbeni in materialni položaj delovnega človeka v procesu dela in upravljanja.

³³⁸⁾ Primer iz gradiva analize Republiškega sveta ZSS.

Jasna opredelitev kompleksnih medsebojnih odnosov v delovni organizaciji in zavarovanje proti njihovi kršitvi nima torej po svojem izhodišču pretežno kazensko-policijskega obeležja, ampak v prvi vrsti samourejevalen družbeni značaj. Gre za to, da medsebojnih odnosov ne bi urejevali zgolj s kazenskimi oziroma disciplinskimi ukrepi, ampak vse bolj na osnovi socialističnih moralnih norm in navad. V nedogled se ne bo mogoče sličeovati le na pravne predpise, ampak bodo določeni moralni nazori, določeni običaji in obziri morali postati "regulator odnosov med ljudmi, in na čedalje širših področjih".³³⁹⁾ Tako tudi v sovjetski teoriji poudarjajo, da vloga tovariških sodišč ni toliko v obravnavanju kršitev proizvodne discipline, ampak kršitev pravil socialističnih odnosov v družbi. Zato pripisuje tej obliki družbenega delovanja nadvse učinkovit vzgojni pomen.³⁴⁰⁾

Glede obravnavanega problema sankcij je tedaj možno povzeti naslednje ugotovitve:

1. da sankcija ni le atribut pravne norme, ampak da jo imajo tudi druge družbene norme,
2. da je "državno sankcijo" kot akt, s katerim postane neka norma pravna norma, mogoče pojmovati na več načinov, oziroma da je možnih več vsebinskih razlag tega pojma,
3. da se pretežno uporabljeni smisel pojma državne sankcije - to je potrditev s strani državnega organa - v naši družbeni praksi že spreminja; da iz pravne kategorije (potrditev) prerašča postopoma v družbeno kategorijo (obravnavo).

³³⁹⁾ E.Kardelj, Peti kongres SZDLJ, stran 104., CZ, Ljubljana 1960.

³⁴⁰⁾ B.S.Mankovskij, Povišenje roli obščestvennyh organizacij v rešenii gosudarstvennyh voprosov, Voprosy filosofii 4/1961, stran 44.

XI. KOT DRUŽBENE NORME SO STATUTI VODILNA
OBLIKA ODMIRAJOČEGA SOCIALISTIČNEGA PRAVA

Potemtakem tudi po formalni plati ni neizpodbitnih razlogov proti temu, da se samoupravnim aktom delovnih organizacij prizna značaj družbenih norm. Vsebinsko močnejši postajajo argumenti tistih, ki poudarjajo družbeni značaj statotov. Družbeni značaj statotov očitno kaže tako nastanek statotov, kot njihova vsebina in izvrševanje.

Čeprav pojem samoupravnih norm delovnih kolektivov še ni popolnoma definiran, pravi Husein Kratina, pa vendar kaže družbeni, to je nepravni značaj teh norm. Pravilniki delovnih kolektivov vsebujejo norme, s katerimi delavci na osnovi pravice samoupravljanja samostojno urejajo svoje odnose v delovnih kolektivih. Samostojno urejanje teh odnosov s strani samoupravnega delovnega kolektiva z lastnimi pravili (normami) kaže na samoupravni značaj teh pravil (norm) za razliko od pravnega značaj norm, s katerimi eno področje teh odnosov urejajo državni organi. Ti pravilniki predstavljajo instrument samostojnega vsklajevanja odnosov med posameznimi delavci, skupinami delavcev in ožjimi ter širšimi deli delovnega kolektiva v procesu proizvodnje, delitve in drugih odnosih. Oni so instrument za samostojno razreševanje družbenih protislovij, ki se pojavljajo v procesu družbene proizvodnje in delitve proizvoda družbenega dela med udeleženci teh procesov. ³⁴¹⁾

Bistvenega pomena pa je dejstvo, da so družbeni elementi v naraščanju, ostanki pravnih elementov pa v upadanju, tako spričo splošnih

³⁴¹⁾ Husein Kratina, Proces donošenja pravilnika preduzeća, stran 20 do 21.

tendenc v razvoju socialističnega prava, ³⁴²⁾ kot tudi že doseženih kvalitativnih sprememb v procesu odmiranja države in prava pri nas.

S tega stališča torej statuti nikakor niso več "prave pravne norme z vsemi znaki prava" in samoupravna normativna dejavnost delovnih organizacij ni gola decentralizacija zakonodajne pravice izdajanja takšnih "pravih pravnih norm", ampak postajajo po vsebini in svojem bistvu še družbene norme, vendar pa se v njih še vedno ohranjajo določeni elementi prava. Zato statuti izražajo dialektičen proces odmiranja prava. Statuti se ne izločujejo iz enotnega družbenega in pravnega sistema kot kategorija s posebnimi cilji, ampak predstavljajo pravzaprav cilj celokupnega pravnega sistema - samoupravno urejanje odnosov v družbi. Lahko bi rekli, da statuti pomenijo vodilno, avantgardno obliko odmirajočega socialističnega prava.

Stališča, ki se protivijo priznati statutom značaj družbenih norm, pa razen tega, da temeljijo na etatističnih koncepcijah, koncepcijah večnega in vsemočnega prava, izhajajo tudi iz bojazni pred nekakšno anarhijo innerodom, misleč, da je edino pravo tisto, ki bo vse večne čase delalo red v družbi (ubi societas, ibi ius).

Misel, da bi priznanje procesa preobrazbe statutov v družbene norme pomenilo nered, nedisciplino, skratka splošno anarhijo, je podobna nezaupanju in ugovorom, kakršne smo srečali že ob sami uvedbi delavskih svetov in kakršni so se pojavljali tudi proti uvajanju delitve dohodka po delu, proti uvajanju delovnih enot itd. Družbena praksa je ta pesimizem demantirala. Deviza statutov ni nered in anarhija, ampak nasprotno, večji red in večja organiziranost!

³⁴²⁾ "Kolikor pa je pravo poklicano da odmre, kot je to primer s socialističnim pravom, toliko bolj mora imeti stik z moralo, običaji in drugimi družbenimi normami. Pravzaprav se v procesu odmiranja prava določene norme spreminjajo v običajne, morale itd. in prenehajo biti pravne (podčrtal I.K.) ter bi v tej novi obliki obstajale še vnaprej v družbi tudi po popolnem odmrtnju prava." - Radomir Lukić, Uvod u pravo, stran 31, Beograd 1961.

Razvoj človeške družbe gre objektivno v smer njene ponovne integracije, to je stanja, ko ne bo več potrebno pravo, da bi z monopolom fizične sile uravnavali nasprotja tako kot v razredno razčlenjeni družbi. Kot že rečeno, je nesmiselno postavljati neke roke in podrobnosti o tem, kdaj in kako bo dosežen ta cilj. Dejstvo pa je, da je naša družbena skupnost že na tirnicah tega procesa, ki v končni liniji kljub raznim ovinkom, zastojem ter premikanju na tirihi, nujno vodi k temu cilju. Torej moramo računati, da ne bo vselej pravo tisto, ki bo s fizično prisilo vzdrževalo red. Celo prekaljeni militarist Bismarck je priznal: Z bajoneti se da marsikaj doseči, le sedeti se ne da dolgo na njih.

Torej je potrebno namesto prava, kot tipične razredne kategorije, uvajati moralne družbene norme, socialistične običaje in navade. Če se danes, ko še vedno obstajajo nasprotja v družbi spričo relativno nerazvite materialne osnove in zaradi ekonomske neenakosti, še ne moremo odpovedati prisilnim institutom države in prava, pa to ne pomeni, da moremo računati na njuno večnost in pri tem zanemarjati razvijanje drugih osnov urejanja družbenih odnosov.

Dejstvo, da statuti še dobivajo in bodo v nadaljnjem procesu vedno bolj dobivali značaj družbenih norm, ne more zmanjšati njihove družbene vrednosti in pomena za učinkovito urejanje odnosov v delovnih organizacijah. Nasprotno! To statutom daje večjo veljavo in moč. Ob prejšnji element prisiljevanja in namesto njega stopajo novi moralni družbeni elementi, na katerih bo slonel bodoči razvoj integrirane družbe. To so elementi, ki so vezani na pojem socialistične oziroma komunistične morale: družbena zavest; samodisciplina; čut odgovornosti do družbe, kolektiva in sotovarišev; zavest solidarnosti, zavest medsebojne povezanosti; zavest tovarištva in medsebojne pomoči; spoznanje nujnosti spoštovanja skupno sprejetih dogovorov itd. To so elementi, na katerih bo nujno teme-

ljilo nadaljnje poglobljanje značaja statotov kot družbenih norm, ne glede na to, če spričo neenotnih stališč v pravni teoriji, uspe ta ali oni s formalnimi elementi dokazati, da so statuti še vedno "prave pravne norme z vsemi znaki prava".

Na statutih se gradi celotna družbena nadgradnja

Odločilnega pomena po našem mnenju tedaj niti ni stodstotno točna terminološka dinstinkcija irena oziroma notranjih odnosov med posameznimi elementi v dialektičnem razvoju tega družbenega pojava, ampak je bistvena smer in vsebina procesa. Ko na osnovi zgodovinskega materializma spoznavamo vsebino in smer procesov, pa tudi njihove pojavne oblike, pa nikakor ni dovolj, da te procese spoznavamo samo pasivno, ampak je potrebno z aktivnim odnosom do njih jih pospeševati in skrajševati njihove poti. Pomeni tedaj: če priznamo družbeni značaj statotov bodisi kot že začeto stvarnost bodisi šele kot stvar bodočih procesov, moramo aktivno delovati v tej smeri, da se bodo močneje razvijali elementi socialistične morale, družbenih moralnih norm - regulatorji odnosov v družbi, ki bodo v perspektivi nadomestili razredno pravo.

Zato je nadaljnje izpopolnjevanje statotov in drugih samoupravnih aktov delovnih organizacij ena naših najvažnejših nalog. "Statuti in pravilniki delitve znotraj podjetij so za podjetje neke vrste ustava, tako bistveni element našega ustavnega sistema, da se prav na njih gradi celotna družbena nadgradnja (podčrtal I.K.). Z drugimi besedami, v našem družbenem sistemu pravzaprav ni pomembnejšega vprašanja kot je vprašanje oblikovanja ekonomskih in družbenih odnosov, ki dobivajo svoj izraz ravno v statutih in pravilnikih o delitvi v podjetjih in ustanovah". 343)

343) E. Kardelj, Razprava na III. plenumu CK ZKJ, 27. novembra 1961.

Iz teoretično jasne smeri odmiranja države in prava se torej postavlja tudi praktična naloga delovanja v tej smeri. Če naj na statutih temelji glavno breme družbene nadgradnje, če je to eno najpomembnejših družbenih vprašanj pri nas, potem ne tvorijo ozadja tega vprašanja le teoretične postavke pravno-politične teorije, ampak tudi praktične potrebe družbenega razvoja.

Statuti odpirajo perspektivo napredka

V samoupravljanju, katerega bistveno vsebino oblikujejo različni samoupravni akti, leži perspektiva nadaljnjega razvoja. Od samoupravljanja oziroma od konkretnega oblikovanja samoupravnih pravic in dolžnosti v samoupravnih aktih pričakujejo delovni ljudje večje rezultate v poslovanju in urejanju medsebojnih odnosov itd. V neki anketi, ki je zajela glavne organizatorje proizvodnje in družbeno-politične funkcionarje iz 70 večjih industrijskih podjetij iz vse države, je 83,5 % anketiranih izjavilo, da se s pomočjo samoupravnih norm lahko dosežejo boljši uspehi v organizaciji proizvodnje in poslovanja, 57,2 % pa jih meni, da se že sedaj odražajo večji uspehi; med istimi anketiranimi 79,5 % pričakuje še učinkovitejšo notranjo kontrolo in osebno odgovornost (37,5 % že sedaj opaža večje uspehe v tem pogledu); 77,8 % anketiranih smatra, da se bo s samoupravnimi akti dosegla večja vloga in družbena odgovornost samoupravnih organov (50,1 % že sedaj opaža večje rezultate v tem pogledu) itd. 344)

Takšna pričakovanja se projicirajo tudi na notranje okvire delovnih organizacij. Izraz teh pričakovanj je dejstvo, da proizvajalci vidi-

344) Uredjenje odnosa u preduzeću samoupravnim normama, stran 151, sredo Z. Vidaković, Institut društvenih nauka, Beograd 1961.

jo možnosti boljših rešitev mnogih vprašanj v neposrednem upravljanju. To je zlasti tam, kjer proizvajalci smatrajo, da o mnogih važnih sklepih niso niti pasivno obveščeni. Ob tej priložnosti ne moremo podrobneje obravnavati splošnih in empiričnih vidikov te problematike, vendar je kljub težavam in začasnim zastojem pomembna vloga statutov v tej smeri nesporna.

Samoupravno urejanje problemov proizvodnje, delitve in medsebojnih odnosov odpira pred proizvajalci perspektivo napredka. Prav skozi statute se sprošča ustvarjalna iniciativa proizvajalcev. Želje po hitrejšem napredovanju se izražajo v težnjah po nadaljnem poglobljanju samoupravljanja, po izpopolnjevanju organiziranih oblik neposrednega in posrednega odločanja oziroma soodločanja, v zahtevah po sprejemanju odločitev z večjo odgovornostjo, v zahtevah po spoštovanju sprejetih samoupravnih aktov itd. To se izraža na eni strani v prepričanju, da bi z bolj decentraliziranimi samoupravnimi akti in sklepi posamezne stvari bolje uredili. Na vprašanje, ali bi delavci v oddelku s pravilnikom, ki bi ga sprejeli na sestanku kolektiva, bolje uredili delitev osebnih dohodkov, kot ga pa urejuje centralni pravilnik za podjetje, je 53 % anketiranih članov delavskih svetov iz 63 večjih jugoslovanskih podjetij odgovorilo pozitivno, 31,4 % pa negativno. ³⁴⁵⁾ Na drugi strani pa govori o tem dejstvo, da proizvajalci niso z doseženim stanjem zadovoljni, da hočejo najprej, da so dostikrat prepričani, da mnoge zadeve niso urejene zadovoljivo in bi bilo treba poiskati nove rešitve zanje. ³⁴⁶⁾

³⁴⁵⁾ V. Hadžistević, odnosi proizvodnje i raspodele i pravilnici preduzeća, stran 79.

³⁴⁶⁾ Na vprašanje, če so opazili v podjetju vprašanja, ki niso zadovoljivo urejena in bi moral delavski svet o njih sprejeti nove pravilnike ali pa popraviti stare, je 57,8 % članov delavskih svetov odgovorilo pritrdilno, 18,5 % nikalno, 13,5 % se ne ve opredeliti, 10,2 % pa je brez odgovora. - V. Hadžistević, prav tam, stran 146.

Pravice upravljanja in sposobnost upravljanja

S tem pa ni rečeno, da vse izrežene želje, vsa izražena stališča in prepričanja tudi postanejo realizirana stvarnost. Mnogo pričakovanj se ne uresniči, mnoga se uresničijo drugače kot so bila zamišljena. Samoupravljanje ni brez napak. Danes še vedno obstoji določeno neskladje med pravico upravljanja in znanjem upravljanja. Premajhno znanje in nizek kulturni nivo ovirata učinkovito udeležbo v upravljanju. Nepismeni ali polpismeni proizvajalec ne more učinkovito upravljati gospodarstva. Zato je strokovno in družbeno-ekonomsko izobraževanje ena bistvenih nalog ob proizvodnji, pravzaprav sestavni del proizvodnih nalog. ³⁴⁷⁾

Toda zaradi tega proizvajalce ni mogoče kar naprej ločevati od upravljanja. Tistim, ki govorijo o nesposobnosti proizvajalcev za upravljanje z gospodarstvom, je Tito že ob sprejemanju zakona o delavskih svetih postavil vprašanje: "Ali naj čakamo, da bodo vsi delavci enako sposobni za upravljanje?" ³⁴⁸⁾ Ne gre samo za strokovno šolanje. To nikakor ne more biti edina metoda, da postane proizvajalec vsestransko uspešen upravljalec. Neposredna praktična šola upravljanja je tista, ki bo - ob vzporednem ekonomskem in družbenopolitičnem izobraževanju - dala delovnim ljudem potrebne izkušnje.

Ob primerih slabega gospodarjenja, ob primerih nesmotrnih investicij ipd. se kaj radi pojavljajo poskusi ocenjevanja "zrelosti za

---

³⁴⁷⁾ Lenin je v Rusiji po zmagi revolucije postavljaj dvig kulturne ravni na prvo mesto. V buržoaznih državah ovirajo zakoni udeležbo delavcev pri upravljanju, je govoril Lenin na VIII. kongresu RKP (b), toda razen zakonov je tudi nizek kulturni nivo, ki se pa ne da pokoriti nobenim zakonom. - Lenin, Izabrana dela, 13. knjiga, stran 96.

³⁴⁸⁾ Tito, Govori i članci, knjiga V., stran 228.

samoupravljanje". To predstavlja pravzaprav latentno nevarnost, da birokracija oziroma tehnokracija nekoga proglasi, da ni "zrel za samoupravljanje". 349)

Čakati, da bi bili vsi delavci enako sposobni za upravljanje, bi tedaj pomenilo vzdrževanje večnega varuštva nad samoupravljanjem, bi pomenilo, da se vedno lahko najde nekdo, ki se proglasi za nezmotljivega in proizvajalcom odvzame ali pa omeji samoupravne pravice ter odloča namesto njih. Gramsci Antonio se je že pred petinštiridesetimi leti uprl političnemu varuštvu nad tovarniškimi sveti in je poudarjal, da se niti partija niti sindikat ne smeta postavljati za tutorja in tudi ne za že izdelano nadstavbo tovarniških svetov. Predstavljati morata gonilne sile in organizatorja splošnih političnih pogojev, v katerih bo revolucija potekala hitreje in v katerih bodo osvobojene proizvajalne sile doživlele največji razmah. 350)

Prav gotovo je res, da ni mogoče trditi, da so vsi sklepi in vse zamisli samoupravnih organov vedno absolutno pravilni, je govori Stane Kavčič na V. kongresu SZDLJ. Toda - kdo lahko končno to trdi za sklepe in zamisli višjih političnih in predstavniških organov? Zato se proti nepravilnim sklepom in napakam samoupravnih organov ni mogoče boriti "z administrativno kontrolo ali s političnim pritiskom, marveč samo s krepitvijo vsestranske in neposredne delavske oblasti in takega njenega organizma in metod, s katerimi se bodo stalno širile praktične možnosti za sodelovanje in za množični vpliv čimvečjega števila proizvajalcev". 351)

349) Prim.: B.Perić, Pravna znanost i dialektika, stran 94.

350) Prim.: A.Gramši, Izabrana dela, stran 180, Kultura, Beograd 1959.

351) Stane Kavčič, Peti kongres SZDLJ, stran 113.

XII. ENOTNOST PRAVIC IN DOLŽNOSTI

Statuti oblikujejo polno vsebino samoupravljanja. S tem, ko pojmujejo pravice in dolžnosti kot nerazdružno celoto, postavljajo delovnega človeka v družbeno in ekonomsko nov položaj in razmerje do problemov lastnega dela in urejevanja družbenih problemov. Proizvajalca postavljajo še nedvoumneje v aktiven položaj do urejevanja problemov svoje okolice, do problemov dela, delitve itd. Statuti dajejo odločilen prispevek k pojmovanju samoupravljanja ne le kot enostranske pravice, ampak hkrati tudi dolžnosti. Zgodovinski proces realizacije ideje samoupravljanja kot antipoda položaju delavca v mezdni pogodji, pogojih izkoriščanega objekta proizvodnih odnosov, zgodovinski proces uresničevanja gesla organiziranega proletariata "tovarne delavcem!", proces transformacije delavca iz služabnika v proizvajalca - upravljalca, je zlasti v začetku vzbujal znatno prepričanje, da predstavlja samoupravljanje samo novo pravico. Takšna predstava pomeni enostransko reakcijo po sprostitvi iz stoletnega položaja izkoriščanega razreda. ³⁵²⁾

Mnogokje se ta miselnost še ohranja; v samoupravljanju vidijo samo pravice, ne pa tudi dolžnosti. Ta problem se je odprl s svoje teoretično-praktične plati tudi v pripravah novega zakona o delovnih razmerjih. Če bi obveljalo stališče, da je samoupravljanje samo pravica, ne pa tudi dolžnost, potem bi delavec lahko delal, čeprav ne sodeluje v upravljanju. Toda samoupravljanje ni klasična pravica iz delovnega razmerja, ampak "lastnost osvobojenega dela". ³⁵³⁾ Zato je proizvajalec dolžan sodelovati v upravljanju delovne organizacije. Kajti, če bi se tej "pravici" odpovedal, bi se ponovno znašel v položaju meznega delavca.

³⁵²⁾ Primerjaj: I. Kristan, Odnos do samoupravljanja kot ga kažejo posamezni osnarki statutov delovnih organizacij, Občan 14. decembra 1963.

³⁵³⁾ Diskusijni material za pripravo novog zakona o radnim odnosima, stran 6, Savezni sekretarijat za rad, juna 1964.

Da ne bi bilo zmotnih, iluzornih in idiličnih predstav o samoupravljanju zgolj kot o pravici, ki se je kolektiv poslužil, kadar mu godi, sicer pa ne, nekateri poučarjajo, da je potrebno najprej fiksirati obveznosti, na njih pa graditi pravice, in sicer v takšnem obsegu, kot jih je mogoče pričakovati iz dolžnosti, z drugimi besedami: da si odrežemo tolikšen kos kruha, kot smo ga pridelali. "Zato bi ob priliki reguliranja medsebojnih odnosov bilo logično fiksirati najprej obveznosti, šele potem pa, na tej osnovi zgraditi pravice, tako za posameznike kot za vsako enoto." ³⁵⁴⁾ Podobno misel je izrazil Stane Kavčič, ko je dejal, da je s "statuti potrebno ustvariti takšen racionalen organizem samoupravljanja, ki bo vsakega posameznika postavil v položaj, da mu bo ob pogojih optimalnega izvrševanja njegovih dolžnosti sočasno tudi optimalno uresničeval njegove pravice in dajal čimvečjo moralno in materialno stimulacijo." ³⁵⁵⁾

Statuti torej s svojo osnovno koncepcijo vnašajo jasnost v položaj proizvajalca, ki ga opredeljuje samoupravljanje. Ne idealizirajo ga kot enostransko pravico in zato tudi ne dajejo osnove za očitke, češ da porajajo anarhijo in nered. Z jasno opredelitvijo dolžnosti, pravic in odgovornosti statuti ne težijo v anarhično brezvladje, ampak v večjo organiziranost, v organizirano izvrševanje tako pravic kot dolžnosti.

Npr. odnos do informiranja dobiva v statutih novo vsebino. Doslej smo bili vajeni slišati, da je pravica proizvajalcev, da so informirani o tem in onem. Pred uprave podjetij je bila postavljena naloga, da informirajo delavce o gibanju proizvodnje, o dohodku, o stroških itd. Informiranost je bila postavljena preveč kot enostranska pra-

³⁵⁴⁾ Mika Špiljak, Uvodno izlaganje, stran 29, O statutu preduzeća - o statutu komunā, Materijali sa savetovanja u CV Saveza sindikata Jugoslavije 29. 6. in 2. 7. 1962, Stvarnost, Zagreb 1962.

³⁵⁵⁾ Stane Kavčič, zaključna beseda na posvetovanju Republiškega sveta Zveze sindikatov Slovenije o statutih delovnih organizacij 4. februarja 1963, Pogovori 63, stran 34.

vica, iz katere ne nastopajo paralelne dolžnosti; glavno, da je bila zagotovljena informiranost, zanemarjeni pa so bili efekti, ki jih mora ta informiranost nuditi; glavno je bilo, da ima delavec možnost, biti informiran, ne pa tudi da se te informiranosti dejansko posluži in da se na tej osnovi pokaže večja aktivna in odgovorna angažiranost delavca v samoupravljanju delovne organizacije. To je dejansko vzdrževalo nekakšen delodajalski odnos med upravo podjetij in ostalim delom kolektiva.

Nekateri statuti v tem pogledu zelo jasno povedo, da informiranost ni le pasivna pravica, ampak tudi aktivna dolžnost; delavec-upravitelj se ne more do lastne informiranosti vesti le kot pasiven objekt, ampak mora z lastnimi dejanji prispevati k temu, da bo zadostno in pravočasno informiran o vseh bistvenih dogajanjih, ker je to pogoj za to, da aktivno sodeluje pri upravljanju delovne organizacije, da sodeluje pri sprejemanju sklepov ne kot nezainteresiran pasiven opazovalec, ampak kot faktor, ki mora s čutom odgovornosti glasovati za določen sklep, tega pa proizvajalec ne more, če ni niti pasivno seznanjen s sklepi samoupravnih organov. ³⁵⁶⁾

Zato je kljub slabostim, ki jih je glede informiranja mogoče izreči na račun novih statotov, vendar doseženo bistveno izboljšanje, odločilen korak naprej. Že omenjena analiza 120 statotov delovnih organizacij, ki jo je opravil Republiški svet Zveze sindikatov Slovenije, ugotavlja, da samo 2 % analiziranih statotov ne govori o informiranju. Odločilen premik je zabeležen zlasti pri aktivnem informiranju, ali kot mu nekateri pravijo "informiranju navzgor", to je, pri dajanju predlogov in pripomb. To vprašanje namreč obravnava 91 % analiziranih statotov.

Statuti skratka tudi informiranju dajejo jasnejšo vlogo. Tako npr. beremo v nekem statutu, da se mora vsak delavec ob sklenitvi de-

---

³⁵⁶⁾ V anketi, ki se nanaša na enajst industrijskih podjetij, med njimi eno iz Slovenije, je 25,7 % anketiranih delavcev izjavilo, da niso obveščeni o važnih sklepih delavskega sveta. - Glej: Tendencije i praksa neposrednog upravljanja radnika u ekonomskim jedinicama, stran 49, Institut društvenih nauka i VŠPN, Beograd 1963.

lovnega razmerja seznaniti s statutom, pravilniki in ostalimi samoupravnimi akti podjetja ter je za njihovo izvajanje materialno in disciplinsko odgovoren. Noben član kolektiva se ne more sklicevati na nepoznavanje internih samoupravnih aktov, s katerimi je bil delovni kolektiv seznanjen na predpisan način. To ni isto kot klasično pravno načelo "ignorantia iuris nocet",³⁵⁷⁾ s katerim je v zgodovini vladajoči razred vedno uveljavljal svojo voljo, neglede na to, ali so delovne množice imele možnost spoznati predpise ali ne, ampak gre za realno povezovanje pravice do upravljanja z dolžnostjo upravljanja.

Da bi lahko uspešno upravljal, mora proizvajalec poznati in upoštevati skupne dogovore in pravila upravljanja proizvodnje, dditve in medsebojnih odnosov. - Tega ni dolžan le zato, da nepoznavanje samoupravnih aktov ne bi škodilo njegovim osebnim interesom, ampak predvsem tudi, da bi prispeval svoj delež k uspehom skupnega dela, tako kot je zapisano v ustavi: "Svoboščine in pravice uresničujejo ljudje v medsebojni solidarnosti in v izpolnjevanju dolžnosti vsakogar do vseh in do vsakogar" (32. člen).

Pojmovanje samoupravljanja kot enotnosti pravic in dolžnosti pomeni odločilen element v borbi z ostanki mezдне miselnosti. Zaradi težav, ki se vsakodnevno pojavljajo in ob katerih proizvajalci spoznavajo, da morajo na osnovi samoupravljanja sprejemati številne odgovorne odločitve, ki imajo lahko dalekosežne posledice, lahko povzročijo težave itd., pa se to pojmovanje ne prebija idealno in avtomatično. Dogaja se, da ob trenutnih težavah prevlada mezдна tendenca, to je naj določena vprašanja urejajo zunanji organi, da se naj to in ono predpise z zakonom, ne pa s statutom itd. Zaradi tega so razprave o statutarni avtonomiji in njenih družbenopolitičnih oziroma teoretičnih osnovah izredno pomembne za uveljavitev celovitega samoupravljanja, torej kot enotnosti pravic in dolžnosti.

³⁵⁷⁾ Nepoznavanje prava ne opravičuje, ali dobesedno: nepoznavanje prava škoduje.

XIII. STATUT - TEMELJNI SAMOUPRAVNI AKT DELOVNE ORGANIZACIJE

Zasluga nove ustavne ureditve je, da je postavila jasnost glede značaja statuta v odnosu do drugih samoupravnih aktov delovnih organizacij. Kolikor je bilo doslej nejasnosti v razpravah, kakšna naj bo vloga pravil oziroma statuta - ali naj bo to samo organizacijski akt, od katerega ostali splošni akti ne bi bili odvisni in vezani nanj, ali pa naj bi bil temeljni akt za vse ostale splošne akte - teh nejasnosti ni več. Ustava nedvoumno postavlja statut v položaj temeljnega samoupravnega akta delovne organizacije, v položaj "najvišjega samoorganizacijskega akta", ³⁵⁸⁾ na katerem morajo temeljiti in iz katerega morajo izhajati vsi pravilniki, poslovniki, odloki in sklepi, skratka celotna samoupravna aktivnost v delovni organizaciji. Ustava okvirno navaja vsebino statuta, tako da z njo obseže celoten kompleks delovanja delovne organizacije.

V tem smislu je statut temeljna listina samoupravljanja, kodeks pravic in dolžnosti članov delovne skupnosti.

Za gospodarske organizacije so bila doslej temeljni akt pravila. Pravila, ki so jih imela gospodarska podjetja pred uvedbo delavskega samoupravljanja, so bila dejansko pravni akt, ker jih je sprejemal državni organ - administrativno operativno vodstvo. ³⁵⁹⁾ Po uvedbi delavskega samoupravljanja leta 1950 dobijo pravila značaj samoupravnega akta, ki ga je sprejemal delavski svet, še vedno pa je podlegel potrditvi državnega organa. ³⁶⁰⁾

³⁵⁸⁾ Dr. Gorazd Kušej, Politični sistem Jugoslavije, stran 54, Cankarjeva založba, Ljubljana 1963.

³⁵⁹⁾ Glej Osnovni zakon o državnih gospodarskih podjetjih leta 1946, člen 6. Ur.l.FLRJ 62/46, 69/46.

³⁶⁰⁾ Glej 23. člen Temeljnega zakona o gospodarjenju z državnimi gospodarskimi podjetji in z višjimi gospodarskimi združenji po delovnih kolektivih, Ur.l.FLRJ št. 43/50; člen 51. in 53. Uredbe o ustanavljanju podjetij in obrtov, Ur.l. FLRJ, št. 51/53, 53/61.

Bistveni novosti, ki ju prinaša nova ustava, sta tile:

1. Statut je postal temeljni akt vseh delovnih organizacij ³⁶¹⁾, to je vseh organizacijskih oblik združenega dela in samoupravljanja, ne le gospodarskih organizacij,
2. ustava načeloma ukinja potrditev statuta kot formalno državno sankcijo (pri tem pa dopušča izjeme) in uvaja obravnavo statuta kot družbenopolitični akt.

Glede gospodarskih organizacij ustava v formalnem pogledu ni prinesla bistvenih novosti. Uredba o ustanavljanju podjetij iz leta 1953, ki je določala okvirno vsebino pravil podjetij, je puščala zadosti široke zakonske okvire za realizacijo pozitivnih teženj v razvijanju mehanizma samoupravljanja v podjetjih. Na osnovi okvirnih določb ustave (91. člen ustave SFRJ) opredeljuje temeljni zakon o podjetjih (79. člen) ^{361-a)}, podobno kot uredba iz leta 193 (52. člen), okvirno vsebino statuta, ki pa s tem ni niti po obsegu izčrpana, niti vsebinsko determinirana, ampak pušča v obeh smereh dovolj življenjskega prostora za iniciativo podjetij, da bodo stvari urejali ustrezno lastnim konkretnim pogojem.

Statut in pravilniki

Statut je pravzaprav ustava delovne organizacije. Zato se odnos statuta delovne organizacije do ostalih samoupravnih aktov delovne organizacije v prenesenem pomenu kaže kot odnos med ustavo in drugimi zakoni. Vkolikor statut sam ne ureja vseh "vprašanj, ki so pomembna za samoupravljanje v delovni organizaciji in za njeno poslovanje", vsebuje izhodišča in glavne principe za tisti samoupravni akt, v katerem bo neko vprašanje posebej podrobno urejeno.

Praviloma pade odločitev na samo delovno organizacijo, ali bo neko vprašanje uredila že v statutu, ali pa s posebnim samouprav-

³⁶¹⁾ Glej člen 91. in 13. Ustave SFRJ.

^{361-a)} Ur.l.SFRJ, št. 17/65,

nim aktom (pravilnikom, poslovníkom, odlokom ipd.), kar je - kot smo že ugotovili - dejansko spoznanje potrebe delovne organizacije in njena materialna ter organizacijska razvitost tisti odločilni faktor za presojo, kolikor posebnih pravilnikov bo delovna organizacija imela. Po dosedanjih predpisih so bili nekateri posebni pravilniki obvezni že po zakonu.³⁶²⁾

Toda, po našem prepričanju ni oprijemljivih razlogov in potrebe za prakso, da že posamezni zakonski predpisi obvezujejo delovne organizacije, da morajo za neko materijo izdati poseben pravilnik. Zadovoljiva - in veliko ustrežnejša - se nam zdi ureditev, ki jo je imel za dva primera že dosedanji zakon o delovnih razmerjih: za področje delovnih razmerij je zakon obvezal delovne organizacije, da morajo to področje obvezno urediti s pravili, lahko pa tudi s posebnim pravilnikom; za področje higiensko-tehnične varnosti je bila predvidena okvirna snov, ki jo je treba obdelati v pravilih, ali pa s posebnim pravilnikom, če ga je predpisala občinska skupščina. Torej je verjetno ustrežnejše, predvideti snov, ki jo je potrebno urediti, ne pa že tudi organizacijsko obliko tega urejanja (razen v izjemnih primerih) - o njej naj odloči sama delovna organizacija. Takšno orientacijo upošteva tudi nov temeljni zakon o podjetjih, ki pravi, da podjetje s statutom določi, katere splošne akte bodo urejali. Pri tem pa je za obrte predvideno, da vsa vprašanja, ki jih je sicer potrebno urejati s posebnimi splošnimi akti, lahko urejajo podrobno že s statutom (77. člen zakona). S tem zakon priznava, da je za število in vrsto posebnih pravilnikov odločilna vsestranska razvitost oziroma velikost delovnih organizacij.

Bliže konkretnosti ali splošnosti statotov?

Pojav, ki ga je zaslediti v večih primerih, je težnja, da bi se kolikor je mogoče, izognili konkretnosti statuta: da bi vanj vnesli

³⁶²⁾ Npr. pravilnik o tehničnih izboljšavah, pravilnik o higiensko-tehnični varnosti - če njegovo izdajo predpiše občinska skupščina, pravilnik o razdeljevanju stanovanj - če je podjetje investitor stanovanj, pravilnik o uporabi družbenih sredstev za avtomobile ipd.)

čimbolj splošne določbe, vso konkretno vsebino pa bi uredili s posebnimi pravilniki. Izgovor, ki se navaja za to prakso, je, da je težko statut češče spreminjati, ker je kompliciran postopek, pravilnik pa se lahko spremeni enostavneje. To stališče dejansko ustreza dosedanji praksi, ko so v nekaterih podjetjih posamezne pravilnike spreminjali na hitro, brez širših razprav, največkrat kar na upravnem odboru ali pa še celo mimo njega.

Takšna praksa se uveljavlja zlasti v tistih delovnih organizacijah, kjer ostajajo na pretežno centraliziranem sistemu upravljanja; tu se še zlasti izogibajo "kompliciranim" postopkom predhodnih obravnav in "odvečnim" razpravam. V neki raziskavi se je pokazalo precejšnje odstopanje v podjetjih z ekonomskimi enotami in v podjetjih brez ekonomskih enot; v prvih je bilo le 14,8 % samoupravnih aktov, ki niso bili predhodno objavljeni in 13 % samoupravnih aktov, ki jih je sprejel delavski svet brez predhodne obravnave v ekonomskih enotah; medtem pa je ta odstotek v podjetjih brez ekonomskih enot še enkrat višji in znaša 25,9 % oziroma 27,6 %.³⁶³⁾

Ni razlogov, da bi nasprotovali težnji, čimveč vprašanj podrobno obdelati v posebnih pravilnikih namesto v statutu, če bi šlo samo za to, da se izognejo popravkom celega statuta, pa registraciji in taksam, samo zaradi nekega manjšega vprašanja, in če bi takšen poseben pravilnik pripravljali in sprejemali s prav takšnim poudarkom kot statut. Toda žal je v ozadju tega največkrat miselnost, da posebnih pravilnikov ni potrebno pripravljati z enako pozornostjo in resnostjo, z enakimi pripravami kot statut. Zato so primeri, da sprejemajo nek pravilnik v zelo ozkem krogu in ga sprejmejo na hitro - celo pod točko "razno" dnevnega reda. Zaradi tega se dogaja, da za nekatere pravilnike večji del kolektiva niti ne večje manj pa, da bi imel možnost aktivno sodelovati pri njihovem sprejemu. Od tod tudi izvirajo težnje kolektivov delovnih enot, po večji samoupravi, po pravici, da nekatera vprašanja sami urejajo z lastnimi akti, namesto da se to ureja mimo njih s centralnimi akti.

³⁶³⁾ Husein Kratina, Proces donošenja pravilnika preduzeća, stran 97.

Zato imajo stališča, ki zavračajo "konkretnost" statutov in se zavzemajo za pretežno splošne in okvirne določbe statuta, lahko dve negativni posledici.

Zaradi takšne orientacije postaja statut preveč splošen, ne izraža individualnosti delovne organizacije in lahko velja za katerokoli delovno organizacijo in kolikor časa je treba (to je "odlika" konfekcioniranih vzorčnih statutov!).³⁶⁴ Na tej liniji so predlogi nekaterih, da ne bi v statutu obravnavali organizacijske strukture delovne organizacije, češ da se zaradi dinamičnega razvoja stvari hitro spreminjajo in bi bilo treba vsak mesec spreminjati tudi statut. Točno je, da v statut ni primerno vnašati vseh podrobnosti in detajlov, toda za vsa področja morajo biti v statutu temeljna določila, kačipot za podrobno urejanje v posebnih pravilnikih. Statut mora izražati individualnost delovne organizacije in njene specifične pogoje ne le po naslovu firme, ampak po vsebini.

Zaradi bojazni, da bo kdaj potrebno spremeniti statut, pač ne moremo iz statuta napraviti nek anonimni tipski vzorec, ki naj večja povsod in za vse primere. Takšna zahteva je dokaj dobra podlaga za nenačrtno in kampanjsko delo.

Ne drži namreč, da se temeljna vprašanja razvoja delovne organizacije spreminjajo tako hitro, da bi bilo zaradi tega vsak mesec ali dva treba spreminjati statut. Takšna hitra "dinamika" je značilna za tiste, ki stvari urejajo brez resnejših analiz, brez dokumentacije,

³⁶⁴) Problem formalnega sprejemanja samoupravnih aktov, problem prepisovanja, potrjevanja "konfekcijsko" izdelanih in na ciklostilu razmnoženih vzorcev, je bil že večkrat obravnavan. Glej I. Kristan, Ustava in statuti delovnih organizacij, "Pogovori 62", stran 442; Uvodni referat..., "Pogovori 63", stran 40. Tudi pri pregledu statutov osnovnih šol je bil opazen ta pojav. - Ocena statutov osnovnih šol, Republiški svet ZSS, avgust 1964, stran 5.

takorekoč na pamet, ki ne gospodarijo perspektivno, ampak iz rok v usta. V takšnih primerih se dejansko dogajajo spremembe čez noč, toda ne zaradi splošne stihijske dinamike pojavov, ampak zaradi ne-načrtnega dela, zaradi nesposobnosti strokovnega kadra, da bi načrtnije in perspektivneje urejal probleme delovne organizacije, če se neko vprašanje, preden se zapiše v statut, dodobra razišče in osvetli z raznih mogočih izhodišč, če se predvidijo možne variante nadaljnjega razvoja in variante posledic, potem ni verjetno, da bo treba vrat na nos spreminjati statut, ker se pogoji za te spremembe ne pojavijo čez noč - razen za tiste, ki niso opravili nobene resne strokovne analize določenega vprašanja in niso sposobni za daljši čas predvideti spreminjanja pogojev.

S tega stališča je zanimiva določba, ki jo vsebuje statut nekega podjetja, da delavski svet organizacijske strukture, ki jo je sprejel, ne more spreminjati praviloma eno leto. S tem so samoupravni organi obvezni vsako rešitev najprej dobro strokovno vsestransko analizirati, potem pa zagotoviti njeno dosledno izvrševanje. Tako se zagotovi potrebna minimalna stabilnost razvoja delovne organizacije, ki je pogoj za perspektivno gospodarjenje.

Druga negativna posledica tega od konkretnosti statuta pa je v tem, da se na ta način - včasih hote, včasih nehote - oddaljuje odločanje o nekaterih pomembnih vprašanjih od večine delovnega kolektiva, ne le v smislu aktivnega sodelovanja pri sprejemanju raznih odločitev preko predhodnih obravnav ali drugih oblik, ampak celo v smislu pasivnega informiranja.

Neko vprašanje, ki je definirano v statutu, dejansko ni mogoče spremeniti kar nahlitro, kar čez noč; kolektivu je potrebno obrazložiti, zakaj se predlaga sprememba rešitve, ki je zapisana v statutu, v čem nova rešitev prinaša izboljšanje, v čem se pričakuje izboljšanje itd. Seveda pa je k predlaganim spremembam treba dodati oprijemljive argumente in potem odgovarjati za njihovo strokovno pravilnost. To zagotavlja določeno stabilnost v upravljanju. Če se pa nasprotno ustvari

vtis, da vprašanja, ki jih urejajo pravilniki, niso tako pomembna in jih lažje spreminjamo, da za njihovo spremembo ni potrebno toliko analiz in argumentov, da ni potrebno tolikšnega razlaganja, potem je to po navadi pot: na eni strani v manj odgovorno, manj strokovno, manj dokumentirano sklepanje predstavniških organov kolektiva, na drugi strani pa pot odtujevanja "oblasti", oziroma odločanja od delovnega kolektiva, opuščanja oblik soodločanja večine kolektiva pri pomembnejših odločitvah itd.

Opozorjanje na te slabosti glede razmeja statuta do pravilnikov in glede konkretnosti statuta ne pomeni, da se zavzemamo za to, da bi ukinili vse posebne pravilnike in vse združili v statut, ³⁶⁵⁾ ampak da je potrebno posebnim pravilnikom zagotoviti prav takšno veljavo kot statutom, ne jih pa sprejemati in ukinjati kot muhe enodnevice. Ne glede na to, ali neko vprašanje urejuje samo statut ali pa poseben pravilnik, mu je treba pripisovati enako pomembnost, pri odločitvah o njem prav tako zagotoviti sodelovanje večine zaposlenih, tako "da na vsaki stopnji in v vseh delih delovnega procesa, ki pomenijo celoto, kar najbolj neposredno odločajo o vprašanih dela..." ³⁶⁶⁾

Glede števila posebnih pravilnikov poleg statuta pa je vredno opozoriti na problem oportuniteti velikega števila posebnih pravilnikov glede na preglednost materije, ki jo urejajo vsi samoupravni akti na čelu s statutom. Pri prevelikem številu posebnih pravilnikov se često ustvarja nepreglednost. Delovni kolektiv na ta način običajno nima pregleda nad celotno materijo, ki jo urejajo samoupravni akti. Razen tega pa se dogaja, da številni pravilniki niso med seboj vsklajeni oziroma niso vsklajeni z določili statuta in tako pride do po-

³⁶⁵⁾ Glej Ivan Kristan, Od ustave do statutov delovnih organizacij in komun, stran 41.

³⁶⁶⁾ 10. člen Ustave SFRJ.

IV. SKLEPI

ložaja, da tisto, kar je nek pravilnik dal, drug pravilnik jemlje, ali pa narobe. Pri tem gre skratka za problem celovitosti vseh samoupravnih aktov, ne pa strogega ločevanja posameznih pravilnikov med seboj. Gre za to, da vsi samoupravni akti od statuta navzdol predstavljajo celoto, kompleksne norme, ki šele kot celota sinhrono urejajo odnose v delovni organizaciji.

XIV. SKLEP

Značaj statutih delovnih organizacij kot družbenih norm tedaj izvajamo iz teoretičnih postavk marksistične teorije o odmiranju države in prava. Toda družbeni značaj statutih nikakor ni več samo teoretična teza daljne bodočnosti. Že v sedanji fazi prevladujejo elementi družbenih norm, npr. v nastajanju statutih, v njihovi vsebini, izvrševanju itd. Čeprav smo želeli poudariti zlasti argumente, ki kažejo že v sedanji fazi na družbeni značaj statutih (posamezni teh argumentov bodo morali dobiti trdnejšo podlago oziroma potrditev še v nadaljnjih empiričnih analizah), pa vendar te kvalitete statutih ne predstavljamo kot že doseženo idealno stopnjo, ampak kot proces, v katerem so prisotni i pravni i družbeni elementi, in ki se kaže kot dialektičen proces preobrazbe prava v nepravo, kot proces preobrazbe "pravil, ki jih kreira ali sankcionira država s svojim aparatom za prisiljevanje, v pravila, ki nastajajo v sistemu svobodne družbene samouprave, in katera svojo družbeno obveznost nahajajo v družbeni samodisciplini, v prepričanju..." 367)

Vendar družbeni značaj statutih ni le pravno-teoretično vprašanje, ampak je kompleksno družbeno vprašanje. Ko govorimo o družbenem značaju statutih, ne mislimo le na stališča zgodovinskega materializma, glede odmiranja prava, ampak zlasti na konkretne pojavne oblike, skozi katere se družbeni značaj statutih izraža: to pa so novi proizvodni odnosi, to je nov položaj delovnega človeka v procesu osvobajanja dela, to so novi medsebojni odnosi, ki jih vse bolj preveva socialistični humanizem in solidarnost, to je uveljavljanje delitve dohodka po delu itd. To je vsebina statutih in

---

367) M. Drašković, Statuti opština i radnih organizacija u novom ustanom sistemu, Arhiv 3 - 4/1962, stran 5lo.

v skladu z dozorevanjem te vsebine bo dozoreval družbeni značaj statutow.

Nesporen je začetek omenjenega procesa. ³⁶⁸⁾ Likvidirani so kapitalistični proizvodni odnosi, ki jih karakterizira protislovje med delom in kapitalom, in vzpostavljeni so socialistični proizvodni odnosi, odnosi sodelovanja. Odpravljena je privatna lastnina proizvajalnih sredstev in na njej temelječe izkoriščanje tujega dela. Vzpostavljena je družbena lastnina, ki je osnova osvoboditve dela oziroma ponovne integracije dela. Samoupravljanje kot bistven atribut osvobojenega dela ustvarja pogoje za ponovno integracijo dela, za združitev proizvajalnega dela in upravljskega dela. Samoupravljanje sprošča iniciativo proizvajalcev in odpira nove možnosti za razvoj proizvajalnih sil. Samoupravljanje neguje nove odnose med ljudmi, odnose sodelovanja, tovarištva, solidarnosti, medsebojne pomoči itd. Samoupravljanje oblikuje novega človeka, ki bo medsebojne odnose s soljudmi uravnaval vedno manj s sredstvi razredne prisile, s pravnimi pravili, ampak vedno bolj z lastnimi avtonomnimi normami, s pravili nove socialistične etike, z moralnimi pravili, pravili medsebojnega sproštovanja, medsebojne pomoči, čuta odgovornosti pri izpolnjevanju lastnih dolžnosti itd.

To so dejanske kvalitete osvobojenega dela. V procesu osvobajanja dela, v procesu ustvarjanja svobodne asociacije vseh delovnih ljudi bodo vse bolj prevladovali elementi socialistične etike. Pravo se bo postopoma umikalo družbenim normam, pravna sankcija se bo umikala družbeni sankciji. Odnosi, ki se razvijajo na temelju družbene

---

³⁶⁸⁾ Delovne organizacije v okviru ustave in zakonov, s svojimi statuti in drugimi samoupravnimi splošnimi akti urejajo svoja notranja razmerja; tem njihovim samoupravnim aktom priznava družba v okviru njihovega internega delovanja obvezno moč. Akcijski radij državnih organov na področju neposrednega normativnega urejanja družbenih odnosov se je s tem bistveno zožil. Pravni sistem je tako v svoji notranji strukturi doživel kvalitetno spremembo. Proces njegove deetatizacije je bil v navedeni smeri učinkovito začet. - Dr. J. Globevnik, Republiška skupščina in njeni splošni akti, Pravnik 7-8/1964, stran 227.

lastnine na proizvodjalnih sredstvih, katerih skupno karakteristiko izraža sistem družbenega samoupravljanja, namreč i omogočajo i hkrati terjajo "proces postopnega vračanja državnih funkcij družbi tudi na področju reguliranja družbenih odnosov, ki je bilo dotlej izključna domena države".³⁶⁹⁾

Statuti, ki oblikujejo to vsebino samoupravljanja, tedaj nedvomno dobivajo realen pečat družbenih norm. Statuti niso več klasične pravne norme, ampak nova specifična oblika avtonomnih pravil za urejanje medsebojnih odnosov v procesu proizvodnje in delitve, oblika avtonomnih pravil, ki že odstopa od pravnih norm tako glede nastajanja, vsebine in izvrševanja.

V statutih delovnih organizacij se neposredno odraža neizogiben proces odmiranja prava. Skladno z odpravo razrednega izkoriščanja, skladno s krepitvijo materialne osnove družbe, skladno z odpravljanjem materialnih in drugih pogojev, na katerih je nastalo in se vzdržuje pravo, se bo pravo polagoma umikalo z vseh področij družbenega življenja in ga bodo nadomeščale avtonomne družbene norme, katerih prototip so statuti delovnih organizacij.

Razumljivo, da vsi ti procesi ne potekajo in se uresničujejo idealno brez protislovij, v čistih črno-belih shemah. Idealnih situacij v družbi ni. Tudi samoupravljanje s svojo bogato in vsestransko vsebino ni idealen fenomen brez lastnih notranjih protislovij. Družbeni procesi se odvijajo na osnovi notranjih protislovij v družbi, ki pogojujejo tako napredovanje kot tudi stagnacijo in nazadovanje. Na sedanji stropnji družbenega razvoja tudi ni mogoče trditi, da so se posamezna predvidevanja dolgoročnega razvoja naše družbe že v celoti in idealno uresničila, kajti - kot bi dejal Marx³⁷⁰⁾ - družba, s katero imamo opraviti, še ni razvita komunistična družba, ampak se šele razvija v tej smeri in se je zato še drže številna znamenja stare družbe.

³⁶⁹⁾ Primerjaj: Dr.J.Globevnik, prav tam.

³⁷⁰⁾ K.Marx, Kritika gothskega programa, stran 18.

Zaradi tega je razumljivo, da se ni mogoče izogniti protislovnim in konfliktnim situacijam v družbi. Bistveno je, da pri obravnavanju teh situacij in iskanju poti za njihovo reševanje vedno znova kontroliramo osnovno smer družbenega razvoja, to je da na osnovi delovanja vseh silnic v družbi, od ekonomskih pogojev do družbene zavesti, realno predvidevamo družbeni razvoj kot rezultanto vseh konkretnih družbenih komponent.

In spričo tega, da je dolgoročna rezultanta družbenega razvoja usmerjena v brezrazredno družbo, bi ne smeli nobenega problema socialističnega prava obravnavati neodvisno od odmiranja (države in) prava. V luči tega procesa pa statutom delovnih organizacij ni mogoče pripisovati etikete klasičnega prava, naziv "pravih" pravnih norm z vsemi znaki prava", ampak je potrebno v njih pokazati elemente družbenih norm, ki so realno prisotni že v sedanji fazi razvoja našega pravnega sistema in ki kažejo rezultanto njegovega nadaljnjega razvoja.

Konkretne empirične analize bodo pokazale, kako se obravnavana stališča uresničujejo v praksi; v čem jih praksa potrjuje in v čem ne. Ker pa so to vprašanja, ki se nanašajo na daljša obdobja družbenega razvoja, bo to zahtevalo ustrezen sistem empiričnih raziskav.

KRATEK IZBOR LITERATURE

Uporabljene okrajšave:

Arhiv:	Arhiv za prave i društvene nauke, Beograd
BIT:	Bureau international du travail, Geneva
CZ:	Canakrjeva založba, Ljubljana
DZS:	Državna založba Slovenije, Ljubljana
ILR:	International labour revue, Geneva
IDN:	Institut društvenih nauka, Beograd
M-E I,II:	Marx-Engels, Izabrana dela, CZ Ljubljana 1950, 1951
NS:	Naša stvarnost, Beograd
SGP:	Sovetskoe gosudarstvo i pravo, Moskva
VŠPN:	Visoka škola političkih nauka, Beograd

- A. Adašević: Instrumenti unutrašnje demokratije preduzeća, Zbornik o Radničkom samoupravljanju, RAD, Beograd 1957,
- Alačević D.: Normativni akti u privrednim organizacijama - razvitak novog prava, Izobrazba rukovodilaca, 5/1962,
- Albrecht R.: Neki ekonomski i politički vidovi raspodele dohodka privredne organizacije, Rokopis, VŠPN, Beograd 1962,
- Alekseev S.S.: O zakonomernostjah razvitija sovetškogo prava v period razvernutogo stroitelstva komunizma, SGP 9/1960,
O suščnosti obščćenarcdnogo prava, SGP 4/1963,
- Aleksandrov N.G.: Juridičeskaja norma i pravootnošenje, Moskva 1947,

Pravovne otnošenija v socialističeskom obščestve,
Moskovskij univerzitet 1959,

- Aleksandrov N.S.: Razvitie kommunizma i pravo, Pravovedenie 3/1959,
- Bajmahanov M.T.: Normotvorčeskaia dejatel'nost obščestvennyh organizacij v procese vypolnenija peredannyh im gosudarstvennyh funkcij, SGP 9/1963,
- Barkurskij A.I.: Ot gosudarstvenosti k obščestvennomu samoupravleniju, Krasnodar, Knižnoe izdatel'stvo, 1963,
- Balog N.: Razgraničenie između obaveznyh propisa i statuta i između glavnyh samoupravnyh akata preduzeća, povodom diskusije o statutima privrednyh organizacija, Nova administracija 6-7/1962,
- Baričević I.: Pojave i uzroci birokratizma u radu organa upravljanja privrednim organizacijam, NS 11-12/1962,
- Bazala B.: Materialna odgovornost radnika i privredne organizacije, Zagreb, Birozavod, 1962,
- Barion J.: Hegel und die marxistische Staatslehre, Bonn, 1963,
- Belyh A.K.: O dialektike otmiranja gosudarstva, SGP 1/1963,
- Begović Vlajko: Društvena svojina i društveno upravljanje u svetlu NS 2/1956,
- Bibič Adolf: Normativni akti privrednih komora, VŠPN, Beograd 1959, rukopis,

- Berolzheimer F.: System der Rechts-und Wirtschaftsphilosophie, München, 1907,
- Brnčić J.: O ulozi prava, Naša zakonitost 3-4/1950,
- Broz-Josip-Tito: O delavskem upravljanju v gospodarskih podjetjih, Borba za soc.demokracijo V. CZ 1954 in Govori i članci, Naprijed, Zagreb 1959,
Poglavitne značilnosti razvoja delavskega gibanja v Jugoslaviji, Politično poročilo na V. kongresu KPJ 1948, CZ Ljubljana, 1958,
- Bulajić Žarko: Marksističko učenje o državi, 3. izd., RAD, 1962,
Država i njena ekonomska uloga u prelaznom periodu, RAD 1953,
- Burlackij F.M.: Gosudarstvo i kommunizam, Socekgiz, Moskva, 1963,
- Cerroni U.: Marx e il diritto moderno, Editori Riuniti, Roma 1963,
- Collective Agreement for Newspaper Typographers in New York, ILR, Vol 88/4, 1963,
- Cunow H.: Die Marxsche Geschichts, Gesellschafts-und Staatstheorie, I-II, Berlin 1920-1921,
- Čirkin V.E.: O formah vznikovenija socialističeskogo gosudarstva, SGP No 1/1964,
- Čulinovič F.: Državno-pravni razvitak Jugoslavije, Zagreb 1963,
- Denisov A.J.: Osnovi marksističko-komunističke teorije države i prava, Beograd 1949,

- Derganc J.: Delavsko samoupravljanje kot sredstvo dezalienacije človeka pri delu, Teorija in praksa 2/1964, Ljubljana.
- Djordjević J.: Novi ustavni sistem, Beograd 1964,
Ustavno pravo i politički sistem Jugoslavije, Beograd 1962,
O naučnom proučavanju i pojmu države, Naša stvarnost, 10/1959,
- Drašković M.: Statuti opština i radnih organizacija u novom ustavnom sistemu, Arhiv za pravne i društvene nauke, br. 3-4/1962,
- Država: Teze za diskusiju o savremenoj državi, Naša stvarnost, 10/1959,
- Dragičević A.: Prilog pitanju proizvodnog i neproizvodnog rada, Pregled 5-6/1957,
- Durkheim E.: De la division du travail social, 6 izd., Alcan, Paris 1932,
- Durand P. et R. Jaussand: Traité de droit du travail I., Paris 1947,
- Durand P.: Traité de droit du travail III., Paris 1956,
- Ebenstein W.: Modern political thought, The great issue, New York, 1959,
- Engels: Razvoj socializma od utopije do znanosti, M-E II., CZ 1951,
Vorwort zu "K. Marx vor der Kölner Geschwornen", ME Werke, B.21, Dietz V., Berlin 1962,

Anti-Dühring, CZ Ljubljana 1958,

Ludvik Feuerbach in konec klasične nemške filozofije, M-E II,

Izvor družine, privatne lastnine in države, M-E II,

O avtoriteti, M-E I, CZ 1950,

Pismo K.Schmidtu 27. okt. 1890, M-E II,

Pismo H.Starkenburgu 25. jan.1894, M-E II,

Pismo J.Blochu 21. sept. 1890, M-E II,

Pismo A.Beblu 18/28. marca 1875, M-E II,

Barber I.E.:

O vospitatelnoj funkciji obščenarodnogo prava, SGP 7/1963,

Fiamengo A.:

Osnovi opče sociologije, II. izd., V.Masleša, Sarajevo 1963,

Fromm E.:

Zdravo društvo, Beograd 1963,

Gams A.:

O svojini, NS 3/1963,

Gerškovič L.:

Društveno upravljanje u Jugoslaviji, Beograd 1959,

Globevnik J.:

Republiška skupščina in njeni splošni akti, Pravnik 7-8/1964,

Goldštajn A.:

Upravljanje privrednim preduzećima, Beograd 1959,
Pravni odnosi preduzeća, Beograd 1957,

Goričar J.:

Uvod v družbene vede I-II, Ljubljana 1953, 1954,
Sociologija, DZS, Ljubljana 1959,

Filozofska in sociološka problematika v naši teoriji države in prava, Pravnik 11-12/1953,

Državni kapitalizem i nove pojave u klasnom društvu, NS 7-8/1958,

Oris zgodovine političnih teorij, CZ Ljubljana 1959,

Osnovne kategorije nauke o društvu, VŠFN, Beograd 1962,

Goršenev V.M.: Sankcionirovanie kak vid normotvorčeskoj dejatelnosti organov Sovj.Gosudarstva, Pravovedenie, No 1/1959,

Gramši A. (Gramsci A.): Izabrana dela, Kultura, Beograd 1959,

Grozdanović S.: Samoupravljanje proizvođača u privredi, VŠFN, Beograd 1961,

Gligorević R.: Statuti radnih organizacija, Produktivnost 11/1963,

Gurvič Ž.(Gurvitch G.): Sociologija i dijalektika, prevod, Anali pr. fak., Beograd 1958,

Radnički saveti, Pregled, Sarajevo 2/1958,

Hasanagić H.: Kako je nastalo ljudsko društvo, Nar.Knjiga, Beograd 1952,

Hadjistević V.: Odnosi proizvodnje i raspodele i pravilnici preduzeća, IDN, Beograd 1961,

Hangeldiev B.B.: O primeni obščestvenostju norm kommunističeskoj morali, SGP 8/1963,

- Hakimov M.: Oščenarodnoe gosudarstvo - novij etap v razvitii socialistič.gosudarstva; Komunist Uzbekistana, No.9/1963,
- Hegel G.W.F.: Dialektika, Kosmos, Beograd 1939,
Grundlinien der Philosophie des Rechts, Akademie Verlag, Berlin 1956,
Der Staat, Leipzig, Wolkenwanderer Verl. 1924,
Schriften zur Politik und Rechtsphilosophie, Leipzig 1923,
- Hippel E.: Geschichte der Staatsphilosophie, Meisenheim 1959, 2. izd.,
- Horvat B.: Samoupravljanje, centralizam i planiranje, Pregled 5/1964,
Ekonomska teorija planske privrede, Kultura, Beograd 1961,
- Hristov A.: Nastanak i razvitak društvenog samoupravljanja, Arhiv 1-2/1961,
Saveti i njihove društvene funkcije, Naša stvarnost 6-7/1955,
Faktori, koji utiču na uvodjenje decentralizacije u društvenopolitičkom sistemu Jugoslavije, Zadar 19
- Hruščov N.S.: O kontrolnih cifrah razvitija narodnogo hozjajstva SSSR na 1959-1965.g., Gospolitizdat, Moskva 1959,
- Ibrahimagić O.: Pravno regulisanje odnosa u preduzećima, Pregled 4-5/1962,
- Javić L.S.: Problemi pravogo regulirovanija sovjetskih obščestvennyh otnošeacij, Gosjurizdat, Moskva 1961,

- Jovičević M.: Pregled propisa, kojim se reguliše učešće radnika u upravljanju u pojedinim zemljama, Arhiv 4-9/1957,
- Josipović D.: Izrada statuta radnih organizacija, Nova administracija 2/1963,
- Jovanović V.: Neke pojave u kapitalističkom sistemu posmatrane kroz pojam preduzeća, Naša stvarnost 1/1960,
- Kant I.: Geschichtsphilosophie, Ethik und Politik, Leipzig 1922,
Kritika čistog uma, Kultura, Beograd 1958,
- Kardelj E.: Nova ustava Socialistične Jugoslavije, Ustava SFRJ, predosnutek, Komunist, Ljubljana 1962,
Državljan v našem političnem in gospodarskem Sistemu, Glavni odbor SZDL Slovenije, 1954,
Ob osnutku programa ZKJ, Sedmi kongres ZKJ, CZ 1958,
Socialistična demokracija in ekonomska politika v nadaljnjem socialističnem razvoju Jugoslavije, Politična knjižnica št. 22/1956,
O nadaljnji izgradnji družbenega in pravnega sistema, Problemi naše socialistične graditve V., DZS, 1963,
Nekatere naloge na področju pravne teorije in prakse, Problemi naše socialistične graditve V., DZS 1963,
Socialistična demokracija v Jugoslovanski praksi, Problemi naše socialistične graditve IV., DZS, 1960,

Ob novi ustavni ureditvi okrajev in občin,
Problemi naše socialistične graditve IV.,
DZS 1960,

Socialistični ekonomski odnosi in problemi
združevanja v gospodarstvu, "Pogovori 60",
stran 113, Delavska enotnost Ljubljana,

Kavčič S.: Desetletnica delavskih svetov, CZ 1960,

Samoupravljanje I-II, Delavska enotnost,
Ljubljana 1964,

Razprava na V. kongresu SZDLJ, Peti kongres
SZDLJ, CZ 1960,

S statuti je treba zagotoviti skladen razvoj sa-
moupravljanja, "Pogovori 63", stran 34, Delavska
enotnost Ljubljana,

Nove pravice in nove dolžnosti, Vprašanja naših
dni, 8/1961,

Osnovne značilnosti nove ustavne ureditve, CZ
1963,

Kaiser J.: Zur Gegenwärtigen Differenzierung von Recht und
Staat, Österreichische Zeitschrift für Öffentliche
Recht, Wien (1959/60,

Kelsen H.: Hauptprobleme der Staatsrechtslehre, 2. Aufl.
Tübingen 1923,

Reine Rechtslehre, 2. Aufl, Wien 1960,

The Communist Theory of Law, N.York 1955,

Die philosophischen Grundlagen der Naturrechts-
lehre und des Rechtspositivismus, Charlotten-
burg 1928,

Eine "Realistische" und die Reine Rechtslehre,
Zeitschrift für Öffentliches Recht, zv. 10/1959-60,
Opšta teorija države i prava, Beograd 1951,

Kidrič B.:

Istorijat borbe za radničko samoupravljanje,
Naša stvarnost 4/1959,

Razprava na VI. kongresu KPJ 1952, Borba komu-
nistov Jugoslavije za socialistično demokraci-
jo, CZ Ljubljana 1952,

O izgradnji socialističke ekonomike FLRJ, refe-
rat na V. kongresu KPJ, Ljubljana 1948,

Osnovni zakon o državnim privrednim preduzećima,
3. izd., Beograd 1949,

Konstantinov F.B.:

Materialističskoe i idealističskoe ponimanie
istorii, Moskva 1946,

Korelskij V.M.:

O formah vzajemodejstvija pravovyh norm i norm
obščestvennih organizacij, Voprosy gosudarstva i
prava (materiali teoretičeskoj konferencii aspi-
rantov), Sverdlovsk 1963,

O karaktere norm, sozdavaemih obščestvennimi
organizacijami, SGP 9/1963,

Korač M.:

Produkcioni odnosi i njihove promene u prelaz-
nom periodu, RAD, Beograd 1952,

Korač V.:

Problemi oslobodjenja ličnosti i principi so-
cijalizma, Naša stvarnost 5/1959,

Kosanović I.:

Istorijski materijalizam, I. izdanje, Sarajevo
1957; 4. izd. 1961,

Dijalektički materijalizam, Sarajevo 1956,
5. izdanje 1961,

Kosić M.: Problemi savremene sociologije I., Beograd 1934,

Kratina H.: Proces donošenja pravilnika preduzeća, IDN,
Beograd 1963,

Politički i pravni aspekti statuta radnih orga-
nizacija, Pregled 3/1964,

Kravčenko V.V.: Dobrovolnye obščestva v SSSR i ih pravovoe polože-
nie, Moskva, "Juridičeskaja literatura", 1964,

O karaktere norm, sozdavaemyh dobrovolnymi obščest-
vami, SGP No 8/1960,

Krbek I.: Prilog teoriji o pojmu prava, Zagreb 1952,

Kristan I.: Od ustave do statuta delovnih organizacij in
komun, CZ Ljubljana 1963,

Ustava in statuti delovnih organizacij "Pogovori 62"
stran 441, Delavska enotnost, Ljubljana,

Uvodni referat na posvetovanju o statutih delov-
nih organizacij RS ZSS, "Pogovori 63", stran 37,
Delavska enotnost, Ljubljana,

Kronrod J.A.: Osnovna pitanja marksističkog-leninističkog učen-
ja o proizvodnom radu u kapitalizmu i socializmu,
Naprijed, Zagreb 1948,

Kuno I.: Kolektivni ugovori u teoriji i praksi, Zabreb 1940,

- Kušej G.: Nekaj misli o razmerju med državo in pravom, Pravniki 7-9/1953,
Politični sistem Jugoslavije, CZ Ljubljana 1963,
Uvod v pravoznanstvo, predavanja na Pravni fakulteti v Ljubljani in Višji pravni šoli v Mariboru,
- Kurbanov V.M.: Nekotore voprosy razvitija socialističeskoj gosudarstvenosti v komunističeskoj občestvennoj samoupravlenije, Naučnye raboty i soobščeniya, Taškent 1963,
- Lagradić R.: Moral i pravo, Skopje 1958,
- Lenin V.I.: O socialističeskom gosudarstve i prave; Izvestija vysših učebnih zavedenij, Pravovedenie 2/1960,
Država i revolucija, Izabrana dela XI., Kultura Beograd 1960 in CZ Ljubljana 1958,
O državi, Izabrana dela XIII., Kultura, Beograd 1960,
Imperijalizam kao najviši stadij kapitalizma, Izabrana dela X., Kultura, Beograd 1960,
- Loist O.E.: O prirode i putjah preobrazovanija sankcij socialističeskogo prava, SGP 1/1963,
- Lissagaray: Zgodovina pariške komune 1871, CZ Ljubljana 1952,
- Lovrič J.: Priroda i karakter normi opštinskih statuta, Pravni život 6/1963,
- Lukić R.: Teorija države i prava, Beograd 1964,

Uvod u pravo, Beograd 1961,

Osnovi sociologije, Beograd 1962,

Savremeni problemi sociologije morala, Anali
Pravnog fakulteta, Beograd 1-2/1962,

Eksploatacija i klase, Naša stvarnost, 7-8/1958,

Dva nesporazuma oko države, Naša stvarnost,
10/1959,

Marx K.:

Kapital I., CZ Ljubljana 1961,

Kapital I.-III., Kultura Zagreb 1947-1948,

Kritika gothskega programa, M-E II., CZ Ljubljana
1951,

Kritika Hegelove filozofije prava, Veselin Ma-
sleša, Sarajevo 1960,

Beda filozofije, Kultura Beograd 1946, in CZ
Ljubljana 1957,

Državljanska vojna v Franciji, M-E I., CZ 1950,

Enthüllungen über den Kommunisten proces zu Köln,
ME Werke, B.8, Dietz V., Berlin 1960; tudi: Otkrića
o komunističkom procesu u Kölnu, Kultura Beograd 1954

Uvod h kritiki politične ekonomije, M-E I.,

Teze o Feuerbachu, M-E II.,

Pismo J.Weydemeyerju 5. marca 1852, M-E II.,

Pismo P.V.Annenkovu, 28. decembra 1846, M-E II.,

Marx-Engels:

Manifest komunistične partije, M-E I., CZ 1950,

Rani radovi, Naprijed Zagreb 1961,

Marks i savremenost, br. 1/1963, Institut za izučavanje radničkog
pokreta, Institut društvenih nauka, Beograd 1964,

Marx e il diritto moderno (Umberto Carroni), Rim 1963,

Mankovskij B.S.: Povišenie roly obščestvennyh organizacij v rešenii gosudarstvennyh voprosov, Voprosy filosofii, 4/1961.

Mandić O.: Država i pravo I., 3. izd., Zagreb 1962,
Država i pravo II., 2 izd., Zagreb 1961,
Ođumiranje prava i zakonodavni organi vlasti, Anali pravnog fakulteta Beograd 1/1958,
Uvod u opću sociologiju, Zagreb 1960,

Magri L.: Problemi marksistične teorije revolucionarne partije, Teorija in praksa 2/1962, Ljubljana,

Marković L.: Državni kapitalizam, Beograd 1953,

Mayer-Maly: Das kollektive Arbeitsrecht im östereichischen Kondifikationsentwurf; Recht der Arbeit, 5/1963, 6/1963,

Markl A.: Demokratie und Verwaltung, Wien 1923,
Allgemeine Verwaltungsrecht, Wien 1927,

Mojno Žan: Uvod u političku nauku, Beograd 1960,

Mihaljak J.S.: Pravovye formy dejatelnosti obščestvennyh organizacij trudjaščihsja; Voprosy političeskoj organizacii sovetskogo obščestva v period razvernutoho stroitelstva kommunizma; izd.VPŠ i AON pri CK KP SS, Moskva 1962,

Socialističeskoe pravo v period stroiteljstva komunizma, Nekotorie aktualnie voprosy marksistsko-leninskoi teorii, Sbornik statej, Moskva 1963, stran 226-238,

- Miklič Rado: Statuti delovnih organizacij, CZ Ljubljana 1963,
- Milanović V.: Država kao instrument klasne vladavine i kao opšti predstavnik društva, Naša stvarnost 10/1959,
- Mokrov B.: Statut - osnovni akt radne organizacije, Narodna uprava, 4-5/1963,
- Morrison H.: Socialization and Transport, London 1933,
- Moskalenko G.K.: Collective agreements in the USSR, IILR Vol. 85, No 1/1962,
- Nikisch A.: Arbeitsrecht, II.B., 2. Aufl., Tübingen 1959,
- Nikolavca T.I.: Rol morali v primeni socialističeskogo prava, Vestnik Leningradskogo univerziteta, No 23/1963, Serija ekonomiki, filosofii i prava,
- Nipperdey H.C.: Hueck-Nipperdey: Lehrbuch des Arbeitsrechts II., 6. Auflage, Berlin 1957,
- Normativna delatnost ustanova javnih službi, pripremio D.P.Prodanović, IDN, Beograd 1962,
- Ogurcov N.A.: O nekotoryh novyh momentah vzajemodejstvija morali i prava v kommunističeskom vospitanii trudjoščihsja, Učenyje zapiski. (Čuvaščikij gosudarstvennyj pedagogičeskij institut), vyp. 17, Čeboksary, 1963,
- Osnovi nauke o društvu, RAD Beograd 1963,
- Osnovi marksističke filozofije, RAD Beograd 1962,

- Pašić N.: O funkcijama savremene države, Naša stvarnost 10/1959,
Savremena država, Kultura Beograd 1960,
Demokratija i savremeno društvo, Beograd 1960,
Javne korporacije u Velikoj Britaniji, Kultura Beograd 1957,
Birokratija i njena društvena priroda i savremena uloga, Beograd 1958,
Uporedni politički sistemi, Beograd 1962,
- Pašukanis J.B.: Opšta teorija države i marksizam, Sarajevo 1958,
- Pavlov I.V.: O formah pravog regulirovanija obščestvennyh otnošenij pri perehode k kommunizmu, Voprosy stroitelstva kommunizma v SSSR, AN SSSR 1959,
- Payot J.: Nauka o moralu, Beograd 1925,
- Pavišević V.: Problem važenja moralnih vrednosti i moralnih normi, Filozofija, Beograd 2/1959,
- Etjulin V.A.: Razvitie socialističeskoj gosudarstvenosti v kommunističeskoje obščestvennoe samoupravlenie, SGP 9/1960,
- Pečuljić M.: O srednjim slojevima u visoko razvijenim zemljama, Naša stvarnost 7-8/1958,
Država i klasna vlast u savremenim uslovima, Naša stvarnost, 10/1959,
Marksistička teorija revolucije, Radnički univerzitet Djuro Salaj, Beograd 1963,

- Petrović I.: Evolucija radničkih saveta u Poljskoj, Naša stvarnost 7-8/1959,
- Perović M.: Prelazni period od kapitalizma ka komunizmu, Narodna knjiga, Beograd 1953,
- Peti kongres Socialistične zveze delovnega ljudstva Jugoslavije, CZ Ljubljana 1960,
- Pigolkin A.S.: Kritika "sociologičeskogo" učenja R.Paunda o prave, SGP 9/1960,
Formi realizaciji norm obščenarodnogo prava, SGP 6/1962,
- Pitamic L.: Država, Ljubljana 1927,
Frage der rechtlichen Grundnormen, Völkerrecht und rechliches Weltbild, Festschrift für A.V., Wien 1960,
Naturrecht und Natur des Rechts, Zeitschrift für Off. Recht, Wien 1956,
- Plehanov G.V.: Osnovni problemi marksizma, CZ Ljubljana 1954,
O materijalističkom shvatanju istorije, Kultura Beograd 1946,
- Plašić F.: Statut radne organizacije, Sistem I., 1964,
- Počenko V.A.: Socialističeskaja gosudarstvennost i kommunističeskoe obščestvennoe samoupravlenie; Učenyje zapiski kafedr obščestv.nauk vuzov.g.Leningrada; vyp.2., Filosofija 1960, stran 108.-129,

- Popadić V.: Neki aspekti u vezi sa statutima radnih organizacija, Pravni život 6/1963,
- Popović M.: O jednom shvatanju odnosa istorijskog materijalizma i sociologije. Naša stvarnost 9/1958, Savremena sociologija, Kultura Beograd 1961,
- Popović S.: O transformaciji odnosa između državnih organa i radnih organizacija, Narodni odbor št. 9/1963, Odnosi državnih organa i privrednih preduzeća, RAD, Beograd 1954,
- Program ZKJ, Sedmi kongres ZKJ, CZ Ljubljana 1958,
- Putnik D.: Sovjetske koncepcije o društvenim organizacijama. Naša stvarnost 3/1963,
- Rahmankulov H.A.: Razvitič pravog regulirovanija otnošenij v sfere hojzajstveno-organizatorskoj dejatelnošti sovj.gosudarstva, Obščestvenie nauki v Uzbekistane, Taškent No 10/1963,
- Romaškina P.S.: Novij etap v razvitič sovetskogo gosudarstva (Razvitič socialist.gosudarstvenosti v komunističeskoe samupravlenie) SGP 10/1960,
- Ratković R.: Suština i oblici birokratizma, Naša stvarnost 5/1958, Uloga sile u istoriji, Naša stvarnost 2/1958, Društvo i klase, Beograd 1952,
- Rasulbekov I.D.-Alekerov Ja.A.: Sila obščestvennogo vozdejstvija v predupreždeni i daljnejšem iskoreneni prestupnosti u uslovjah komunističeskogo stroitelstva, SGP 7/1963,

- Rahfeldt B.: Einführung in die Rechtswissenschaft, Berlin 1962,
- Razvitie marksistsko-leninskoj teorii gosudarstva i prava XXII, sjezdom KPSS. Pod red. N.G. Aleksandrova i S.N. Bratusja; Gosjurizdat, M. 1963,
- Robin L.: La morale antique, P.U.F., Paris 1947,
- Rus Vojan: Odnos države i samoupravljanja u nerazvijenim zemljama, Naša stvarnost 4/1960,
- Safarov R.A.: Institut referenduma v uslovjah obščnarodnogo gosudarstva SGP 6/1963,
- Schmutzler R.: Die Grundkonzeption des socialistischen Kollektivvertragsrecht und Ihre Regelung in Arbeitsgesetzbuch; Arbeitsrecht, No 8/1959,
- Stanovnik J.Ž: Marksizam u borbi sa stalinizmom i laburizmom, Naša stvarnost 11/1958,
- Razvitak svojinskih odnosa u savremenom društvu, Beograd 1960,
- Stanković M.: Sovjetska koncepcija teorije opšte narodne države, Pregled 1-2/1964,
- Serčuzov I.I.: Proces formirovanja odynih norm kommunističeskogo obščezhitija, Voprosy filosofii, No 12/1963,
- Stojanović S.: Odnos ličnih i društvenih interesa, Naša stvarnost 5/1958,
- Subotić N.: Normativni akti privrednih organizacija, Organizacija rada 2/1964,

- Solar M.: Osnovi marksističke nauke o društvu (priručnik)
Naprijed, Zagreb 1962,
- Sokorski V.m.: Socialističeskoe gosudarstvo i sovremenij revizionizm, Minsk 1961,
- Sociology, a Guide to Problems and Literature, London 1962,
- Supk R.: Sociologija i socijalna psihologija, RAD, Bеоград 1957,
Etatizam i oslobodjenje ličnosti, Naša stvarnost 10/1959,
- Šiškin A.F.: Nekotorie voprosy teorii komunističeskoj morali, Voprosi fil. 4/1956,
- Šabić M.: Neki problemi u izradi statuta u privrednim org. u srezu Tuzla, Naša stvarnost 11-12/1963,
- Šatrova E.A.: Obščėnarodnoe pravo i obščėstvennoe soznanie, Sovj.gosudarstvo i pravo, No 3/1964,
- Šiljak M.: Ustav i statuti radnih organizacija, Naša stvarnost 10/1963,
Ustav i statuti radnih organizacija predstavljaju jedinstvenu celinu, RAD 40/1962,
- Šnuderl M.: Društvene osnove nove ustave, Vprašanja naših dni, št. 21/1961,
O sistemu organizacije društva u Jugoslaviji, Arhiv za pravne i društvene nauke, 3/1956,
Politični sistem Jugoslavije, Pravna fakulteta Ljubljana, 1964,

- Tadić L.: Ka pitanju odnosa društva i države, Pregled
10/1955, Sarajevo,
Kakva nam je nauka o pravu potrebna, Pregled
5/1956,
Filozofske osnove pravne teorije H.Kelsena,
Sarajevo 1962,
- Taranovski F.: Enciklopedija prava, Beograd 1923,
- Temeljni zakon o gospodarjenju z državnimi gospodarskimi podjetji in viš-
jimi gospodarskimi združenji po dolovnih kolek-
tivih, Ur.l.FLRJ 43/1950,
- Tenenbaum V.O.: Ob osobnostjah obščenarodnega gosudarstva,
SGP 2/1963,
- Tendencije i praksa neposrednog upravljanja radnika u ekonomskim jedini-
cama, IDN, Beograd 1963,
- Theory of the Suspension of the Contract of Employment, ILR Vol.
88/4 1964,
- Timenkov I.A.: O ponjatici materialnoj otvetstvenosti rabočih
i služšaščih po sovj.trudovomu pravu, SGP No 2/1964,
- Tintič N.: Razvoj kolektivnog ugovora u Jugoslaviji, doktor-
sa disertacija na Pravni fakulteti v Ljubljani
1951,
Kolektivni ugovori u nekim inostranim zemljama,
Arhiv za pravne i društvene nauke, Beograd 1955,
Osnovi radnog prava I., Zagreb 1955,

- Tomaševskij N.P.: O strukture pravovoj normi i klasifikaciji jeje elementov, Vorposy obščej teorii sovetskogo prava. Gosjurizdat, M. 1960,
- Tomšič V.: Brak i porodica u socijalizmu, Kultura Beograd 1958,
O zakonski zvezi, družini in gospodinjstvu v socializmu, CZ Ljubljana 1959,
Aktivnost komunistov je namenjena polnejši uveljavitvi proizvajalcev, razprava na IV. plenumu CK ZKS, Delo 21. 5. 1964,
- Tkačenko Ju.G.: Normy sovetskogo socialističeskogo prava i jih primenie, Gosjurizdat, M. 1959,
- Urošević M.: Postanek države i njena uloga, Narodna knjiga, Beograd 1953,
- Urwick L.: Temelji za upravljanje, Institut za javno upravo, Ljubljana 1960,
- Uredjenje odnosa u preduzeću samoupravnim normama, sredio: Z.Vidaković, IDN, Beograd 1961,
- Ustava SFRJ, Uradni list SFRJ 14/1963,
- Vavpetič L.: O nekim pitanjima odnosa između organa državne uprave i organa radničkog samoupravljanja, Arhiv 2-3/1957,
- Vasilev M.H.: Družbeno ekonomsko bistvo delitve po delu, CZ Ljubljana 1962,

- Veselinović A.: Samoupravljanje kao činilac formiranja novih shvatanja, Naša stvarnost 9/1959,
- Vidaković Z.: Društveno politički aspekti organizacije preduzeća, Naša stvarnost 6/1958,
- Vučenović V.: Statut radne organizacije, Produktivnost 4/1963,
- Zawadzki S.: Perspektywy państwowości socjalistycznej (Perspektive soc.države), Państwo i prawo, št. 11/1961,
Zbornik o radničkom samoupravljanju, RAD, Beograd 1957,
- Ziherl B.: Dijalektički i istorijski materijalizam I-II., 2.izd., RAD, Beograd 1952,
O nekaterih aktualnih vprašanjih socializma, CZ Ljubljana 1959,
O društvenom biću i društvenoj svjesti u prelaznom periodu, Komunist 1-2/1952,
- Žujović J.: Ekonomski i socijalni osnovi deklaracije prava, Beograd 1935,
- Živković L.: Društvena nadgradnja, Naprijed Zagreb 1960,
Uvod u istoriju ljudske sveti I., N.Knjiga, Beograd 1956,
Nauka o društvu I., V.Masleša, Sarajevo 1958,
- Žun A.: O naravi prava v naši socialistični družbi, Pravnik, Ljubljana 5/1962,
O nekaterih problemih sodobne države, Pravnik 9/1961.

